

IRIDION.

Napisao

Sigismund grof Krasiński.

Preveo iz poljskoga

Adolfo Tkalčević.

U ZAGREBU.

Knjigotiskarna Dragutina Albrechta.

1865.

Et cuncta terrarum subacta. —
Lucanus.

. . . . . . Aestuat ingens
Uno in corde pudor mixtoque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor et conscia virtus.
Aeneidos lib. X.

Predgovor.

Padši prije tri godine u dužu bolest, te nemoguć napisati ništa izvorna, čim bih ugodio i koristio narodu svomu, uzeh po nagovaranju někih prijateljah prevadjati dramu Iridiona od Sigismunda Krasińskoga.

Ovu sam dramu zato uzeo prevadjati, što sam jur davno mislio, kako bi se našemu obćinstvu u jednoj živoj slici predočilo sve, što je ono tečajem nauka raztreseno čulo i učilo o životu starih Rimljanah i pèrvih Kèrštjanah. Jer putem takove slike nauk bi mu se onaj tako živo upilio i u pamet i u sèrce, da ga nebi nikad moglo zaboraviti. Pak upravo to nam pruža Iridion Krasińskoga, koji je bistrim umom tako uhvatio sve glavne cèrte onoga života budi poganskoga, budi kèrštjanskoga, da neima nijedne glavne njegove točke, koja se nebi u ovom dělu spomenula. Sve te pako cèrte, naslikane su tako živahno, da se moraju primiti i uma i sèrca čověčjega; a što jih je pěsnik obavio čarom někim otajstvenim, do kojega se ipak lasno prodire, podao jim je svetost něku, koja nas i nehotice skida na kolěna, pune uzhita i štovanja. U toj se slici

jasno vidi, iz kojih je uzrokah počela propadati ogromna moć Rima, koje nije više moglo čuvati ni cezarstvo ni poganstvo, već je trebalo savèršenoga preporoda putem kèrštjanstva, da se na razvalinah poganskoga podigne kèrštjanski Rim. Ta je misao u ovom dělu tako živo izražena, da se razumije, kako niti domaći prevrati, niti vanjske navale silnih barbaracah nisu mogle oboriti, što su stolětja sazidala, dok se nije pojavilo kèrštjansko siromaštvo i poniznost, sdružena s neoborivoštju i jasnoćom evangjeoskih istinah, koje su oholost bacile u prah i pepeo, a tamu bludnjah i prevarah razsvětlile čistim plamom. U Iridionu se dakle slavi savèršena poběda kèrštjanstva nad poganstvom, izvojevana ne ubojitim mačem, već miroljubnim križem. Zato i nije mogao uspěti Iridion, tèrgnuv na Rim silovito oružje; zato ga i nisu u tom ratu hotěli pomogati kèrštjani, osvědočeni budući, da će traženu od Iridiona proměnu izvesti uzvišena idea kèrštjanstva. Doista neima vrědnijega predmeta, da se zaoděne milozvučnim našim jezikom, pak metne obćinstvu na grudi!

Drugi uzrok ovomu prevodu jest nakana pokazati, da povèrh prostonarodnoga pěsničkoga sloga, kojim se služe mnogi naši pisci, ima još i viši umětni slog, koji se preporučuje pěsnikom, radećim oko uzvišenijih predmetah. Sve se to čini ovdě povodom zlatnoga pera, nadahnjivana smělom i cvatućom maštom poljskoga nam sunarodnjaka, ter se obćinstvu obećava cělo more

plemenite slasti, u koliko je nije ogorčila koja kap nevěštine, potekla iz hèrvatskoga pera. Neopisuju se tu mali uzroci još manjih poslědakah, već ogromne sile već svět, već věkovi. Nenavodi se u tu svèrhu retoričko cvětje, spleteno u věnce dugačkih periodah, već pojedinimi se rěčmi slikaju cěla stolětja. Rěčju neima literature, koja bi se ponosila toli uzvišenim, dubokoumnim, poučnim ujedno i zabavnim dělom. Odatle nam još većma ponos raste, što je to plod uprav slavjanskoga uma. Mene pako napose osobito veseli, što se naš bogati jezik i u tih visinah bez nesvěstice sretno kretje. Ali do tih se razkoših nedolazi povèršnim čitanjem, već pazljivim razmatranjem tih uzvišenih istinah.

Navedši tako u kratko vrědnost toga děla, zahvalnost nas nuka, da se bliže upoznamo sa životom neumèrloga mu pisca.

Sigismund Krasiński rodi se 12. veljače 1812. u Parizu, gdě mu se běše za Napoleonskih ratovah nastanio otac Vinko sa ženom Marijom, kćerju kneza Radziwila. Poslě tri godine vrati se sva obitelj u Poljsku, gdě se je Sigismund pod nadzorom majčinim lěpo i bèrzo razvijao. Pèrvi njegovi učitelji bijahu poznani spisatelj Josip Korzeńovski, a zatim Jakubowski i Chlebowski. Godine 1822. umre mu mati, što je ljubećega sina jako razcvililo. Učene zabave, što je otac u kući svojoj davao, potaknu mladića na spisateljstvo. Zato jur u 14. godini života svoga napiše něku pripověst, pak ju tiskanu

pokaže otcu. Otac ga pohvali, ali bojeć se, da ga takovo pisarkanje neodvèrne od važnijih posalah, zabrani mu pisati; ali to nepomože: Sigismund napisa druge dvě pověsti, koje je g. 1829. tiskom izdao.

Poslě smèrti cara Alexandra (1825) posla ga otac, sbog političkih zapletakah, na put po Europi. Najprije se nastani u Genovi, i stade pisati francezke članke u Revue encyclopedique, ali mu zdravlje nije nimalo služilo. Zato se po savětu lěčnikah dade opet na put u Italiju i Švajcarsku, gdě se sasta s Mickiewiczem, a to poznanstvo jamačno razpirilo tinjanjuću u njem iskru pěsničtva.

U jeseni g. 1830. nadje se opet u Italiji, gdě ga zateče věst o varšavskih dogadjajih. Od straha, da će se taj rat nesretno dovèršiti, razboli se on tako strašno, da se nije mogao nikad više oporaviti, već je putovao skoro neprestano od jednih kupeljih u druge.

Godinu 1838. sprovede opet u Italiji, gdě sred neizbrojenih spomenikah napiše našega Iridiona; godine pako 1842. oženi se u Rimu sa Jelisavom Branickovom, pa podje s njom u Poljsku. Ali bolest ga prisili, da je god. 1848. morao poći opet u Italiju, i to sada u Nizzu.

Prama koncu g. 1847. dodje u Rim, gdě bijaše svědok onih političkih nemirah, koji su potresali věčnim gradom. Tko pozna Poljake, neće se čuditi, da je Krasiński branio katoličku cèrkvu i papu. Niti se nije bilo

nadati drugomu od tako pobožne ćudi. Proputovav za tim zdravlja radi Francezku i Švajcarsku, vrati se u Varšavu, gdě se je bavio čitanjem dělah sv. Terezije, kojimi potaknut napisa pěsmu, koja spada medju najvaljanije plodove uma njegova.

Ali zdravlje mu se nepovrati više, pak u najžalostnijem stanju dobi on zapověd od ruske vlade, da mora s města u Varšavu. Nu medjuto umre god. 1855. Nikola car ruski, čim se našemu pěsniku bar na toliko olahkoti stanje, da je smio putovati; ter se napokon nastani u Parizu, gdě ga zateče věst, da je bankrotom kuće Thurneissenske izgubio i dio svoga i sav ženin imetak. Povèrh toga dobi skoro věst i o smèrti otca, što ga tako razžalosti, da se nije više mogao oporaviti, ter umre noćju medju 23. i 24. veljače god. 1859. —

Ako se uzme, da je Krasiński neprestano bolovao, to se je sbilja čuditi plodnosti duha, kojom je usrećio svoj narod i pokazao, da se duh neda posve sapeti okovi těla, već slobodno kruži u nebeskih visinah, kamo će se s njim i naše obćinstvo putem ovoga Iridiona uzněti.

Meni je pako još to napomenuti, da sam se radi kratkoće i jezgrovitosti sloga udaljio poněšto od svojih dosadanjih stilističkih pravilah, ter sam na priměr město sastavljenih vremenah u prošlosti i ondě upotrěbio nesastavljena, gdě to inače nebih nikad učinio. Samo onda

sam se iznevěrio tomu načelu, kad je trebalo točno razlikovati ženski spol od mužkoga, kakove razlike neizrazuju rečena nesastavljena vremena. Ovo sam samo zato napomenuo, da se znade, zašto sam ovoga puta něšto nedoslědan.

Napokon imam napomenuti, da je Iridion izašao i u českom prevodu u Pragu g. 1863.

Prevodilac.

Sadèržaj uvoda u Iridionu.

Stari se svět ruši: patriciji, govornici i vojnici izumroše; ostadoše razuzdani ljudi tako, da u Rimu neima do podanikah robovah i vladarah bogovah. Na město dosadanjih bogovah dolaze tudji: iz Egipta Izida, iz Armenije Mitra, iz Sěvera cimbrički Odin, pak sve to navěštjuje propast Rimu. Tu mu propast nosi Iridion kano živa slika osvete, koja je kipěla u sèrcu duševno najprosvětjenijega gèrčkoga i tělesno najsilnijega germanskoga naroda. Što je Rim za Heliogabala najdublje pao, zove pěsnik Iridiona, da mu je vrěme doći. Tom prilikom opisuje mu pěsnik postanak, zavičaj i život. Otac mu Amfiloch Hermes, rodom Gèrk, dodje na sěver u Jutlandiju, i prijateljevaše s ondašnjimi mogućnici. Ondě ga svi obljube, jer bijaše ugodan u razgovoru, ratoboran i gostoljubiv. Tu se zaljubi u Grimhildu, kćer vojvode Sigurda, koja je bila na glasu kano svetjenica boga Odina, ter pomisli, da će on Gèrk, pomoćju věre i narodah gèrmanskih najlašnje oboriti Rim. I Grimhilda se u njega zaljubi, a on ju pratjaše svuda po šumah i gajevih, gdě je obavljala svete obrede i poticala svoj narod na osvetu proti Rimu. Ostavivši napokon domovinu, podje s njim u Gèrčku. Putem joj on pripověda, kako je Rim sve progutnuo, osobito Helladu, najprosvetjeniju dèržavu, al se nada, da će sudbina napokon

i njega upropastiti. Pristavši nastane se na otoku Chiari u gèrčkom archipelagu, gdě Grimhilda porodi dvoje děce: Iridiona i Elsinou, koje je majka něžno odgojivala i kano osvetnike Rimu pripravljala, dok bi otac Hermes amo tamo brodario, i često Rimljane u gostbe primao, s njimi se veselio, al jih pijane ujedno izsměhavao. Nu trinaeste godine, odkada je ostavila domovinu svoju, razboli se Grimhilda i umre, blagoslivši Iridiona i Elsinou i preporučivši jim osvetu proti Romi. Poslě njezine smèrti nastani se Hermes u Rimu s děcom, da ondě izvede osnovu svoju.

Sadèržaj svèršetka u Iridionu.

Poslě mnogo věkovah izadje bog osvete iz utrobe zemaljske, te prebudi spavajućega Iridiona, koji oružav se prijašnjom snagom dodje u Kampaniju, gdě vidi svu sramotu rimsku, ter se uzradova s pada ponosnoga někoč Rima. Stare bazilike osiromašile, město davnih velelěpnih obredah kèrštjansko jednostavno bogoštovlje; na Kapitolu nadje kip cezara Aurelija bez podložnikah, oko tarpejske hridi pustoš; na foru hramove razorene i u zemlju zagnane, u někadanjih trěmovih prosjake i guštjerice, na Palatinu razvaline. Al i sred tih razvalinah sěti se Iridion svega, što se je někoč tu radilo, osobito opazi znakove kèrštjanstva: križe, mučenike.

Videć Iridion, da je idea kèrštjanstva mirnim načinom izvela ono, što je on ratom hotio postići, postade pravim kèrštjaninom, želećim, da se světovne razmirice rěšavaju na temelju iste one idee.

Uvod.

Već je pod kraj starodavnomu světu [1]) — sve što je u njem živilo, kvari se, razstavlja se i mahnita — bogovi i ljudi mahnitaju.

Pa kano što Jupiter, gospodar na nebu, tako i Rim, gospodar na zemlji, umire i mahnita. Jedini fatum [2]) mirni, nepomični: taj neumoljni r a z u m světa, gleda s visoka vire zemlje i neba.

Izsred meteža dižem pėsmu, koja mi se silovito iz pèrsijuh izvija. — Duh ništenja neka mi u pomoć bude, — uzlet moj neka se vèrti, vije i ori na sve strane, kano grom oluje, štono sada gèrmi nad věkovi prošlosti i sav život skida u propast — a zatim neka umre poput njega dovèršiv dělo. — Ondě na izhodu iz nova svita! Ali meni nije već ništa do toga stalo.

Gdě su prilike, koje toli ponosno i veličanstveno koracahu někoč po tvojih sedam brežuljakah, o Rime? — Gdě su patriciji tvoji sa žèrtvenim nožem i kopljem u rukuh, sa sèrcem punim tajnah, s oblakom groze na čelu, otci plemenah, tlačitelji plebejacah, skrotitelji Italije i Kartagine? — Gdě je Vestalka, stupajuća tiho s ognjem svetim uza stube Kapitola?

Gdě su govornici tvoji, gospodari nebrojnih dušah, stojeći ponad valovah puka, zapahivani šumom šapatah i vihrom pljesakah? Gdě vojnici legijah, budni, golemi, s licem izgorenim od sunca, razhladjivanim od znoja,

razsvětljivanim od lěska mačevah? Svi izčezoše jedni za drugimi — prošlost jih zagèrnu, i poput majke privija jih u krilo. — Nitko jih neote prošlosti!

Město njih dižu se neznane dosad prilike, niti lěpe kano polubozi, niti silne kano gorostasi titanskih vremenah, već čudnovite, blistajuće zlatom, s vĕnci na glavi, s pehari u ruci; a sred cvětja jim bodeži, sred gostbah otrovi, a u plesovih gèrčeviti skokovi. — Kakov to život bezmĕrni, sred pěsamah i uzdahah, sred rike hienah i podcikivanja gladiatorah! — Směšna li prolětja, pomladjivana kèrvlju i mirisom paklenih kadilah! — Směšna li života! — Ono je prelaz samo, ono neće ništa stvoriti, ništa ostaviti za sobom, osim něšto krike i slave od neplodne smèrti.

Prostota i cezar — to ti je cěli Rim! [3])

Izido, majko znanosti i mučanja, stope su ti zapljusnute pěnom morskom, pokrivene peludom od duga puta — tudji jezik zvuči oko tebe — stojiš na foru rimskom, a sve se dosad nemožeš razabrati, gdě si sama, gdě li su obale nilske.

Sa brežuljakah armenskih, sa nizinah kaldejskih kretje prama Rimu i Mitra, gospodar mladosti i smèrti, i već stade u špiljah kapitolskih, i zèrtveni nož tèrza sred gluhe noći nad trupinami žèrtavah.

Po trěmovih gèrčkih, u blagoj sěni korintičkih stupovah barbarskim korakom stupa sin sěvera — postaje na časak, i upèrt na sěkiru traži modrima očima, nebi li gdě smotrio Odina, boga naroda [4]) svoga.

Cimbrički se Odin nepojavi dosad — žao mu je jelovih šumah i sněžne postelje i maglovitoga neba i sborovah valhalskih. — Ali još samo několiko časovah, pak i on će se odtisnuti na put do Rima!

Napred bogovi i ljudi. — Ceste se vaše križaju od iztoka prama zapadu, od sěvera prama jugu. — Město za vas neće biti. — Idite dakle i kolajte, bludite i vratjajte se opet.

Tako biva obično prije smèrti.

Napred bogovi i ljudi — mahnitajte do volje — zadnja je to mahnitost, zadnje to utèrkivanje vaše — a fatum vam se ruga: križ on uze svojim znakom, a vi ćete svi prije ili poslije pasti pred križem.

Iz ovoga světa što se god tèrza i umire, iztisne jošte jednu misao — u njoj će biti ljubav moja, premda je ona kći mahnitosti i glasnica pogube.

Napred u mahnitost, napred na ples, bogovi i ljudi, okolo misli moje — budite glasbom, što pripěva njezinu maštanju — olujom, izsred koje probija ona poput munje —; jer ime ću joj dati, sliku ću joj dati, te premda je u Rimu začeta, dan ipak, koga će Rim propasti, neće za nju biti poslědnji. — Trajati će ona, dok uztraje zemlja i narodi zemaljski — ali zato u nebu neima za nju města!

Gdě si, sine osvete — u kojoj zemlji leži tělo tvoje? Duh tvoj sred kojih duhovah boravi?

Iz světa razvalinah izazvah sěne umèrlih — noćju na foru stade senat preda mnom — sgurene to sablasti, obtèršene svěštju podlosti, ali medju njimi nebi tebe!

Gladiator izpade iza ograde cirka i popodje na čelu svojih pri sjaju měsečine — svi su polomljeni — usta blěda ponavljahu u snu smèrtnom: „Morituri te salutant Caesar![5]“; ali medju njimi neopazih tebe.

*

Na Palatinu [6]), na bèrdu rušetinah i cvětja, meni se za volju podiže pepeo gospodarah světa, oni prelažahu preda mnom: diademi okaljani kèrvlju sěde jim na čelu — niže na čelu ima svaki znak sramote — grimiz jim na ramenih pèrši, a iza njega sěvaju zvězde kroz otvorine, probodene bodeži ubojicah — ali ni ondě nesmotrih tebe.

Mučenikah Isukèrstovih slušah pěsme i molitve. — Žubor taj izlitaše iz katakombah [7]) i dizaše se uprav prama nebu — bijaše ondě glas jedan ženski, žalostniji, lěpši od drugih — poznan tebi někoč, ali sada osamljen nespojen s tvojim.

Gdě si, sine osvete, sine pěsme moje! Vrěme ti je uzkèrsnuti, da gaziš tělo gorostasu . . . sětjaš li se? — prisegao jesi — odrekao si se nade, věre, ljubavi, da samo jednom, samo jednom progledneš, pak onda zaroniš onamo, gdě su milijuni . . . . .

Ura izbija — jer kuda je věčni grad gospodovao, danas je grob širok, otvoren, napunjen kostmi i rušetinami, opleten puzećim i bèršljanom i narodom. — Ustani — idi — zovem te, ja i strašnija moć jošte, od koje nemogu da te izbavim; nu ime ću tvoje odtèrgnuti od těla tvoga, ter ono neće propasti ujedno s tobom!

Nosite se! — nisu za vas divlji ovi zahodnjaci — u Kampaniji rimskoj ostanite podno Apenninah, drugovi moji. Ja odoh, jednom jošte hoću da ga vidim, prije nego pogine, pogine za uvěk!

U ovoj špilji, ležećoj sred tamne propasti, leži on pružen na mramornoj postelji, bez daha, bez noćnoga nemira, bez nikakvih snovidah, i čeka na uzkèrsnutje — obećano — strašno, i na dan suda, bliži njemu, nego li ostalomu světu.

Starodavni se trulež blista na okolo kano oči sfingah — zmija s trakolikom kožom spava od věkovah dno noguh njegovih — lice mu namèrgodjeno, izgoreno vrućicom; san tako dugi nemogaše razliti po njem hlada.

Slika těla njegova slična je slikam gèrčkoga kipa, takovih neima više danas na zemlji — noge běle poput parskoga mramora u cèrnih koturnih, pružene na cèrnoj postelji. — Odavle i odanle, pod njimi i nad njimi mah se i bèršljan vije.

Tunika běla leži mu na pèrsijuh — odlomak světiljke u ruci, mač izjeden hèrdjom po boku mu počiva — a druga mu ruka spuštjena, mèrtva; pèrsti joj sgèrčeni, kano da je u sdvojnosti usnuo.

Sav leži viseć medju snom i smèrtju — medju poslědnjom mišlju, koju je zamislio prije věkovah, i mišlju, koja će se skoro u njem probuditi; medju prokletstvom svega života i prokletstvom věčnosti.

Prije nego se preneš, pripovědati ću děla tvoja.

U Kerzonezu cimbričkom [8]) u srebèrnoj zemlji potokah [9]) otac tvoj kano brat s bratjom stupaše s kraljevi mora [10]), premda je došao iz dalekih stranah, premda je govorio tudjim gèrčkim jezikom i vèrgao se na gèrčkoga polu-boga.

Ali obljubiše ga ženske i mužkarci, jer pripovědkami sladjaše duge noći, a danju bijaše pèrvi u boju i u sělu. — Bezputja sinjega oceana bijahu mu utèrtim drumom; iz sjaja zvězdah nebeskih proricaše vrěme i nevrěme — najtežim kopljem prebacivaše najviše katarke, a nadlitjuć se s vihrovi mirne bijaše duše.

Na kopnu odjekivaše mu rog po dolinah i klisurah. — Medvěd mu se nikad nemogaše oteti — a vrativ

se iz lova ili razboja, legao bi na mašinu, na paprat, pak izpijajuć pehar za peharom, pripovědao bi o utèrkivanju, borbah, razbojih — na dalekom moru brod mu je nakèrcan bělokoštju i zlatom — sluge robovi, stojeći na pragu pod šumom stupovah, gledaju na more, posuto otoci, titrajućimi poput zvězdah i očekuju ga na povratku — ali on nehiti, jer mu omili zvuk trubaljah ljušturnih i pěvanje svetjenicah Odinovih — za mladosti bo baci se na skitanje i proměnljivi udes, da kašnje izvede veliku nakanu — i pehar diže k ustima i pije u zdravlje kralja muževah, staroga Sigurda.

„Grimhildo, kćeri Sigurdova; narod moj od věkovah nosi okove i stenje — ujedno s narodom mojim nasěde na grebenih stotina inih narodah po svih obalah južnoga mora i plače.“

„Da jih oslobodim, treba mi tvojih nadahnutih pèrsijuh! Ja sam rodom sužanj, ali duhom osvetnik — neprijatelji su mi silni poput Titanah — da jih podkopam i oborim, treba mi tvojih nadahnutih pèrsijuh! — Děvice posvetjena Odinu, ti ćeš stupiti preko pragovah mojih, ti ćeš biti družicom mojih naporah, a děca će naša dovèršiti dělo moje — a to će se protegnuti u kasne věke věkovah!“

Tu zašuti tvoj otac, te ju sve to više zakriljivaše silom oka i šutnje svoje — ona stojeć na kamenu motri šarenu neizměrnost mora, razpletenih kosah, pomutjenih očijuh, slaba, mahnita od ljubavi. — Niti štit Odinov nezakloni je više, ostaviti će stube žèrtvenika i poći s inostranim čověkom na daleke obale.

„Herme! prije nesmědoše vojnici naši pogledati čela moga. — Ti se pojavi kano junak, silazeći niz

Valhalu, ti reče: „Grimhildo, i gle, meni je biti robinjom tvojom.“

„Nepoznam domovine tvoje, neprijateljah tvojih nepoznam; zemlja, kamo me vučeš, nikad mi se ni u snu nepojavi, a poći ću, poći nesretna — osramotjena medju děvicami — prokleta gnjevom Odinovim — samo mi jednom jošte dopusti, da sědnem na sveti kamen i izpěvam zadnju pěsmu!“

Amfiloch Hermes podje za děvicom po sagovih mašine, po slojevih granita, kroz svete bore, pověšane injem, sred rike vodopadah — jele se nalogom privijaju odasvuda — iz naloge se ove kadšto iztiče okostnica duba, ověnčana imelom — U visini nebo mračno, olovno — po strani se vijuga hiljada stazah i zove za sobom na pustinju — ali děvica pozna staze vodeće Bogu, s kojim se ide oprostit na věke.

Vodje ordijah, gospodari zemaljah, kraljevi mora, mornari i drugovi njihovi stoje u polukrugu pred kipom Odinovim i čekaju svetjenicu. Jedini Sigurd, roda božanskoga, kralj svih, sěde na panj posěčene jele, i ogromnim dlanom zakri čelo — grud mu se nadima pod oklopom od ljuskah ribljih — ali šuti i svi uzanj šute — čuje se samo šum mora, udarajućega o klisure za borikom.

Grimhilda predje posred njih očijuh upèrtih u kip Odinov, prama kojemu koracaše u groznoj važnosti. — Inostranac ostane straga sred četah svojih, rukuh na korintičko oružje položenih, upèrt o stablo.

Pod dižućim se svodom špilje sěde ona na klisuru, popisanu tajnimi znakovi, i kano da sniva. — Bog sěvernih plemenah stoji nad njom, brada mu i

kose stegnute ledom, posute sněgom; oči staklene, běsneće; u ogromnoj pěsti toljaga, okaljana kèrvlju žèrtavah; a u pèrsijuh duboka rana, koju si zada, kada svèršiv zemaljsku uputu, zaželi vratit se u sěla valhalska.

San joj trajaše dugo, ter se i sad polagano budi iz njega, lagano diže ramena, govori još ugušenim glasom: »Poznam te Gospodine sred junakah tvojih. — Duh se tvoj cèrnim trakom približuje krilu mojemu huči okolo mene kano rěka, što raztiskuje klisure. Ja, sam ondě, gdě su viri tvoji — ja sam ondě, gdě je svemogućnost gnjeva tvoga — snaga je tvoja mojom snagom — slušajte me svikolici.«

Digne naglo vedje iznad plamtećih očijuh — ruke razkrili prama světini, a ruke joj se tresu kano na umoru — u glasu joj se odzivaju prekinuti zvuci iz govora junakah, što su stupili na oblake, a sada prelitjući oluje viču děci svojoj:

„Čemu běžite danju i noćju, bratjo moja? Sinovi naroda moga, tko vas goni odtraga — tko vam zapovědi, da ostavite srebèrnu zemlju potokah?

„Gorostasi prikovani dignu se iz sněga, na kojem jim je ležati do konca světa, dignu se na polak, te udarajući okovi o vèrhe od leda, nozdèrvami hvataju miris kèrvi iz daleka.

„Čujete li, kako bat Thorov u prah tare kacige i oklope, lubanje i pèrsa ljudska? — Směh patuljakah ori se prostorom — koplje Horgebrude visi nad cělom zemljom!

„Tko će vam odolěti, o potomci moji? — Sve to dalje odtiskujte se prama velikomu gradu. Ondě vas čeka gostba — pěne se pehari, puni kèrvi neprijateljah. —

Svakomu je vas priredjeno město. Sědnite u slavi, sinovi moji!«

Glas joj pade naglo i pretvori se šaptom — oči traže něšto u světu prikazah, koji se pred njom raztvara — usta se sile na rěč koju. Ta rěč postaje, raste u dubljinah njezine duše, kano zmija ovija joj sèrce i kano zmija běži, skriva se opeta — ona uzalud za njom leti, sva blěda, nesrećna, bezsvěstna. — Časak jošte — možda će ju iztèrgnuti iz krila, jer oko joj plamti, lice joj sěvnu novom mahnitoštju:

„Grad, grad na sedam brežuljakah plamti požarom — dragocěni kovi, prozirno kamenje tali se i teče. — Tělesa se u kèrv raztapaju i teku. — Tvèrdja velika i Bog veliki nanj se obori! . . . na pomoć Odine — umroh, ako neizrečem otajstvah tvojih — ime njegovo — tko će mi kazati ime njegovo!“

I pade glava matere tvoje i zatvoriše joj se usta — kralj dèrži dosada dlan na licu, niti jednom nepoglednu kćerke, i svi stoje nepomično, jer nitko nesmije pristupiti k svetoj klisuri.

Bog tvoj oněmi dakle, i ti děvice oněmi s njim na věke — ponad ustijuh tvojih tišina grobna — na čelu tvojem led smèrtni. — Ali onaj, koji ti je drugu domovinu obećao, neće te ostaviti — tisnu se on izpod sěne duba, te sám nadahnut stupa prama tebi. — Krika pobune nasta u světini, kraljevi mora kopljem udariše o štitove. — Sědi Skaldi izrekoše prokletstvo. — Ali on prestupi jurve strašnu ogradu, već se nagiblje nad tobom, podaje ti ruku i veli:

„U ime Rome, u ime neprijateljah mojih i tvojih zovem te u život, ustani Grimhildo! . . . I okrenu se i kriknu tri puta: Roma — a děvica se prenu i dignu,

ponovi još jednom rěč otajstvenu, ponovi glasom oprostnim, tihim i ženskim, i podje za inostrancem kano žena za mužem.

Sada otac tvoj, sanjarski mladiću, stoji na krovu od broda, s posměhom neuzdanja izlěva u ocean pune kaleže u slavu Posejdona, zatim se k mornarom obratja i veli: „Jače uz jedra, snažnije uz vesla, a bog će trozuba s města umiriti valove ove.“

Pod nogama jim se trese svaka greda kano tělo nevěstice — obzorjem se slegoše tame na vèrste, iz krila jim se valjaju valovi, to dižući se stupom, to padajući u ponore, kano někoč zmija Pyton, prije nego je pala pod strělami sunca — izměnice pucaju valovi i razpljuskuju se u běle pěne — izměnice se u šumu větarah čuju gluhi uzdasi i pronicavo stenjanje.

Pod krovom, podupèrtim stenjućimi stupovi, sěde Hermes na kèrzno, dovezeno iz Kerzoneza cimbričkoga, i mirnim glasom tumači děvici svět, kojemu se približuje; opisuje joj otok s tèrsjem i gaji blizu velikoga kopna — on ima ondě svojih oračah i tèrgovacah, kuću i brodove svoje. — Ondě mu riznice pune dragocěnostih i oružja — i to će oružje někoč dobro doći, jer u onih stranah rod ljudski nepodcikuje pod vodjom junakah, — već podjarmljen sramotu si oděva zlatom, mramorom, svilom, i liže noge gradu, dižućemu se na prěčbi morskoj.

Grad taj postade někoč pred licem světa bogom prevare i tlačnje — pod njegovim smèrtonosnim dahom brat usta na brata, sin na otca, izdajica na domovinu, a on, neiztrošiv kano vrěme, proždre sve kralje ze-

maljske! Tu spade mir s čela otca tvoga, i posta sličnim oluji, koja se nabacivaše brodom.

Helada moja bijaše někoč dušom narodah — pěsme njezine bijahu kraljicami světa. Dèrzovite barbare, što su došli iz iztoka, odagna ona zveketom mačevah i romonom strunah svojih.

Vatra nebeska, oteta bogovom, zapade samo nju, samo nju jedinu — nesretna pouzda se u grad prokleti. — Divljač dopliva iz medjimorja na blažene joj otoke, na mirtove joj obale. Nesvladaše ju oružjem, već ju razděliše jedom laskanja, opojiše nektarom obećavanja!

U taj se čas razidoše oblaci — větar jih razpèrši na zahod, a několiko zvězdah blisnu. — Hermes jednom samo baci oko, pa kada su opet tonuli u magli, viknu kèrmilaru: „Desno, svu noć desno, pak uprav u to doba preplivati ćemo sutra těsno Gadsko!“ I gèrleć ju opet, pripověda o dědu Filopomenu, predzadnjem člověku, koji se je borio proti izpodlělomu gradu — za njim izadje još jednom na bojno polje kralj barbarac, i potrati trideset godinah, dok nepade od vlastite ruke — od toga dana nitko se tretji neiztaknu na obranu zemlje!

Kratkom šutnjom, kratkim sětjanjem počasti uspomenu velikoga Mithridata; zatim se vrati k žalostnoj pripověsti — ona sluša nepomičnih, plamtećih očijuh. — „Grimhildo, Bog ti tvoj dade, da pogodiš nadahnutjem ono, što sam često putah izvabljivao napregom mèržnje, dovijanjem nade iz noći budućih věkovah; — radujmo se, kraljevska kćeri, grad bo krivice, ubiv sve žive i slobodne, ubija sada sam sebe.

Blago, izsisano iz svih zemaljah, već jim skoro neće doticati — skoro će jim se oružje iztèrgnuti iz rukuh — sred sěče i gostbah udaraju jim zadnji sati.

— O ženo moja, smij se tim valovom i vihrom, mi bo nećemo tu poginuti, mi ćemo pomagati kod velikoga níštenja!"

Po tih se rěčih glas junakov oglasi još gèrčijimi i porugljivijimi zvuci — spominjaše bogove helenske, někoč mogućne, kojim danas malo tko věruje; — proročišta njihova davno oněmiše, ali kipovi njihovi dosad stoje; stari bo svět nemože odviknuti navadah mladosti — svi se bogovi zemaljski pojaviše u gradu prokletstva. — Jedni lěpi, slični neumèrlim, jer su gèrčkoga dlěta — drugi nakazni, izrasli na pěsku od pustinje, po vèrsih od dalekih gorah — ali on znade, da ima samo jedan Bog, koji od věkovah metnu ruke na vire kaosa i svlada ga na věke.

Ime mu? zapita svetjenica Odinova.

Sudbina — i podje kèrmilaru broda, jer jače navaljivaše oluja.

Sětjaš li se otoka Chiare, gdě se rodiste ti i sestra tvoja, božanska Elsinoa? — Sětjaš li se polazka otčeva, kada je na katarke dizao jedra, ne trokutna gèrčka, već barbarska poduga, u dačkom kalpaku, sa sěkirom cimbričkom u ruci; iz zalěvah se izmicaše noćju i odtiskivaše na bludište arhipelaga!

Sve se misli Jugurthe i Mithridata ozivahu u njegovoj duši, k divljim se plemenom neprestano zalitaše težnja i radnja njegova. — Sada gdě je blato meotsko [11]), gdě su pustare i strěloviti paripi, gdě Sirte u afrikanskih dubljinah i otrovom probite strěle, tumaraše on izměnice, tražeć neprijateljah neprijatelju svojemu, stiskujuć ruke divljih kraljevah, učeć se njihovu

jeziku, za svoj pas zaděvajuć oružje njihovo, sipajuć jim darovah i razpaljujuć jim sèrca obećivanjem razkošja i plěna.

Onda žalostno tecijahu majci tvojoj dani i noći. Ali rob nijedan, nijedan inostranac nečitaše muke s njezina lica; usta joj nedèrhtahu zapovědajući.

Kadšto samo, uzevši vas oboje za ruke, vodjaše vas kroz duge trěmove u dubljinu palače. Ondě pod svodom, pobitim mašinom i školjkami, stajaše vojnik od kamena.

Divljač neumèrla mèrska mu čelo; — u ruci dèrži lubanju ubijena neprijatelja; a dno noguh njegovih sante od leda, izkljesane od parskoga mramora.

Pred njim prigiba glavu majka tvoja i razmišlja o propaloj domovini: „Iridione moj, Sigurde moj! Ti nećeš nikad viděti srebèrne zemlje, ni děda svoga, kralja muževah. — Gle: — ovo je Bog moj sveti — nadahnutje moje strašno — ovo gospodar Valhale, nesvladani Odin.“ — I kćercu gèrleć reče: „Gdě je otac, Elsinoo, govori, gdě je Hermes sada? — čujem šum vĕtarah i turobno stenjanje valovah. — Brod mu sred bezkrajnih vodah, nagnut, lišen jedarah, ili možda bačen na žale bezbožnikah . . . . ali nije — svladati će on oluju, izmaknuti divljakom i vratit se k nam sa slavom polu-boga.“

A kada mu se je u povratku rog razlěgao s mora; kada je bliže zagèrmio sred citronskih gajevah; kada je poškropljen noćnom rosom, opaljen od sunca, i cèrn od kiše bacao se Hermes u naručaj ženi, i kada je njegovo oko cèrno, žestoko plamtilo žarom nade — onda nastaše opet dani mirni i sretni na Chiari; zaboravi svetjenica na gorke slutnje, a vi tèrčaste slobodno,

razkošno po travnicih, sred cvětja, po obalah medju školjkami, po dvoranah mramornih sred tronogah i kadilah, odmarajući se na krilu materinu, na otčevih kolěnih; a on blagoslivljajuć svake večeri drěmajuće glave vaše: „Pamtite, govoraše, mèrziti vam je Romu. — Kada dorastete, neka ju svatko vas progoni prokletstvom svojim. — Ti mačem i ognjem — ti nadahnutjem i ženskim izdajstvom.“

Kadšto i na Chiaru dolažahu kano gosti prokonzul ili pretor, ili ljubimac koji cezarov — tada bi Hermes zapovědio, da se prestru duge postelje i stolovi. — Lesbijsko vino tecijaše potokom — žuborahu glasovi robkinjah i lutnje robovah pěsmami staroga Homera. „Anakreonta, Anakreonta“ povikali bi Rimljani. Tada bi otac tvoj namignuo s porugljivim posměhom pěvačem, pak punije Rimljanom natakao pehare, frižje razdavao věnce; a kada je nastala vika i šala, iznenada bi uzeo govoriti o činih prošlosti, o slavi vladarah, spominjao bi izvojevane s Kartaginom ratove, posěčene Varrove legije i bune španjolskoga Sertorija — pa bi pio u zdravlje imperatoru, dok bi pehar pucao sred pèrstah njegovih!

Već se približava trinaesta godišnjica onoga dana, kada je svetjenica ostavila bogove. — Glas joj biva divlji, kada zove děcu svoju — oko joj biva divlje, kada jih gèrli — spominje otca, sestre, vodje naroda, a iz ustijuh joj padaju na polak prekidane rěči blagoslova. — Pred jedinim joj se Hermom umiruje smetenost: „Čega ti nedostaje, Grimhildo moja, kraljevska kćeri?“ — Ču li za osvetu neumèrlih duhovah — za čas samo bijah ja tvoja — na kraju zemlje leži otok — okovan ledom — gora na njem bukteća plamenom. — Prikovani ondě gorostas smèrti dignu jurve ramena, već pruža ruke prama propasti, da baci sněžno klubko života moga.

Hermes razkriljuje ruke nad glavom njezinom. — Sěna njegovih rukuh poput rěke mira pada joj na čelo, prelěva se u dušu: „Pogledni to nebo goruće, to more iskarah, gdě su oblaci tvoga sěvera i neuživani bogovi tvoji — zvězda te Amfilochova štiti — ona te neće izdati zlim duhovom.“ Al i njemu počima pritiskati sèrce teret něki.

Kakova to krika udari o nutarnje svodište i razbi se o stupove trěma? Hite robovi u dubljinu palače, u sobu gospodara svoga. — Ondě na grimiznoj postelji pružena svetjenica, a vodja gèrčki stoji do uzglavlja s priklonjenom glavom i gazi pehar, kojemu s ruba cure zadnje kaplje. — Oni obore oči, slušaju, čekaju — a kad se on okrene, svi se stresu — jer mu pèrvi put u životu bol jača od silah nagèrdi lice — okrene se, zapovědi, da mu se dovedu sin i kćerka.

„Grimhildo! sada ja zazivam Gospodina tvoga. — Onamo gdě u kolu junakah kèrv pije na najvišem prestolju palače svoje — onamo neka padne prokletstvo Amfilocha Gèrka. — O ženo! neostavljaj me — zaludu — zaludu — několiko samo kapih osta — pun pehar otrova vrije u pèrsijuh tvojih, o Grimhildo moja!“

Diže se i blěda bijaše poput kipa na sarkofagu: „Viděh ga po tri puta preko noći — izadje iz Valhale sličan cèrnomu oceanu i viknu meni: „O svetjenice moja.“

„Nad spavajućim Iridionom, nad spavajućom Elsinoom razkrili ramena, oděvena težkim željezom, i zaprěti jim u moći svojoj — proklinjaše jim zemaljski život, ako za njim nepodju.“

Za čas samo bijah tvoja. — Ondě pod nogama leži mu nož žèrtveni, cèrna koprena i věnac sprovodni

svetjenicah. — Ti ćeš ga metnuti do mene, ti ćeš mi ga baciti na čelo poslije smèrti.“

I snidje k njemu po mramornih stubah — stas uzvišen spreda prignut, sněžne ruke, pružene, tresuće se, kano da hoće da razgèrne sěne smèrti, a nabor běle oděće vuče joj se za nogama. Snidje, na muža se upre — on ju opaše ramenom i popodju prama sobi. — On ide korak za korakom, bori se s nepoznatom moćju, stane i pogled baci na nebo, kakvim je Prometej sa hridi, Laokoon sa žala morskoga prigovarao bogovom nevolje ove zemlje; ali do naricanja se neponizuje, šuti, pak opet ide dalje. Sudbina jih oboje vuče za sobom.

Pogled se njezin razli tada zadnji put na glavu tvoju, Iridione — dno noguh Odinovih blagoslovi te dědovim imenom: „Sigurde, budi mi někoč trepet oholih — Elsinoo — duh će moj biti uvěk s tobom — sětjajte se zemlje potokah i Boga mojega — o děco moja, ja za vas umirem,“ usta joj problěde — modre sěne titraju joj licem, pa vas izměnice to zove, to odbija od otrovanih grudih.

Naglo misao njezina odnemari nazočne i vrati se na druge strane i vremena. — Ondě razmišlja stari otac, ondě ju proklinju kraljevi mora — ona razkrili ruke — umirući prorokuje: „U rat, bratjo moja — na sedam brežuljakah čadori vaši — na vèrhu Kapitola gostba vaša, a ondě nizko dolě škripa zubi i suze roni okovi sputana, pogažena Roma, Roma, Roma.

I pade pred Bogom svojim. — Amfiloch ju diže u naručje — htěde mu se rukama obaviti oko vrata — padoše ruke. — Sama se izvratja nauznačice, kose joj se prelěvaju dolě sve to niže sve to niže, dok se iz onemoglih mu rukuh na mramor nesruši tělo.

Kleče, pak i cèrnu koprenu i sprovodni věnac svetjenicah položi na čelo njezino — za tim se skoči u divljem běsnilu i viknu: „Gdě je, robovi, sěkira iz Kerzoneza cimbričkoga?“ — Podadoše mu ju predajući robovi — on ju uze, stisnu, i skupljajuć sve snage umèrle proti neumèrlim, podje prama kipu. Sěkiru dignu, tri puta mahnu poput munje ponad glave, a četvèrtim udarcem obatali Boga, dušmanina svoga, i pogazi ga u němoj sdvojnosti.

Takov je rod tvoj, takova prošlost tvoja, potomče Filopomena, unuče kralja muževah, sanjarski Iridione! — A sada otac tvoj ostavi kuću predjah na Chiari i sa urnom Grimhilde plovi prama Rimu. On izgubi onu, koju je ljubio -- zato će se nastaniti posred neprijateljah, pa će barem iz sve duše mèrziti, a dan navěštjeni, dan propasti, nadoći će u to vrěme!

DIO PÈRVI.

(Dvorana u palači Iridionovoj u Rimu. — S obě strane redovi stupovah, gubećih se u dubljinu. — Na srědi vodoskok i kadila, sukljajuća iz tronogah. — *Iridion* pod kipom otca svoga. — *Robovi* užižu světiljke od alabastra.)

I. rob.

Sin Amfilochov upre glavu o noge umèrloga —

II. rob.

O studene noge od mramora, i usnu —

III. rob.

A u to vrěme sestra njegova, gospodja naša, u gineceju [12]) se onesvěštjuje i plače.

IV. rob.

Tako mi Polluxa, čuh iz ustijuh něčijih, da će ju ugrabiti večeras cèrnci Heliogabalovi. [13])

I. rob.

Mir njemu -- izadjimo bratjo — izadjimo.

(otidu.)

Iridion.

Minuše poput sěnah, štujući mir duha moga. — O otče, za nje i za sve ležim u snu dosada — samo ti znaš, da ja bdijem. (ustade i podje prama štitu od tuča, o kojom bodež visi). Mrak se hvata — sat je već blizu — skoro će doći — u jednako po prilici vrěme ubijaše stari Bruto vlastite sinove. (udari o štit.) Elsinoo — Elsi-

noo! — Eto je! ide k meni kano sablast nesreće — věncem cipresovim ovi čelo — majka joj někoč tako koracaše pod gnjevom Odinovim.

Elsinoa (ulazeć).

Dodjoše li jurve sluge, zatutnjiše li jurve kola prokletca?

Iridion.

Nedodjoše jošte — ali te htědoh poslědnji put nadahnuti duhom otca moga.

Elsinoa.

O brate . . .

Iridion.

Znadeš sama, da cezar sve to više mahnita —; da te je senat jur proglasio božanskom [14]) i zapovědio, da ti se kipovi postave po hramovih gradskih; — znadeš sama, da nisi sestra moja, da nisi plavokosa Elsinoa, nada kuće otčinske, ljubimica sèrca moga: — Ti si žèrtva, posvetjena za muke mnogih i za sramotu otacah tvojih!

Elsinoa.

Znadem — priučaste me tomu od dětinstva — i evo me gotove; ali niti danas jošte, niti sutra — nešto kašnje — dok ojačam, dok se naslušam naukah Masinissinih i zapovědih tvojih — dok do dna izpijem kupu otrova vašega!

Iridion.

Izabrana, spremaj se na sudbinu svoju. — Hitit nam je putem, kojim udaramo.

Elsinoa.

Sěti se, kada smo se igrali po travnicih chiarskih, ja te tako ljubljah o brate — ja ti uvěk čelo ovijah ružami i mirtom. — O! smiluj mi se! —

Iridion.

Ženo, ti me vabiš na pomilovanje, zaludu, zaludu!

Elsinoa.

Čemu toliko prošnjah i tužbah Sbivaše se za davnih vremenah, da si se mogao smèrtju odkupiti ljudem i bogovom — gle — ondě blista tvoj bodež Iridione — učinimo, da nas što prije nestane Iridione!

Iridion.

Rugaš se mislim otca moga. — Treba živěti i tèrpiti, da se veliki duh Amfilochov uzraduje posred sěnah. — O sestro — někoč za spas narodah doticaše život jednoga čověka — danas su druga vremena — danas i čast žèrtvovati valja. (gèrli ju.)

Danas ćeš se ružicami ověnčati, posměhom oděnuti — o bědna, položi amo zavětovanu glavu — zadnji te put u otčinskoj kući brat gèrli. — Oprosti se sa mnom u svoj dici mladosti děvičanske — već te neviděh mlade — nikad — nikad više. — On će te okužiti otrovanim dahom, on . . . ali on će i poginuti; — razumiješ li sestro? On će poginuti ujedno sa svim gospodstvom svojim!

Elsinoa.

Sad na tvojih grudih o brate, a za čas na čijih?

Iridion.

Stupovi se ovi tresu na podlogah svojih, sěne něke cèrne lete medju njimi. — Bogovi, nedajte da padnem na ulazu u arenu. — Gdě si Masinisso?

Glas iza stupovlja.

Tko je neodlučan, onaj se rodi za rěči, ne za čine. — Směhom ću ga pozdraviti i směhom se s njim oprostiti. (udje).

Masinissa.

Poslanici cezarovi idu već tvojoj palači.

Iridion.

Ti, komu je na čelu napisana rěč — moć! — Ti, koji stojiš nad grobom tako uznosit, kano za mladosti, nadahni me snagom u tom svetčanom času!

Masinissa.

Gdě su izabrane družice — gdě věnac od cvětja za věrenicu cezarovu? (baci ciprese s glave Elsinoi.) Danas se počima dělo naše!

(iz dubljine palače ulaze dvorkinje s dragocěnom odorom.)

Sbor dvorkinjah.

Kakova bijaše Afrodita, ustajući iz modroga oceana, sred dugah od pěne morske, sred mirisa od zefirah, takova ćeš ti biti — nosimo ti ružicah, kadilah i bisera!

Iridion.

Uzmi ju pod ruku starče, (vodi sestru pod kip Amfilochov) slušaj me ženo, kano da umirem, kano da neimaš već nikada čuti moga glasa. Prekoračit ćeš mèrzke pragove, živit ćeš medju prokletnici, tělo ćeš svoje dati sinu bludnosti — ali duh tvoj neka ostane čist i slobodan; — obavij ga tajnom, učini ga nepristupnim, kano što je někoč bio hram, u kojem je majka naša prorokovala!

Elsinoa.

Jao, jao siroti!

Iridion.

Nedaj nikad cezaru zaspati na grudih tvojih — neka svuda čuje pretoriane, pozivajuće na oružje, patricije, snujuće urote, sav narod, navaljujući na vrata

palači — to ćeš učiniti polagano, dan za danom, kap za kaplju, dok ga u mahnitost neutěraš, i dok sav život neizsisaš iz sèrca njegova. — Sada ustani — prigni glavu. (metne joj ruke na kose.) Začeta u želji osvete, uzrasla u nadi osvete, odredjena za neslavu i propast, posvetjujem te bogovom Manom Amfilocha Gèrka!

Elsinoa.

Glasovi se erebski odasvud odzivaju — o majko moja!

Sbor ženah (okružujuć ju.)

Čemu se tresu uda tvoja pod sněžnom odoricom, pod grimiznimi vèrpcami, kojimi ti obavijamo pèrsa? — čemu blědiš pod věncem, što smo splele za ures čela tvojega?

Iridion.

Gle — onesvěštjuje se nesretna!

Masinissa.

Nipošto — ona živěti počima, kako joj živěti treba. — Nevidiš li, kako joj se kretju ta zapěnjena usta?

Elsinoa.

Ostavljam otčinsku kuću, domaćih bogovah neuzimam sobom, věnac svoj sveti, neizkvareni bacih medju pepeo domaćega ognjišta. — Otac me odsudi i brat me osudi. — O, ja se nevratih više, ja idem na muke i dugu žalost! — — — Majko! moli Odina za kćerku svoju. — Žuri se majko — nemoli duga života. — Nadahnutja, samo nadahnutja. Umèrle děce neće nikad dojiti pèrsa moja, ali budućnost će se u mojem krilu začeti! — Rim će se pouzdati u ljubav moju. — Rim će usnuti u naručju mojem.

(*Eutychian* ulazi na čelu Etiopah, nosećih dare.)

Eutychian.

Trikrat sveti, trikrat srećni imperator, cezar i august i najviši svetjenik i tribun i konzul šalje sinu Amfilochovu pozdrav, a božanskoj mu sestri sto porfirnih ljušturah, sto ametistnih kupah.

Elsinoa.

Nadahnutja, nadahnutja sred mukah!

Iridion.

Kocka pade! (uzima ju pod ruku i vodi k Eutychianu.) Eto ti plavokose!

Eutychian.

Kola od slonove kosti čekaju kćerku sreće!

Iridion.

Pedeset gladiatorah svojih darujem cezaru — ona jim rada gledaše borbe. — Hajde — oni će bèrzo za vami.

(Udara o štit. — Pratnja ženah i Etiopah izlazi s Elsinoom.)

Sbor gladiatorah (u dubljini.)

Treba li potěrati zvěrku, ili oboriti neprijatelja, ili braniti sestru tvoju? (ulaze).

Iridion.

Bratjo Gèrci i Barbarci, oslobodjeni od mene iz pandjah puka rimskoga! budite mi věrni do dana plěna!

Sbor gladiatorah.

Dok neugreznu tělesa naša u mulju od kèrvi i pěska — pruživa, naga, gibka tělesa naša!

Iridion.

Čujete li jošte korake jim i glase — za njimi uzastopce — kratkim mačevom vašim pověravam Elsi-

noinu glavu; a kad stupite pred lice imperatora, duboko se poklonite novomu gospodaru.

Sbor gladiatorah.

Neka pogine — neka pogine prije dobe!

(izidu.)

Iridion.

Stari tlačitelji světa, oderači Hellade, sinovi laži i věrolomstva, netaknutu posvetih vam děvicu. Neumèrli bogovi, gdě ste godir, uslišite molbu moju: Ona budi predzadnjom žèrtvom, bačenom u ždrělo Rimu; a ja od toliko nesretnikah, pobranih iz svih stranah světa, iztèrgnutih prětnjom i mukami, zaboravljenih poslě mukah i smèrti, budi zadnjim.

Masinissa.

Sigurde!

Iridion.

Nezovi me tim imenom — već daj mi kraljeve mora, okruži me pukom děda moga — pak od grimiza cezarova niti jedna nít neosta! — Ali draga moja bačena nasred tame; — kamogod pružim ruke, ondě zatvori tvèrdi kano gvoždje, sklizki kano zmije, a sred njih plazim bez stana, bez života.

Masinissa.

U bědi i nevolji ljudskoj budi tvoja nada i věra, udes te bo postavi do vratah propadajućega grada — okruži te věkom presile i kèržljavosti, u koji ti neideš — tužbam će biti vremena někad kašnje, někad . . . . někad . . .

Iridion.

Ah! rug i prikor tim Nazarencem, što vole pogibati kano blago, nego tući se kano ljudi — oni, oni me zadèržavaju!

Masinissa.

Alexian, sin Mammein, svaki dan k njim dolazi i světuje se s pèrvimi svetjenici. — Ako ga nepretečeš, on će nadvladati, on će smesti Heliogabala, on će svoje gospodstvo učiniti nazarenskim, a Rim će trajati do kasnih věkah věkovah!

Iridion.

Nipošto — tako mi Thora, ja mu se kunem, da neće biti cezarom!

Masinissa.

U katakombah će se rěšiti sudbina Rima. — Hajde — znak njihov na tvojih pèrsijuh, voda njihova na tvojem čelu, tajne njihove neka u tvojih ustijuh budu. — Zabušuj osvetu u ime Boga neosvetjena dosada. — Gdě su mu žèrtvenici, gdě mu slava na povèršju zemaljskom? — A kada jih budeš vodio i oružao, kada jim u ruke metneš zabranjene mačeve: o tada, sinko moj, tada će duh moj biti s tobom! (približi se i upre se na rame njegovo) Sětjaš li se noći, kada je tvoj otac umiruć viknuo: „Masinisso, pověrujem ti sina i misao moju!“ Ja mu onda, nagnuv se nad njim, kano što se sada nagibljem nad tobom, rekoh: „O Herme, ondě sred sěnah, kamo silaziš, pitaj za Masinissu, a on će ti odgovoriti — on nikad neostavlja onoga, komu obeća biti drugom do věka. — O Herme, dusi su nas trojice sadruženi, — te nitko jih nerazstavi!

Iridion.

To se sbivaše ob ovo doba — samo što Elsinoa bijaše kod mene i plakaše u mojem naručaju!

Masinissa.

Danas to isto opetujem. — Věruj i ufaj uvěk — skupa na zemlji — skupa pred padom i po padu Rima

— o děco moja izabrana, nerazstadosmo se nikad, nikad . . .

Iridion.

Iz tvoje usahle grudi more se snage izlěva. — Ruku amo, starče. — Tako, skupa pred padom i po padu Rima! (pade na stolicu pred kipom.) To se sbivaše ob istu uru. — Oko umirućega plamtjaše poput izlazeće zvězde — onda prisegoh . . . Čuješ li tu steklu viku? — Cezar razda puku mačevah i sestercah, a puk se raduje razkošju cezarovu. (togu baci preko glave.) Ostavi me sama na samu s paklom sèrca moga!

(Hram u špilji pod Kapitolom. — Gorostasni kip Mitrin u dubljini — čuje se odlazeća glasba — izlaze svetjenici i vrači. — *Heliogabal* u odori velikoga svetjenika sastaje se s *Elsinoom.*)

Holiogabal.

Vidě mogućnost moju, plavokosa Gèrkinjo. — Razgovarah se s bogom světla i s geniji noći, a pèrvi se svetjenici izhoda divljahu mojim rěčim i žèrtvi.

Elsinoa.

Prezire kći leda razmažene, razuzdane bogove, tonuće u dimu kadilah, pratjene zvukovi flautah, oblivene kèrvlju plašljivih košutah ili děce — i to sunce diamantovo, što ti se lěska na svilenih pèrsijuh, nemože se takmiti sa suncem nad sněgom sěvera.

Heliogabal.

Zmijo, koju ljubim, što želiš više?

Elsinoa.

Gdě je Odin, Gospod majke moje, skovan od měda i duba, na kiši, miran sred leda i viharah, nepomičan, s lubanjom, u kojoj se kèrv junakah pěni — od

juga mu se klisure pružaju za naslone prestolju, a on upèrt o klisure gleda more sěverno, štono svěćami od leda o noge mu pljuska. (digne věnac od hiacintah i baci ga na Heliogabala.) Uvehlo cvětje, idi k uvehlomu cvětju — ali kći svetjenice cimbričke netaknu se pahuljice. (otidje.)

Heliogabal.

Ostani, tako ti otajstvah Baalovih, ostani nimfo. Ja sam veliki svetjenik, ja krasni, ja Apollon delski — někoč me cěla legija uzkliknu cezarom radi gladkosti lica moga. — Nimfo, ostani, ja ti zapovědam. — Ja sam August, Antonin, Aurelij, [15]) gospodar Rima, Afrike, Indije. — Zašto šutiš? zašto ti je pogled toli leden i pronicav? Obasuh te naušnicami, narukvicami, grimizom, dragocěnim safirom, ustrojih ti gostbe, o kakovih nisu ni Sardanapalove ljubovce snivale; sto se lavah izkla jučer pred tobom — protěrah sve suložnice, a ti uvěk mramor tvèrdi, blistajući i ledeni!

Elsinoa.

Pretèrgavaš me, pretèrgavaš dětetino, hranjeno moždjanci pticah. Bijah sred valhale, medju praděedovi svojimi, sědećimi na prestoljih, svaki s mèrtvačkim lěsom neprijatelja pod nogama — šum rěčih tvojih prekinu misli moje, daleke, nedokučive. — Što hoćeš — što želiš od mene? kasno je jurve — bogove moje zazivati najviše mi godi u ovo vrěme. Zdravo! Auguste, Caesare, Aureliju . . . .

Heliogabal.

Plavokoso, najkrasnija, najdivnija, zaklinjem te, molim te, gle kako sav dèrhtjem, kako umirem pred tobom. Bogovi i božice! — u svoj Aziji nitko vas ne-

stvori takove glave, takovih grudih, takovih lazurnih očijuh!

Elsinoa.

Tiho — ondě glas majke moje izsred viharah probija!

Heliogabal.

Bacit ću se na stube žèrtveniku i cělivati pèrste bělih nožicah tvojih. (pristupi k njoj.)

Esinoa.

Meni treba željeznih mišicah, i ustijuh orećih se pěsmom, strašnom pěsmom bitakah. — Idi pretorianom, slugo pretorianska!

Heliogabal (padajuć pod žèrtvenikom.)

Prokletnice! Poginut ćeš skoro — pred svim ću te pukom dati na križ udariti. — O dražestnice! — slušaj: — Nedotiče li ti cezar, dat ću ti Mitru. — Proglasit ću te Mitrinom ljubovcom. — Ja sve mogu! — Časak jošte budi pri meni — bolje mi je, kada tu stojiš, premda iz daleka. — Nesretnika mene, tako mlad, pa već okružen urotami i smèrtju. — Dosadno mi je, dosadno, i sve mi strane světa ništa nepomogoše — Kèrv ljudih i životinjah, miris kadilah i cvětja nesluži već Heliogabalu. Ču li? Hoćeš li da poginem od běsa? Nimfo — Elsinoo! — Tu skupa jedno do drugoga, ruka u ruku, glava o glavu, usnimo!

Elsinoa.

Tako — spavaj, dok nedodje centurion i neubije cezara. — Kukavice, kaži mi, gdě je oružje tvoje? Kukavice, timi pèrsti od voska nepodèrža toga mača. — Čekaj. — Ja ću poći i zapitati svoje bogove, ima li ti jošte spasa. — (izidje.)

Heliogabal.

U pomoć imperatoru, u pomoć!

(Udju *vrači, svetjenici, Eutychian.)*

Sbor svetjenikah.

Što se sluči sinu sunca, gospodaru otajstvah i žèrtavah? Usta mu pěnom orošena, zvězda sjajnosti puče mu na pèrsijuh – a pogled u lutanju svojem, u kruženju svojem, kano da želi kèrvi, kano da želi razkoši, opet slabi, i kano da želi sna věčnoga.

Heliogabal.

Furije razdiru uda moja. — Ja znam, ja znam . .

Eutychian.

Evoe Bacche! [16]) Učenik moj pijan, upravo kano i ti, kada si Indiju pijan osvajao.

Heliogabal.

Alexian mi ledeno gvoždje riva u zatiljak: »Daj gèrlo cezare« — Branite me — svakomu od vas po deset talenatah.

Eutychian.

Sam ću pèrvi za deset talenatah ubiti cezara.

Heliogabal.

Smilujte mi se! — Sunce će vam se osvetiti.

Sbor.

Ustani, božanski cezare. — Ti si naš gospodar, sva je zemlja podana tvojoj volji. — Neprijazni bogovi, zavideći ti slavu, trape te pogubnimi prikazami — nu te će se utvore razići u věčnom ognju, u što čištjem světlu Mirtinu, kano mutni talas u oceanu lazurah, kano Semelino tělo u Jupitrovih rukuh.

Heliogabal (dižuć se.)

Podajte mi ruke robovi — tko vas amo dovede? — Ja hoću da ona stupi u moju ložnicu — čuste li? da joj tělo dèrhtje u mojih rukuh — inače svi, koliko vas god tu preda mnom stoji, poginuste pod pandjami lampartah!

Eutychian.

Me hercule! [17]) Ja zaslužih lava.

Heliogabal.

Šuti — danas netrebam šalah — gdě je ona?

Sbor.

Stas joj se izvija izsred tamah. — Njezin tudji bog bori se s našim bogom!

Heliogabal.

Šutite - slušajte!

Elsinoa (u dubljini na kamenu popisanu hieroglifi.)

Zapitah jih svekolike. — Šutjahu s početka sědeći na prestoljih svojih, kako je tko zaspao po gostbi. — Zapitah jih svekolike. — Jednomu zveknu cèrno oružje. Jedan se samo prenu i dignu neizpiti pehar k mirnima ustima. Zapitah jih svekolike — a ondě gdě se pehar taknu ustijuh, kap kèrvi brizgnu, i leteć preko nebesah pada mi na čelo.

Heliogabal.

Govori, božice moja! — tà još nisam proklet — tà nepoginuh prije dobe!

Elsinoa.

Na kolěna svikoliki. — Sud bogovah gèrmi u duši mojoj.

Heliogabal (klecajuć.)

Oprosti, veliki Mitro!

Eutychian.

Laku noć, veliki Mitro! (klecajuć.)

Sbor (klecajući.)

Propast inostranki, sveti, trojni, strěloviti Mitro!

Elsinoa.

Tada smotrih na zemaljskih ravnicah muža, oružana željezom i grozom — čelo mu bijaše mirno kano povèršje dubokih vodah — u desnici sěvaše mač poběde. — Spoznah — nerazuměh — nevěrovah sebi — Nu ime mu ponoviše vihri noćni, a s visinah valhalskih zaori glas: „On će spasiti cezara."

Heliogabal.

Ime, ime?

Elsinoa.

Sigurd, sin svetjenice. (sidje s kamena i približi se Heliogabalu.) Nevaljaj se više u prahu — ustani, a vi uklonite se svikolici! (izidju.) Kukavice! da ti se prigodi zasěsti na vrat talasom, i jezditi po njih kano na konju bez uzdah — a da ti je ležati na sněgu, obkoljenu stadom gavranah, i svu noć gledati ledeno oko měseca — kukavice jadna s grimizom tvojim i bogovi tvojimi! Ali nedèrhtji, nesdvajaj, jer te iztèrgnu iz vira sin Amfilocha Gèrka!

Heliogabal.

Tko? brat tvoj? — Iridion? — Istina! cèrna mu zěnica divne baca strěle. — O da sav ovaj svět nosi samo jednu glavu, koja bi se odrubiti dala jednim udarcem! Tada bih ja zaspao na tvojih grudih, zaspao

mirno! Iridione Amfilochoviću! — On će biti mojim dobrim genijem — ponovi još jednom!

Elsinoa.

Daj ruku, děte, i neplaši se, dok moji bogovi bdiju nad tobom. (izvodi ga).

(Drugi dio cezarskoga dvora. — Peristil.[17]) — Nasred njega pred žèrtvenikom sědi *Mammea.* — *Alexander Sever* pred njom. — U dubljini predsoblje, oděljeno uzkom hodnicom.)

Mammea.

Několiko putah vidčše suzah u očijuh njegovih, ali nitko nikad neopazi posměha na njegovu obrazu — licem, kažu, da je bio sličan Platonu, osim što je něšto strožega probijalo mu iz čela. — Věsti se i najljutjih mu neprijateljah u tom slažu.

Alexander.

Sve to više sklanja se sèrce moje k njegovu nauku.

Mammea.

Věruj mojim rěčim — u njem je jedina mudrost na zemlji i jedina nada po padu.

(Ulpian se pokaže u predsoblju.)

(ustajuć.)

Ti li si to Domiciane?

Alexander.

Sam glavom, moj Dominiciane, najmiliji od ljudih, učitelju dětinstva moga. (ide i baci mu se u naručaj.)

Ulpian.

Veselo — i ti Augusto, veselo, jer vam radostnih donosim věstih. (ide i baci mu se u naručaj).

Ulpian.

Veselo — i ti Augusto veselo, jer vam radostnih donosim věstih.

Mammea.

O! kako si dugo šutio! kakovih mi turobnih slutnjah probudio! — hvala neumèrlim bogovom, što se nisu obistinile.

Ulpian.

Neodgovarah iz Antiochije, jer se bojah, da mi tko neuhvati listovah. — Čim je dělo bliže k cilju, tim tiše treba oko njega nastojati, a naše će po svoj prilici skoro doći do željene svèrhe.

Mammea.

Govori, govori.

Ulpian (obaziruć se.)

Jesu li ove stěne gluhe i něme?

Alexander.

Nuder smělo gledni; čuj, ja glasno vičem, da mi je pod tim jarmom jur omèrznuo kratki život. — Jučer jošte donese mi patuljak imperatorov, taj gèrbavi Roboam, koš pun otrovana voća, koji odrinuh nogom!

Ulpian.

Nežesti se Alexiane — tèrpljivost neka vlada još u tebi — uměrenost neka ti plašljivo viri iz očijuh, a neprijatelji tvoji neka te zovu děčarcem. — S mirnom dušom i važnim licem tvore se veliki čini. — Što bi se iz toga porodilo, da sam navalio u Antiochiju, u Laodiceu, u Efez, u Smirnu, i uzeo pozivati na osvetu, kunuć se bogovi, da Heliogabal nije vrědan ni prestolja ni života? — Bijah ja ondě svuda, ali šutjah, okom preglednuh prije čopore ljudih i kohorte legijah. Svačije

tužbe saslušah prividno nehajnim uhom, pak istom kada sam se osvědočio, da dozrěva zèrno mèržnje, da svi jednako žele proměnah, rekoh u sebi: „Vrěme je nadošlo. — Iskra će bačena raznětiti požar u svoj Aziji“ — i razgovarajuć se amo tamo s tribuni, s kvestori, s pretori, sklapajuć amo tamo ugovore, jednim obećah korist, drugim visoke časti, svakomu po svojem izkustvu naznačih cilj i nadu, slažuću se s vlastitimi težnjami. U to nadodje věst, da te je brat imenovao konzulom cezarom — sluteć, da je u toj milosti sakrivena cèrna zasěda, s města doletih u Rim i u ime legijah donosim ti obećanje boljih vremenah. — Dopusti samo, da proteče něšto vremena, pa će ono udariti o žal našega spasa.

Alexander.

Čemu odgadjati do sutra?

Ulpian.

Jer je u Rimu imperator okružen pukom, koji ga za naumachije ljubi, i pretoriani, koji štuju u njem razsípnost bogovah. — Znam ja doduše, da narod ljubi cezara, dok ga neubije — znam i to, da su pretoriani, što su utaboreni za gradom, odavna skloni našim nakanam.

Alexander.

Tribun Aristomach dojavi mi jošte danas, da je svaki čas pripravan odvažno dati život za mene i za Mammeu.

Ulpian.

Aristomach će biti vèrlo važan, kada bukne — ali donle neka šuti ako može, jer samo tu nam uslugu može učiniti. — Ima ondě drugih razboritijih i odvažnijih od njega. A zar straže dvorske, a zar vojakah razštèrkanih gradom za ništa nedèržiš? zar neznaš, da

se svaki dan kupaju u milosti cezarovoj? — Alexiane, niti sav iztok k nam još nespada — Sirijanci nezaboraviše, da su poznavali Heliogabala dětetom u Emezu — kašnje velikim svetjenikom u hramu sunca. — U ostalom pamti, da onaj, koji vlada, stojí dugo jošte o samu imenu vlade, premda su struhle podpore moći njegove — u ljudih se i tašta rěč čini moćju!

Mammea.

Neniječem istine tvojih rěčih, ali hiti, koliko možeš, jer stojimo nad grobom, obuhvatjeni poslanici njegove mahnitosti i zlobe — svaki se čas mogu na tih obrazih razliti znaci otrova — a nevoljno ovo děte moje, ponos moj, budućnost moja, doći će da skloni glavu i umre na krilu materinu!

Ulpian.

Danas jošte bit ću u čadoru Aristomacha i Lucija Tuberona. (približi se k Alexandru.) Naslědniče Augusta, neboj se, da će ti Parka prekinuti dane, dok nestečeš vlade nad ljudi — nipošto — bogovi će se smilovati tomu izmučenomu gradu — ali kada zadobiješ vladu, čuvaj se otrova, sakrivena u tunici Dejanire — u grimizu cezarah!

Mammea.

Neznaš li, da je u sinu mojem zadnja nada i zadnji ponos Rima? Po mislih Platonovih, po rěčih Isukèrstovih naučih ga ljubav ljudih — on će preziranim i potlačenim podati bratsku ruku!

Ulpian

Ali neka ujedno znade, da razuzdane uništit valja. — Po svih azijatskih gradovih viděh rimskih vitezovah, pobratjenih s puštjenici. Ovdě u stolicah kurulskih uprav-

*

ljaju světom, lakat i vagu dèržeći u rukuh — odanle razašilju glasnike s lažnimi věstmi, da se cěne povise ili snize — drugdě zaplěnjuju dobra, a tko se priziva na senat, bacaju ga u cèrne tamnice, ili udaraju na križ — viděh to — i s grozom odvratih oči!

Alexander.

Potomci velikih konzulah, diktatorah!

Ulpian.

Njihove će nam okrutnosti danas věrno poslužiti. Po njih kano po stubah ja ću te danas na prestolje povesti — ali kada ga zasědneš, neka se te stube, tvojom nogom oborene, sruše u bezdno, a za to treba više nego Isukèrstova nauka!

Alexander.

Poznam muke, štono su me zapale — noći m prolaze razmatranjem činah dačkoga Trajana — ili ću mu dorasti, ili mlad poginuti!

Ulpian.

Alexiane, sěti se i republike i ondě razmotri muževe, koji su u togah hodali. Vaj! što nam ostade od njihovih svetih priměrah — gdě je puk rimski, kojega mi prava ugodnije zvuče nego Homerove pěsme, nego Platonova maštanja? Tko će danas opaziti u tom gradu lice bez nagèrde, tko čuti posměh iskrena veselja? Svim su čela posuta sědinami bez činah — s taštom brigom od straha i dosade. Vrači, sofisti, pěvači, plesačice zavaljuju forum — i věkovi minuše od dana, kada Julij podbode konja u grez rubikonski. Vratit se nemogu više. Za Cassija bijaše jur prekasno. Molimo samo bogove za vladara, komu će u desnici pomladěti dèržava — makar město maslinove grane blisnuo u njoj mač liktorski.

Mammea.

Poznavah na iztoku ljudih zamišljenih i svetih — oni kazivahu, da će doći vremena i bolja i nova, da će se poslě toliko nevoljah pojaviti cezar, koji će spoznati njihova boga!

Ulpian.

Nazarenci! — Augusto, sprovedoh život misleć o stvarih božanskih i ljudskih, pa nemarim za te kèrte rujuće staru zemlju našu!

Mammea.

Slěpe se predsude neotrese jošte.

Ulpian.

Jupitre kapitolinski, neslušaj njezinih bezbožnih rěčih. Ja sam stari Rimljanin. — Ja uzrastoh sred spomenikah slobode i slave, premda jih za moga života nije već bilo na zemlji. — Dèržava, nagibljuć se k propasti, porodi te kukavne spačitelje, ali kad se ona oporavi, moraju propasti oni! (hvatajuć Alexandra pod ruku,) Onim samo, čim je uzrasao grad, možeš ga opet sagraditi — neslomivom hrabroštju i otajstvenimi obredi pradědovah. — Sve drugo propadni — tudji bogovi i ljudi tudji!

Alexander.

Majka moja štuje kèrštjane, jer u njihovih je knjigah sakriveno blago stalnosti i krěposti — gledni joj Domiciane u oči crošene suzami — ona ljubi kèrštjane, jer oni su mi odani.

Ulpian

Upotrebi jih dakle za orudje, koje ćeš skèršiti kašnje. — To je o njih zadnja rěč moja. (čuje se glasba.)

Flaute sirske! — Možda veliki svetjenik Mitrin dolazi u pohod ljubljenomu bratu.

Mammea.

Nedolazi. — On svakoga dana u ovo isto vrěme silazi u vèrtove palatinske s věrenicom.

Ulpian.

Čuh o toj Gèrkinjici mnogo zagonetnih věstih na iztoku — nadošli iz Rima kazivahu, da se je brat dugo laskao, a za tim nepošteno ju prodao cezaru.

Mammea.

A věrova li tomu?

Ulpian.

Sive se moje kose odavna prestadoše čuditi podlosti, premda je možda cèrne kose nerazumiju dosele.

Mammea.

Ali se sětjaš Amfilocha, od kada je doplovio jošte za velikoga Septima [19]) na italske obale — uvěk vidě samo neprispodobivo dostojanstvo u licu i rěčih njegovih — bilo u dvoru, bilo u vlastitoj palači on bijaše uvěk kano drugi Caesar u Rimu!

Ulpian.

Istina — ali uspomena njegove uzvišenosti malo tu znači, jer obično sinovi velikih otacah puzaju zemljom u sramotnoj ništetnosti. — Svědokom budi mi puk i senat rimski.

Alexander.

Niti moja rěč neustade na svědočanstvo proti Gèrku — premda nikad neopaziš mladjahne otvorenosti na blědom mu licu, něšto ipak plemenita živi u cělom

mu tělu — neznam, što drěmlje u dubljini toga sèrca — znadem samo, da neima ondě ni straha, ni podlosti.

Ulpian.

Kako dakle da protumačiš, što se dogodi?

Alexander.

Slěpom odredbom neumoljive sudbine — několiko putah srete imperator Iridiona, idućega s Elsinoom. — Několiko putah dodjoše skupa u cirk flavianski [20]) njihova kola. — Sám viděh tada, kako su odmah bratu mojemu nabreknule žile po čelu, i kako je zlate uzde, kojimi je ravnao lave, pustio iz rukuh. — A i tako mi nebeske Venere! svi, koji su ondě bili, topljahu po njoj oči, jer lěpše neviděše nikad!

Ulpian.

Někoč dolažah i ja k otcu, ali ona bijaše jošte po gèrčkom običaju zaklonjena u gineceju od svačijega oka.

Alexander.

Velim ti, da u svem Rimu neima joj druge! — Bijah u narciskoj dvorani, kada ju je Heliogabal čekao pèrve noći otmice — naslonjen na me škripaše zubi i šćipaše mi rame, onda bo bijaše mi još dosta milostiv. — Ja dèrhtah od ljutosti i pomilovanja, pričini mi se časimice, da čujem rogobor ratni — u to dopade prefekt pretorija, znaš, dvorski glumac Eutychian, ter u uho prišaptnu svomu gospodaru: „Ide plavokosa“. Udjoše patuljci i patuljke, cèrnci škopljenici i lidski flautari. — „Ide plavokosa“ ponovi imperator i skoči, ali s města stupi u dvoranu četa gladiatorah u tamnih tunikah — svi neznani u dvoru. Brat moj, spustiv glavu, ugrize

me od straha, nu Eutychian priměti sa surovim posměhom, da je sin Amfilochov poklonio te ljude sestri i cezaru. — Pošto se oni razstanu u dva reda, ukaže se tekar Elsinoa!

Ulpian.

Na pol bez svěsti, nošena na rukuh dvorkinjah?

Alexander.

Nipošto — već stade nasred dvorane, a nedade nam nikakova znaka od straha, počitanja i štovanja. — S početka běše spustila glavu, ali namah diže tělo i čelo, namah glednu vatrenima očima kano gospodinja nas svihkolikih. — Cezar ju zovnu bliže — niti s' města — niti rěči — tada mignu nam, izidjosmo svikolici!

Ulpian.

Stara kèrv hellenska, u kojoj je něšto božanskoga zaostalo. — A brat biva li u dvoru, polazi li sestru?

Mammea

Kažu, da je jednom pohodio cezara i da je dugo s njim boravio — ali obično běži ljude, sědi u palači svojoj, okružen robovi i barbarci, kojim sipa dobročinstva.

Ulpian.

I otac mu običavaše někoč to isto činiti.

Mammea

Razkoš ga nevabi, zaliha nemami — i premda se vidi, da ga težke misli muče, umije se ipak dozivati, te šuti.

Ulpian.

A kad bi ta misao bila želja osvete za krivicu sestri nanesenu? — treba steći pouzdanje njegovo, —

s početka mu prikazivati varave cilje — u ostalom istinu mu iza zastora odkrivati. — Oholost i blago njegovo neka postanu našimi slugami! Nu sad mi kažite, kako to biva, da je ona nakaza postala okrutnom, postignuvši što je želio? — ta žena tako ga ima pod sobom, da mi je za čudo.

Alexander.

Eutychian kazuje, da mu se ona nije dosad pokorila; a od kada su ju oteli, zatvori se on u peristilu Agripininu, a od toga časa prestadoše gostbe dvorske.

Ulpian.

Tajna neće dugo trajati — on će ju ubiti, da ju sažge na lomači od arabskih mirodijah, a da ovu sastavi, oteti će komugod život i imanja — tuživ ga prije sbog uvrĕde veličanstva. — Ali prije toga može sam . . . .

Mammea.

Nipošto Domiciane, neću da pogine smèrtju predšastnikah — vladanje mudrosti i dobra neće početi ubojstvom sina sestre moje — ponavljam ti, da će nastati vremena milosèrdja. — Ti ćeš ga skinuti s prestolja i dat ćeš ga kanò spavajuće dĕte odnĕti u zemlju progonstva!

Ulpian.

Za to si izaberi Nazarenca. — Blizu tih mĕstah ubi Bruto otca svoga — a ta plaha duša da nepodje, kuda su pošle turobne, velike sĕne pèrvoga izmedju cezarah!

Mammea.

Jao meni!

Rob (ulazeć.)

Iridion, sin Amfilochov dodje da pozdravi Severa, cesara konzula, i plemenitu majku njegovu!

Ulpian.

U dobar čas. (*Iridion* udje).

Mammea.

Uvěk li namèrgodjena čela — zar božanska Sofija [21]) nije kadra razvedrit ga blažimi traci?

Iridion.

Neka ti Rimljanin, što je poginuo pod Filippami, odgovori, Augusto, koliko mu je ona božica pružila utěhe. — U ostalom meni je malo stalo do izraza lica moga. — Duh moj, miran u nutri i studen, ničega nežali, ničega neželi, i ničemu se nenada. — Kako si, cezare? prijaju li bogovi tvojim molitvam u ova vremena?

Alexander.

Danas uprav izpuniše mi se želje. — Najmiliji moj Domician dodje iz Antiochije!

Iridion.

Zdravo, mužu konzularni! — Sětjam li se dobro, někoč si često polazio kuću otca moga.

Ulpian.

Govori Amfilochovi romone još sveudilj u mojih ušijuh. — Žive li starac, koji bi često sědio pri njegovu ognjištu?

Iridion.

Masinissa?

Ulpian.

Tako někako. — Otac ti se spoznade s njim na sirtah getulskih, kano što sam pripovědaše, za velike omare, izmučen lovom risovah.

Iridion.

On i dosad, kano i za otca moga, običava sěděti pri ognjištu našem.

Ulpian.

Pitam zanj, jer me često zateče čudnom mišlju i gèrkom rěčju; jednom tvèrdjaše, da je Tiberij bio najveći od cezarah!

Alexander.

Kako to, tako ti bogovah Manah Antoninovih? [22])

Ulpian.

Dokazi mi njegovi izpadoše iz pameti, to se jedino sětjam, da jih je tako umětno upotrebljavao, da je tako divlje misli razvijao o sudbini ljudih, da sam šutio od groze.

Mammea.

Neželim si viděti tako strašna govornika!

Ulpian.

Ali kad bi me prošao čar razuma njegova, umirio bih se poput čověka, što se otrěznjuje od pijanstva, i svoje opet stiče misli — jer kako da neproklinješ one, štono město pravice progone kroje narodom, te gradjane, zato što nisu blago, šalju pod šibe i sěkire liktorske? Nije li istina, Amfilochoviću?

Iridion.

I jest i nije, koliko ljudih, toliko ćudih!

Mammea (Alexandru).

Motri na nepomičnom licu onu vatrom probitu ustnicu, ono plamteće oko.

Alexander.

Majko! Hotio bih mu reći jednu, dobru i iskrenu.

Mammea.

Počekaj jošte!

Ulpian.

Al ipak sám niti nebacaš u tamnice niti netučeš robovah, premda imaš zakonito pravo smèrti nad njimi; netĕraš ubogih Švedah, Dakah, Markomanah, prosjačećih u gradu. — Tako glas ide o tebi!

Iridion.

Majka moja bijaše barbarka!

Ulpian.

A sin joj hotio bi me nagovoriti, da je epikurejac!

Iridion.

Tako mi olimpskoga Zeusa, k stoikom se nepribrajam sada.

Mammea.

Lĕpše kite neću možda nikad vidĕti — ala i on, ala i ti Iridione ulazite u zlatna vrata života — mladost jošte kano san leti nad vama i svĕtuje vam: da se podate sladjim slutnjam — ni tebi, ni njemu netreba još sdvojiti!

Alexander.

Ruku amo Amfilochoviću. — Nesreća veže kano i ljubav ljude medju sobom — budimo prijatelji, pa ćemo se možda jednom skupa radovati!

Iridion.

Hvala vam plemeniti Rimljani! vidi se, da su vas nada sve obljubili bogovi, kad su vam ostavili nadu. — Ali prije ili kašnje doći će i na vas i na mene jedan konac — smèrt i zaborava!

Ulpian (Mammei).

Ili nas danajskom [23]) lukavoštju zasĕnjuje, ili ga je Jupiter salio od tvèrda kova. (glasno). A da se obsĕna pretvori istinom, da se sĕna, koja se povija nad gradom,

razpèrši poput oblakah pod pogodnim větrom, pa da sjaj samo jedne krěposti ostane, *) što bi ti učinio!

Iridion.

Počastio bih neumèrle žèrtvami i zahvalami.

Ulpian.

A da se pospěše takovi dani, nebi li ništa učinio? Razumiješ li me? mi se igramo mogućnostmi, kano drugi kockami — razgovaramo se o nemogućnostih, da nam prije preleti vrěme, što nas tišti!

Iridion.

Razumijem te bolje, nego što ti mene shvatjaš.

Ulpian.

Dakle?

Iridion.

Tako mi Odina, kaži takovu danu, neka me zovne, a ja ću mu odgovoriti!

Ulpian.

Pamti!

Alexander.

Pamti!

Iridion.

Nezaboravih toga časa Rimljani! Zdravo! mužu konzularni!

Ulpian.

Kamo ideš?

Iridion.

Čeka me kolo prijateljah na podnožju aventinskom, i urečena gostba, i nove něke pésme sikulskoga pěsnika. — Idem jih slušat, da prije preleti vrěme, što nas tišti!

Ulpian.

Mladiću, ideš da vlastiti duh pokopaš u krilu razuzdanosti.

*) To jest: da Alexander postane carem.

Iridion.

Lucij Mummij [24]) ništa nam neostavi do razkošja i smèrti. — Živili! Alexandre i Augusto Mammeo.

Ulpian. (gledajuć za izlazećim).

Od toga voska, tko zna, hoćete li moći slěpit si pristašu.

(Drugi oděl cezarskoga dvora. — Podugi atrij s ribnjakom na srědi. — Mozaici, slike na lěpu kažuće Faune, Satire, Nimfe. — O stupovih od jaspisa želve, štipavci, krokodili. — Duž stěnah, kipovi Venere i Bachcha. — Amo tamo skupi dvoranah, — pretorianah, plesačicah, glasbenikah, patuljakah. — *Eutychian,* prefekt pretorija. — *Rupilij, Eubull,* — Njegove sěne.)

Eutychian.

Evoe Bachche! sbog toga ništa mi neće biti, jer što može cezara odtèrći od mene — ali takovih mi gostih nikako netreba u dvoru — i danas hoće imperator da ga vidi — i danas mi reče, da ga ovdě čekam.

Rupilij.

Polu-bogovom slični Eutychiane!

Eutychian.

Reci polu-božanski. — Imperator je cěli bog, a ja sam za imperatorom pèrvi.

Rupilij.

Dakle polu-božanski Eutychiane, lišimo ga višnje světlosti. Neka dulces moriens reminiscatur Argos! [25])

Eutychian.

Evoe — samo mi nenavodi Maronovih stihovah — Naši stari za Augusta nerazuměvahu umětnosti.

(zamisli se).

Rupilij.

Neimadjahu pojma o umětnosti.

Eubull.

Sasvim ništa neznahu, što je to pěsničtvo!

Rupilij.

Bez nikakva pojma.

Eubull.

Manje nego bez nikakva.

Eutychian.

Složno, treba mu prostèrti put do sěnah. — Medjuto slušajte ovu pěsmu. — Božanski ju Neron napisa za svoje patuljke!

Rupilij.

On bijaše prava zaštita glasbe i ritma.

Eubull.

Pravi brat devet sestarah.

Sbor patuljakah.

Stojimo na strani — a na vèrhuncu od tornja gospodar naš udesuje liru svoju — pod nogama njegovima sred cèrne i maglovite noći gori grad bogovah! — On razněti tu vatru — on htěde viděti, kako je Troja gorěla prije věkovah — on nemogaše živěti, kano što živu umèrli! plamom se dakle obavi i postade gospodarom ognjevíte drame. — Romonom njegovim poticana poskakuje vatra sve to bliže od bèrda na bèrdo sred krike i jauka. Nad gradom, što propada, drugi Rim raste u zraku. — On divlje sěva kano piramide od iskarah i stupovi sipajući plamen! — A mi pljeskamo rukama, kličemo od radosti. — Dan se propasti visoko i krasno rodi. Na flegetonskih valovih izčezavaju palače i hramovi — ali nam neće ništa biti, nas će spasiti gospodar umětnosti i glasbe!

Filozof (približujuć se Eutychianu).

Ti, što někako sve možeš, te si drugi bog u Rimu, izvoli dopustiti Anaxagori Neoplatoncu, da dvaput preko tědna glasno čita i razpravlja u termah Karakallinih. [26])

Eutychian.

Kakova su ti načela? — u kakove bogove věruješ? Jesi li trězan ili pijan, kad učiš ljude?

Filozof.

Bog je moj Jednina u Jednini Jedninom začeta, svim nejedninam od věka po sudbini protivna i zatvorena sama u sebi, zrijuća sama sebe.

Eutychian.

Satis est — tom naukom neobori děržave. (Rupiliju). Samo ga Tiresias u paklu razumije. [27])

Rupilij.

Samo Cerber s trostrukom gubicom.

Eubull (Rupiliju).

Glasoviti Rupiliju, ti mi zapovědi jučer, da něšto napišem na tablicah.

Rupilij.

Čitaj, mili moj!

Eubull (čita).

Posutra gladiator Spor i Tigrid Ernan.

Rupilij.

O triput srećne uspomene — veliki Eutychiane!

Eutychian.

Što?

Rupilij.

Něšto hoću da ti poklonim.

Eutychian.

Tako mi Isisa, Anubisa, ili koga mu drago egipatskoga kumira — hvala ti — ali što takova?

Rupilij.

Iz Mauritanije dobavih risa s pěgami od zlata i ebana — u nozdèrvah mu kano frižka kèrv čověčja, u repu snaga od dva konja. — Imam gladiatora odvažnijega od svih dvorskih gladiatorah, čověka, koji mi se proda od glada, pravoga Krotonjanina. [28]) — Zatim pozvah sve svoje prijatelje u goste, i već se okladih s Carbonom, za četiri proti jednomu, da će Spor nadhèrvati Ernana — ali kad nas sudbina sili, treba za druge bitke upotrebiti gladiatora!

Eutychian.

Stoj. (pretorijancem). Zapěvajte vodji svojemu — Evoe! flaute i strune zújte! (Rupiliju). Sada govori dalje.

Sbor pretorijanah.

Živile kocke i vino — sesterci i ruže. — Dok se pehar pěni, dok se Pluton posměhuje, noge su nam spremne za ples, ruke za rat. — Daj nam budi cèrnih po sirtah Cèrnicah, budi smedjih po šumah Germankah! Partah i Getah negonimo po starom običaju. — Otci naši leže u grobu, a s njimi i dosadne vojne. Ovdě na divanih, ovdě čelo ovivši bèršljanom, ovdě u Rimu čekamo dušmane — neka dodju — tad ćemo se iz naručja cèrnokosah, izsred zveke peharah tèrgnuti na borbu i odpor — na mače i sěču! Sada Evoe! živile kocke i vino, sesterci i ruže!

Eutychian.

Ako li nepodje za rukom, to ćeš krivo priseći.

Rupilij.

Tako mi svih bogovah Chaldeje i Sirije!

Eutychian.

Jacta est alea [29]) — danas jošte.

Rupilij.

Eto i našega blědoga Gèrka.

(*Iridion* udje i podje k *Eutychianu.*)

Eutychian.

Tà i zone me prolaze — u očijuh mu je něšto paklena — vele, da mu je otac bio vilenjakom. (nasloni se na Rupilija).

Rupilij (ugibljuć se).

Polu-bogovi nesmiju se plašiti.

Iridion.

Dolazim na urečenu uru — Eutychiane, vodi me, kamo ti je naloženo!

Eutychian.

S města, plemeniti Gèrče. (Rupiliju). Kakov čověk, kakova oholost! — Vae capiti ejus! [30])

Rupilij (Eutychianu.)

Vrělo će ga Lethe izlěčit od oholosti.

Iridion.

U cezarskom dvoru vi svi rado tratite vrěme. — Hajdemo!

Eutychian.

Ovuda, plemeniti Iridione. (izidju).

(Drugi dio cezarskoga dvora. — Na turnju hodnik, obkoljen stupovljem. — *Heliogabal, Elsinoa.*)

Elsinoa (ulazeć).

Preporučujem te bogovom i moći njihovoj!

Heliogabal.

Okrutnice!

(*Iridion* udje, *Elsinoa* postaje.)

Elsinoa.

Mésec iztiče — vatra plamti, a otrov kipi! (izčezne)

Heliogabal.

O izbavi me, ili ako me nemožeš spasiti, nezavodi, neizdavaj, izpovédi namah, a ja ću ovo bělo svoje tělo probiti ovom zlatnom oštricom. (skide mač sa stupa). Vidě li kada ovakovih smaragdah?

Iridion.

Odakle božanskomu cezaru povoda, misliti danas o preranoj smèrti?

Heliogabal.

Pst, prijatelju! — varaš se, ako misliš, da se cezar nije kadar ubiti — iz ovoga pehara ako što izpijem, eto ti elizejskih poljanah. (uzme pehar s tronoga.) Stotina ronacah propade u moru, dok je jedan izvadio ovaj biser — neima mu druga.

Iridion.

Iz ovoga ćemo pehara piti u zdravlje suncu, ali pod drugim nebom, sred drugih ljudih.

Heliogabal.

Gledni mi u oči. — Nevaraš li? oj! odvèrni oči. Bogovi napisaše u njih jasnom vatrom, da ti je mati bila viljenicom. Amo bliže k stupovom — stani kod rešetke — i kaži, što vidiš dolě.

Iridion.

U dubljini se predvorje blista od dragoga kamenja, kano jasno naliveno dno cèrne propasti!

Heliogabal.

Sam, sam izabrah topaze, berile i oštre bride krizolitah i kèrvave onikse. — Sav dan i svu noć taracahu ovo predvorje, a ja nezaspah, nemakoh se, dok nisu dovèršili — onda jih sve dadoh smaknuti!

Iridion.

Koga?

Heliogabal.

Podle robove! — Što pitaš za nje? Oni pretekoše gospodara svoga. — Mora li tko u Rimu znati, da se cezar na smèrt sprema! — bijaše jih samo stotina i dvoje děce. — O! ja neću dati puku u ruke sněžnih udovah svojih — ja ću ovdě razbiti svetu glavu svoju — po diamantih neka mi kèrv teče u Ereb!

Iridion.

Što ti prěti toli neumoljno?

Heliogabal.

Alexian — premèrzka li imena! — Alexian! o da pogine prije dobe. — Alexian! trostrukoj Hekati posvetjujem mu glavu — on, on, Alexian snuje cèrne misli i sprema izdajstvo.

Iridion.

Providno moje oko bdije nad njim i nad materom njegovom.

Heliogabal.

Neprekidaj mi rěči — nebrani ga, ako ti je mio zrak, kojim odišeš — slušaj — zato da me slušaš, rekoh ti da dodješ. — Uhode mi javiše, da se s Ulpianom dogovara, da se od několiko danah blědjim čini, da zadubljen u misli sad razkuštrava, sad prigladjuje vitice — a taj Ulpian, što doleti iz Antiochije, ha! znaš li, što on naměrava?

Iridion.

Čuh često o njem kano o glasovitu pravniku.

Heliogabal.

Ti ga hvališ — o neumèrli bogovi — a ja ti velim, da se bez toga čověka nije jur od trideset godinah nijedna urota izlegla. — Domicianus Ulpianus. — Sladak s vana u govoru, ali tvèrd Stoik, uvěk je spreman ubiti vladara, ili ako to nepodje za rukom, sam sebe. — Prava pravcata urota hodajuća, jeduća, pijuća — živa prokletinja za koju ti drago vladu — mač Damoklov nad glavom mojom — pa ti mi ga još hvališ! glasovit pravnik! — Proh! Jupiter! [31]) ubio bih ne samo njega, nego pravo isto — kaži, što da radim?

Iridion.

Nesdvajaj, dok je još tiho i mirno — a dodje li do pogibelji, u mene se uzdaj!

Heliogabal.

Ako li se već čuju slutnje o pokopu mojem? — ako li se proti bogovom sestre tvoje dižu drugi jači bogovi? (razvija list). Gle! — Symmach Niger opisuje strašna znamenja, što su se pokazala nad Dunavom — o izhodu sunca — okružena svetom družbom Bachchovom, sred glavah ovitih bèršljanom, sred rukuh potresujućih [32]) tirzom, stade utvora Alexandra Macedonskoga na širokom nebištu. — Oružje mu na pèrsijuh blistaše, uprav ono, što je nosio, kad je poraziv Darija, pošao osvajat Indiju. Kaciga mu zlatna sěvaše na klonuloj glavi. Za njim idjahu vodje pali davno. — Narodi se Moesije i Thracije duboko klanjahu prolazećim, i tisnuvši se za njimi, doproše tja do obalah morskih. — Ondě se u zraku razplinuše umèrlih sěne.

(nasloni se o stup). Daj mi falerna! [33]) (uzme pehar). Tako, Alexander Sever uzeti će iz rukuh Macedonjanina gospodstvo moje i život! Dii avertite omen! [34])

Iridion.

A zar ti izpade iz pameti, da je sin velikoga Septimija [35]) někoč ljubio majku tvoju? Ili zar zaboravi, da je duša Macedonjanina živila u božanskih mu grudih? a sada, kada junak, koji je bio zaštitnim duhom otca tvojega, ustaje iz groba, da ti navěsti slavu, ti blědiš, pa ti treba vina — utěhe — ruke prijateljske, da neoslabiš i na tla se nesrušiš? Sram te bilo Karakallin sine!

Heliogabal.

Nipošto — nipošto — on se blědima ustima nasměhivaše Alexandru, on izlazećemu suncu — meni svako lice, svaki glas, puk, senat, pretorijani, sav Rim prěti smèrtju. — Ja ćutim, da me zajedno i složno, korak po korak odtiskujete od sladke majke zemlje, te me svikolici, koliko vas god ima, vučete u pakao!

Iridion.

Neklanjaj duhom. — Zar da u věčnoj borbi medju čověkom i gradom čověk baš nikad nenadjača?

Heliogabal.

Što govoriš?!

Iridion.

O sudbini vašoj! Poginuste jedni od mača, drugi od otrova, ini od svojih rukuh,. svikolici sred sramote i straha, izdavani od prijateljah — proklinjani od neprijateljah. — Zašto da se uvěk jednakim načinom sbivaju ljudske stvari? Rim dosada snovaše urote, ubijaše cezare — sada cezar postani urotnikom, sada cezar udari na neprijatelje!

Heliogabal.

Tko? kako? vidim moć na čelu tvojem, ali je nerazumijem!

Iridion.

Zar da te palače, hramovi, cirki, zar taj dvor, tri puta spaljen sa starim bogom svojim nikad nepropadne? Neču li o iztočnih gradovih, lěpših i ogromnijih, što su někoč bili čudo světa, ljubimci bogovah? a sada se po njih premitju gore od pěska, a na povaljenih arkadah samotne stenju hiene! Zar se Jerusolim s rojevi razběšnjenih braniteljah opre sve uništujućemu udesu? pa imaše ipak boga jedinoga i moćna kano i fatum. Idi, pa pitaj pustinje, odakle su postale! — A ti brěžuljci, izpunjeni mramorom i granitom, zar su to neumèrli bogovi? — Gledaj jih i razumij rěči moje. — To ti je pravi Alexian, to neprijatelj tvoj osvetljivi, pružen do noguh tvojih, ali nadimljući se danju i noćju, da te obori. — Ako ga nepretečeš, jao tebi, nesrećno děte u rukuh gorostasa. (uhvati ga za ruku). Razněti jaku volju u sebi — ovomu světu, što ti ga pokazujem, navěsti rat! Postani, što je već několicina njih bila na zemlji, — ništitelj; — a te sobe pijane životom tisućicah, te dvorce, sěvajuće u sunčanih tracih, te pobědne znakove, sve te spomenike i razkoši ljudske, pretvorit ćemo pustarom i dati štipavcem i gadom!

Heliogabal.

Sad mi puče medju očima! Često čuh to isto i poželih. — Ha! kakova to slava za Mitru, kada bude Jupiter kapitolinski grizao pěsak — nu čije će se rame podbočiti pod dělo? Tko će ustati na sveti dvor [36]), na věčni grad?

Iridion.

Sin svetjenice i Amfilocha Gèrka.

Heliogabal.

Misliš li, da će koji vojnik poći za tobom, ili za mnom u tako odlučnom času? a senatori, a vitezi, a puk savkoliki! Boj se neumèrlih — što je s tobom, što naměravaš Iridione!

Iridion.

Po nadahnutju bogovah spasiti cezara!

Heliogabal.

Strah me obuzima. — Genij grada [37]) nadvlada dosele svekolike — pa ja da nanj udarim!

Iridion.

Živi dakle u strahu, dok nepogineš u mukah.

Heliogabal.

Izpuni naloge bogovah, mogući čověče — grimizom ću te obući — skinuti ću sandale sa svojih noguh, i uz tvoje jih privezati, samo budi mi u pomoć, neostavi me, oslobodi me smèrti.

Iridion.

Osloboditi mogu te samo razpustom senata, smaknutjem pretorijanah i prenosom stolnoga grada!

Heliogabal.

Senat raztěrati, to ću još moći — ali ostalo svèršiti?

Iridion.

U staro vrěme nemanjkaše Katilini, a kašnje nemanjkaše Neronu palikućah. — Lašnje ćeš u podèrtine razbaciti ono, što danas žive, nego u klisuru sazidati ono, što ima sutra živěti. — U ostalom oni, koji ostanu na garištu, zvat će se još Rimljani. — Dugo će se jošte několiko palačah u kolibe pretvorenih zvati Rimom. — Ostavimo ostarěloj děci to drago ime — ali snage

životne, ali snage proždiruće neće više biti na ovih městih. Cezare, na dan velikoga ubijanja ja ću ti sám dobaviti ljudih i stajati po boku tvojem.

Heliogabal.

Odakle — kakovih — gdě su?

Iridion.

Neobavi tebi jedinomu Rim svih danah života smèrtnom tamom. — A robovi, a gladiatori, a barbarci, a slědbenici nazarenskoga proroka? Ti na čelu, a oni će slěditi u stražnjih stražah, al i nje i tebe odredi genij Rima na žalostan život i sramotnu smèrt: Sbijmo dakle bědu njihovu u jednu ponuku na osvetu — na čas samo — a gospoda amfiteatra [38]), a vojnici pretorija neće odolěti tolikim ogladnělim, strastnim i běsnim!

Heliogabal.

Dobro — dobro — ali zar neće po tom oni nas same proždrěti — kamo da se baciš sred takove naloge? Tko će skrotiti dèrzovitost njihovu, čim ćemo žedju kèrvi ugasiti u pèrsijuh njihovih?

Iridion.

Pèrvih će se danah osveta i lakomost napiti kèrvi i zlata u požaru grada. Kašnje će jim se ruke i želje, spojene samo zajedničkim gnjevom proti Rimu, odapeti, te će se svatko vratiti k predsudam svoje věre, ili do običajah svoga naroda. — Tad ćemo razděljene i oslabljene potegnuti za sobom na iztok obećanjem još većega razkošja. — Ondě če izumrěti od pripeke nesnosnoga sunca, izumrěti od preobilja, kojim će se razkalašiti po navadi pobědnikah i divljakah —, a ostalo će se raztèrkati i usahnuti medju narodi, koji te ljube i u tvoga boga věruju. — Napred dakle bez straha, ali u smèrtnoj tišini — inače se nikad nedomogosmo života!

Heliogabal.

Jo triumphe! [39]) Ti podje s Prometejem skupa po oganj do nebeskih pragovah. (pljeska rukama.) O da nov hram sagradim u Emezu — o da mogu živěti medju vrači svojimi!

Iridion.

Mladu ćeš dèržavu utemeljiti na městu, gdě si se rodio — prost od budnih noćih, ujedno veliki svetjenik i cezar, sličan starodavnim polu-bogovom nilskim, sladke ćeš dane boraviti sred dima od aloe i mirre, sred zvukovah od citare i flaute. — Kamo pogledneš, padat će ti na kolěna němi robovi, i nogom ćeš jim stajati za cèrne vratove. — Što poželiš, bit će tvoje — što zapovědiš ljudem da zaborave, to će zaboraviti — što zapovědiš da zapamte, to će zapamtiti — slavna će imena prošlosti utèrnuti pred licem tvojim — a neće biti već tada senatora ili pravnika, koji bi snivajuć o republici smio huliti tvoju kaldejsku mitru, rugati se visećim rukavom orientalne odore tvoje!

Heliogabal.

Mèrzkih li Kviritah! lěpših li mi starih togah njihovih, kopčah njihovih [40]), tunikah njihovih! Mitro, čuj prisegu moju — nedomogao se nikad tvoje světlosti, raztèrgali geniji noćni uda moja, ako svih bogovah rimskih nebacim okovanih pred tvoje žèrtvenike. Amfilochoviću, savět tvoj dèržim dobrim i koristnim — tako mi Baala i Astarota, razrušit ćemo grad ovaj — světuj samo dalje!

Iridion.

Daj blago svoje tajno izvesti u Emez. — Zabavljaj světinu igrami, pretorijane obilnimi darovi — a medjuto skupljaj u grad od vindeličkih legijah zamašne Gote, od

porenskih jedre Cheruske; kako budu dolazili, ja ću se spoznavati s njimi — majka me nauči divlje jezike sěvernjakah!

Heliogabal.

Zaboravljaš italske legije, stojeće u Efezu, u Tarzu, u Pergamu, u Miletu.

Iridion.

Pošalji skoroteču pretoru Variju, da jih sakupi i što bèrže udari na Parte. — Zahvatjeni na kaspijskom moru težkimi bitkami, zateći će jih věsti o tom, što se je u Rimu sbilo — tada će jedne zarobiti neprijatelj, drugi će se razsuti, ostali će priběći, da se sdruže s nami i živu od milosti dvora tvoga.

Heliogabal.

Ratoborne su kohorte — razmisli jošte — možda je pogibeljno?

Iridion.

Neplaši se nikoga po uništenju Rima. — Prosto je gaziti po tělu, iz koga je izletila duša, a mi ćemo samu dušu dèržave, dušu světa iztèrgnuti i ubiti!

Heliogabal.

A da nas medjuto Alexian preteče? Pretorijani zagradski mèrmljaju sve to više i začinju pěsme o njegovoj odvažnosti. — Ulpian će senat sastaviti. — Probudiše me po noći, prorezaše mi gèrlo . . . .

Iridion.

Ti ćeš prije izreći nad njími: „Salve aeternum.“ [41]) — Samo se u Eutychiana neuzdaj u ničem — pretvaraj se hladnokèrvnim i mirnim — pohodi Alexiana i Mammeu — a razgovarajuć se s njimi, rěči neka ti budu sladke, pogledi mirni. — Věrovali ti ili

nevěrovali, to će jih svakako obustavljati za něko vrěme u odlučnom dělovanju.

Heliogabal.

Nasmijte se bogovi! Mitro, razvedri naoblačeno čelo! Venero, majko ljubežljivosti, pruži se na modre valove, okružena letećimi sinovi Bachche, pij u zdravlje Heliogabalu! Amo ružah i falerna! — Amo, najdraži od ljudih, — razvalit ćemo se na grimizu, — pit ćemo i slaviti bogove za to, da nam pogine neprijatelj! (baci mu se oko vrata). Ovaj cělov uzmi od cezara — nije li istina — mirisna su usta moja i gladko čelo poput najkrasnije děvice. Idi amo. — Ja i Elsinoa vladat ćemo na sirskih obalah — ondě gdě se svete zvězde razgovaraju s ljudi o budućoj sudbini. (izidu).

(Vèrt cezarski na palatinskom brěžuljku. — Pod kipom Dianinim. *Elsinoa i Iridion.*)

Elsinoa.

Dalje ići nije moguće, predaleko bih se imala vratjati. — Ali ti me neostavljaj jošte.

Iridion.

Žurimo se i mi — zadnja rumen sunčanih trakah umire jur na slemenu amfiteatra, a prije nego li se kući vratim, pohodit mi je zagradske pretorijane.

Elsinoa.

Neprosim za mnogo satih — molim za časak samo. (nasloni glavu na podlogu kipa.) Gledni lice neoskvèrnute, — gle, obavi ju tunika sumraka — o i ja bih bila mogla ljubiti kano i ona, kad se je, podupèrta sred tihe noći lukom zlatnim, odtiskivala preko zračnih

valovah, da mašta nad pospanim Endymionom! — a sad idi, pitaj ljude, na što spade sestra tvoja? Medju Pappeom i Messalinom, odgovorit će ti, digoše joj žèrtvenike.

Iridion.

Tko se posvetjuje dobru ljudih, valja da njihov sud zaboravi. — Znaš li, tko je Bog Nazarenacah? Onaj, što se za spas bratje sam podvèrže sramoti križa! — O Elsinoo, i nas zapade jednaka sudbina!

Elsinoa.

Ti se već tudjim vĕram naginješ! tražiš utĕhe kod onih, koje preziru ljudi! A ti, poznaš li Alexandra, znaš li, kako ga je odhranila Mammea, ču li o njem proročanstva staracah, da će se jednom uzporediti s božanskim Aurelijem! — jučer ga sretoh u predsoblju Dejanirinu. — Stade i glednu — pèrvi pogled bijaše nestalan, — drugi već jači, izrazitiji — napokon se okrenu prezirno šuteći.

Iridion.

On i svi živući u ovom gradu odredjeni su za propast.

Elsinoa.

Proč, proč, ja nepoželih osvete — opozovi, opozovi!

Iridion.

Bĕdnice! umiri se. — Nesretnice! kako ti je sada? — problĕdši iznenada, kano da si padala u nesvĕst malo prije!

Elsinoa.

Bolje mi je, bolje — smiluj se — na takove me žalosti nepozvaše bogovi — idi — ja ću se vratiti, gdĕ me Furije čekaju — ja ću poći svezat se s gadom,

što neprestano poskakuje na okolo — ondě je prerana starost za nagradu podlosti i muke — ondě gèrčevito tèrzanje ogavnosti — ali tiho, tiho — ti nepoznaš tajnah děvičanske grudi!

Iridion.

Vaj, ti koja si nedavno plamtila toli dražestnim životom, nimfo kretanja i krasote, kamo se poděde? Ovu suzu, što mi se roni niz lice, za tebe prosuzih. — Nu sad se udalji — sěti se suda Odinova i uztraj do konca.

Elsinoa.

O brate!

Iridion.

Prezreniku podvajaj mahnitosti, douništuj mu razum i život. — Vale! [42])

Elsinoa.

Sěne Amfilocha i Grimmhilde neka budu okolo tebe. — Vale!

(Dvorana Amfilochova po noći. — *Iridion* udje s *Masinissom.* — Za njimi nastojnik robovah.)

Iridion.

Što hoćeš Pilade?

Pilad.

Ni rěči nereče — samo sěde i odluči čekati tebe. — Mi mu po navadi kuće tvoje dadosmo kruha, mesa i vina.

Iridion.

Neka udje. (izidje Pilad).

Masinissa.

Čuvaj se toga čověka.

Iridion.

Zašto?

Masinissa.

Ovaj čověk dolazi, da te ubije — evo ti!
(mač mu daje).

Iridion.

Ako ti je istinita slutnja, škoda te kartažke oštrice. — Ovim peharom, iz koga je običavao Amfiloch piti, raztrěskah mu glavu. (udje gladiator). Što ćeš robe?

Gladiator.

Za čas biti sam na samu s tobom.

Iridion.

Ovo je moj uzdanik — govori slobodno pred njim.

Gladiator.

Gospodar mi reče! „Město da se tèrgaš s risom, ubij Gèrka, pa ćeš slobodan biti.“ Ali onaj, koji me šalje, sto je putah gori od tebe. (baci bodež na podlogu). Propalo robstvo!

Iridion.

Tko te posla?

Gladiator.

Novičica *3), podlica i plašivica, okrutnik i lihvar.

Iridion.

Ha! to je jamačno Rimljanin!

Gladiator.

Pogodio si — Aetij Rupilij.

Iridion.

Dvorski glumac dvorskoga glumca. (polažuć pehar). Znao sam za to — gle — lubanja se je tvoja imala razletiti ob olupke ovoga korintičkoga suda!

Gladiator.

Neuplaših se tebe, Amfilochoviću. — Golemijim i divljim stadoh nogom na pèrsa na pěsku arenskom — ali ogladněh — jesti mi dadoše u dvoru tvojem; žedjah, dadoše mi vina u dvoru tvojem — čekajuć tebe, čuh bratju gladiatore, gdě blagoslivlju ime tvoje. — Sada zdravstvuj, sutra poginuh pod pandjami risa.

Iridion.

Nipošto — ti ćeš živět i osvetit se za robstvo svoje gospodarom svojim. — He! Pilade! (Pilad udje.) Sto sestaracah daj tomu čověku i tuniku i pèrsten željezni, kakav nosi čeljad moja. — Kako ti ime?

Gladiator.

Danas me zovu Sporom.

Iridion.

U prostom govoru tvojem něšto se ponosna odziva. Něki ostanci prošlosti živu u tebi kano luč světiljke, blistajuće kroz pukotine sarkofaga. Još te jednom pitam, kako ti je ime?

Gladiator.

Někoč mi predje poput Jupitra štovaše puk i senat rimski — ali što prodje, prodje. — Ime mi je: Lucij Tiberij Scipion!

Iridion.

Sanjaš robe — pleme to utèrnu već davno.

Gladiator.

Ali samo u pameti zemljakah — poslědnjemu od naših, za kojega je svět znao, ote Neron ženu, palaču u Rimu, imanja u Italiji, Siciliji i Africi — i progna ga u Kerzonez — sin mu se poslě mnogo godinah vrati u grad o prošjačkoj torbi — od to smo doba siromasi, a već otac moj bijaše gladiatorom! —

Iridion.

A zar vas nitko nepomože u Rimu?

Gladiator.

Tko da pomogne staroga patricija? Zar praunuci naših liktorah, danas bogata gospoda? Zar imperator, neprijatelj prošlosti, ubojica spomenikah. Otac moj, kvakami izvučen iz amfiteatra umre u svlačionici [44]), kunuć bogove. — O propao grad, koji zanemari unuke konzulah svojih. (Diže bodež). Rěč samo, pak idem ubit Rupilija, toga današnjega Rimljanina!

Iridion.

Smèrt jednoga děčinska je šala ondě, gdě treba smèrti hiljadah. — Čuvaj se za šire polje, za bolji posao.

Gladiator.

Ako su blizu dani, gdě će se moći osvetjivati i plěniti, dovest ću ti Verra, Kassija, Sullu — svi od davnih predjah kano i ja, i svi u bědi!

Iridion.

Svaki će njih naći utočište pod ovimi stupovi — odsele kuća moja budi vašom. Vale!

Masinissa.

Idi, hlepi za osvetom cělom dušom, a sudbina ti je neće uzkratiti. (Gladiator izidje).

Iridion.

Dobivam, starče, dobivam! Oj! Dobitnici davni, štono ste bratju moju okovanu vodili pokraj okovanih kraljevah, razoritelji Kartagine, Koryntha, Syrakuze, poglednite! — poslědnji Scipion posta slugom i Gèrku orudjem — dodje prosjačit k njemu i jela i ubojstva!

— Oj! dočekah se propasti prokletnikah i oholicah. — Masinisso, iz ovoga pehara pij u zdravlje Scipionah!
(nalěva mu i daje).

Masinissa.

Na dobro zdravlje plemenu Scipionskomu!
(daje Iridionu u ruke).

Iridion (izpije i baci pehar).

Poput ovoga dragoga kamena pèrsni oholost Rima!

Masinissa.

Gutamo sve to više tudje volje i snage — rastemo Sigurde — ali dok se Nazaret neobèrne na našu věru, dotle se nemožemo boriti navalice i pobědonosno!

Iridion.

Onaj starac — njihov bog, pred kojim prigibaju kolěna i misli, dizaše dugo ruke prama cèrnomu svodištu, zazivaše duha, i uli toga duha u glavu moju tresućima se rukama, iz kojih je prištila otajstvena voda — kolo blěde, ogladněle bratje pěvaše, ponavljajući novo ime moje. — „Hieronim, Hieronim,“ a glas jim se otezaše kano pokop nadzemaljski, nevidivi — al u toj pěsmi bijaše rěčih nade punih!

Masinissa.

Zar i znak njihov oběsi na pèrsa?

Iridion.

Oběsih.

Masinissa.

I pritisnu na usta u pokori?

Iridion.

Pritisnuh.

Masinissa.

Dobro — sad se razděliše i sèrca njihova!

Iridion.

Jur se počeše razdvajati, — u starih, u onih, koji su jur pretèrpili mučeničtvo i viděli, kano što kažu, nad sobom otvoreno nebo, uzalud htědoh raznětit iskru uzhita — odgovorahu mi uvěk jedne te iste rěči, kano rěka, što se uvěk ob isto kamenje razbija. — „Oprosti — zaboravi — pomiluj ubojice“ — nu mladji, skoro posvetjeni vojnici, robovi, barbarci, putnici, što su pohodili egipatske pustinje, imaju nėšto smělije sèrce. — Oko jim se razplamti na uspomenu sramote i mukah. — Sèrca jim žele bar něšto na světu. — S početka blagoslivlju zlo, što jih gnjete; ali kašnje, kad zakipi kèrv po žilah, prisilim jih, da hoćeš nećeš, proklinju!

Masinissa.

Za to, da utěliš kraljestvo tvoje nezemaljsko u strasti zemaljske, treba ti žene. — Oni učiniše božicom kćer dětinsku i prerano ostarělu; iz plěna tělesne razkoši izmisliše par otajstveni, a pred robinjom muža pokloniše glave. *) Izmedju toliko děvojakah, što ondě sahnu u molitvah i postih, izaberi jednu i baci jim ju u dušu. — Učini ju ogledalom mislih svojih — neka jih odbija i baca na okolo bez pojma, bez ćuta — ali zahvatjena i uništena snagom, što se u pèrsijuh muža iztiče!

Iridion.

Poznam jednu — svi ju časte imenom blagoslovljene i svete prije vremena — a ona mi rado govori o nebesih . . . .

Masinissa.

Dirnuh, i odzveknu mi struna — nije li istina — oko joj cèrno kano ugljen, plamteće kano požar — nedovèršuje li se njom pleme Metellah?

---

*) Ovdě se misli krštjanska ženitba kano svetotajstvo, a robinja muža znači isto što žena. *

Iridion.

Kad znadeš, što pitaš?

Masinissa.

Pamti, da joj hvališ Boga, svaku da mu ranu hvališ, a sa svakim čavlom, što je njega probio, da se žalostno prenavljaš. — Ona se zaljubi u to tělo razapeto, u to lice, koje si stvori lěpim, gasnućim u pobědi ljubavi. Ona ga nevidě, kad je umiralo s grozom od boli, šuteće od slaboće, zamazano kèrvlju, kad mu je vihar zviždao kroz kose! — Slušaj, svèrni joj misli od njega na sebe — on je daleko, on bijaše někoč na zemlji, on se neće povratiti nikad. — Ti živiš i jesi kod nje. — Ti ćeš biti njezinim bogom! Alma Venus [45]) i Eros pomozite!

Iridion.

Vaj, tko da pronikne tajne njezina bitja, tko da nadje izvore života njezina! — ona se hrani tamom u tih podzemnih pustah, vidiva ali nedokučiva, žigosana tugom, pak iz nje vabeća dražest. Ni sam Fidias nebi joj svih potezah těla svemogućim iztaknuo dlětom — ona će svu svoju krasotu poněti sobom pri zadnjem uzdahu! Proti njoj ja sam slab!

Masinissa.

Što se kolebaš i dvojiš? ona mora biti tvoja — ne za taštu razkoš, ali što razum moj, što dělo naše teži za njezinom propaštju, kano pitanje za odgovorom, kano zvuk za slědećim zvukom. — Kad njezina glava padne na krilo tvoje, kad njezine grudi zadèrhtju kano grudi svake robinjice, i kad nebeska duša zaboravi sama sebe u požaru těla, — onda ćeš u katakombah naći věrnih slugah, o sinko! — onda će duh moj biti s tobom — i osveta će postati tělom. (odilazi.)

Iridion.

Masinisso!

Masinissa.

Što želiš?

Iridion.

Molim te — kaži mi kano prijatelj — pače izreci odluku poput sudca — od vremena, kad sam se smijao kano děte, kad sam neznajući veselo zapinjao o krivice i sramote pokolěnja svoga, pa sve do danas, svaku moju rěč, dělo, sve težnje moje uvedi si u pamet, pa prosudi — razumiješ li?

Masinissa.

Čemu ti se pogled tako muti, a glas čemu ti se tako prekida, mete?

Iridion.

Tà što je sveto i drago bilo za druge, za me bijaše uvěk svetogèrdnja! Tà divlju krěpost, zavětovanu Furijam, sačuvah věrno! Dosele neima na meni ni mahne pomilovanja, ni skvèrne žalosti!

Masinissa.

Ali neima ni čina, toga sina ruke tvoje. — Dok je to děte u povojih nebîti, dotle si sam još neznatan, slab, — u onaj isti dan, u onaj isti čas postat ćeš ti kroz dělo tvoje, a dělo će tvoje postati kroz tebe sama!

Iridion.

Vaj! u ovih pèrsijuh něšto nepotrebna ostaviše bogovi — ćutim jed, što mi podbija čelo i do očijuh se tiska. — Žene zovu taj jed suzami! — Kaži, nisam li i ja imao někoč postati čověkom?

Masinissa.

Ta to i jesi uprav u ovaj čas ništenja. — Ti niti neznaš, da je svaki vas kadar postati svemogućim

mišlju svojom, neumoljnom, upiljenom — ali dušmanin to slutnu, te vam u grudi oběsi sèrce: strah, zamamu, podlost, koju njegujete poput robovah, štono pristadoše na sramotu. — Tim vas on razdvoji i razbaci duboko i daleko. — Tim će on vladati na dugo, a nitko ga neće sbaciti, premda bi ga svatko mogao skinuti!

Iridion.

O kom govoriš, tko učini mene bědnim i nesretnim? Jednoga samo poznam ubojicu svih danah mojih. — Rim se zove.

Masinissa.

Ima drugi Rim, koji nemože poginuti! On neupre noguh svojih na sedam brěžuljakah, već na milijunih zvězdah. Nenadvlada on rod ljudski, nevoljni, jedan, već čete angjelskih plemenah, velikih i dražestnih. — Od svih vas čini on samo ludjake, od njih mučenike, i kano što ga vi svaki čas u pomami hvalite, tako oni u mudrosti i krasoti svojoj za osvetom viču.

Iridion.

Što mi to navěštjuješ, ti strašni, nedokučivi?

Masinissa.

Rat!

Iridion.

Gdě? Kada?

Masinissa.

Po padu Rima! Svuda, gdě ti duh uzbude kadar da ćuti i misli!

Iridion.

Bez kraja dakle, bez kraja? . . .

Masinissa

Ja ću te sam u taj rat povesti — na polju zašlicah doigraj medjuto pověst svoju, otrovanu od nepri-

jatelja! — Proti njemu i slugam njegovim iztaknuti ćeš někoč čelo u podpunoj slavi razuma svoga.

Iridion.

A poběda, hoće li biti poběda? Hoću li kada ovdě, ili na zvězdi kojoj skinuti težko oružje svoje? Hoću li kada nasloniti glavu bez očekivanja, bez pogibelji, slobodan, ljubljen, ljubeći, sretan?

Masinissa.

Nepitaj prije vremena! — Ded najprije gospoduj nad životinjom u sebi, nauči se biti samotan na zemlji, kano što je on na stožerih světa; nauči se tèrpiti, kano što tèrpe dusi moćniji od tebe! — Prije bo nego li dopreš donle, dokle možeš dorasti, vatra će te progutati hiljadu putah, umiranje će te preobraziti hiljadu putah, gnjev će te njegov zabaciti hiljadu putah. — Bit ćeš poput vala, bacana pod oblake i strovaljivana u propast — samo što je on mèrtav, slěp, gluh, a u tebi je neumèrlo ćutjenje!

Iridion.

Bio kakov mu drago moj neprijatelj, pred njim neću klonuti duhom — kasno je doba noći — vrati se sutra rano — sutra ćemo se razgovoriti jošte. — Idi sada — dašto dašto! nesmilovah se sestri, pa da neznanku žalim?

Masinissa.

Pamti rěči moje; jer minuti će někoč narodi ove zemlje, ali razum moj neće minuti. (otidje.)

Iridion (bacajuć klamidu.)

Idi — ti me tištiš. (baci pèrsten). Proč — ti me pečeš — hotio bih kose skinuti s glave — one nisu moje — pače mi. — Gdě sam ja? Iridione, pokaži mi se! Muko, što živeš u dubljini pèrsijuh ovih, izadji — tko si,

da vidim, jednom da saznam! (skine bodež savèrh štita). Kaži mi, vatrice noćna, ti modra oštrice, jesi li kadra izsisati me iz pèrsijuh mojih? — ali ču li, za uvěk! — Nipošto, nipošto, i ti si sěna! Katon se nĕgdĕ probudi, a ondĕ nad njim stajaše već drugi cezar, zamahujuć mačem i okovi! (baci i pogazi bodež). Varalice, što zavede toliko tèrpećih dušah taštim obećanjem propasti — ja ti se rugam — ja, bilo tu ili ondĕ, svuda rob! ja nepočinuh nikad — lezi u prahu, zmijo laži. (tare čelo). Nesnosno je onomu, koji nemože da pogine, koji umire uvěk a neumre nikad! (hoda po dvorani). Kakova pustoš šutnje i počinka! — Ja ju jedini izpunjujem budnom mišlju. — Noć mi vĕnac vrućicah i brigah metnu na čelo. Hvala vam za takov grimiz, pakleni bogovi! (stane pri kipu). Otče, kad ti pogledam čelo, čini mi se, da čujem obećanje sveto. — Nesretna Hellado! ti ćeš me zagèrnuti u krilo. — Triumphator leti — pod kolesi pobĕdonosnih mu kolah okovani Rimljani — čela jim pucaju pod gorućimi osmi munjevitih prevratah! Ha! nemarim za bezkrajne muke, samo da mi onaj dan, onaj jedini takovi dan lovorikom čelo ovĕnča! (klekne). Ali zar da i nju uništim? Otče, smiluj joj se — ona netèrpi kano mi svi, ima bo svoju vĕru i budućnost bezkrajnu. — Ohole ubijati, nevoljnikah hiljade u Ereb pobacati — odsudjenu dotući. — Oj! to bijaše urezano u mojem udesu; ali sretnu osramotiti, ali nadajuću se odtèrgnuti od nade, ali sjajnu uništiti! . . . (tèrza se). Sina Amfilochova gone Furije kano nĕkoč Oresta. (uzme svĕtiljku). Hajdemo zaspat — blagoslov Larah počiva nad ovom kućom. — — Kakov to grad — kakova to domovina! blaženo je u njoj i ugodno — vidi se jasno, da je spasonosna zvĕzda zablisnula nad kolĕvkom našom. (izidje.)

DIO DRUGI.

(Katakombe. — Posred tmine visi světiljka. — Dva sarkofaga u dubljini. — Od svakoga se razilaze ulice, gubeće se u daljini. — Stěne posute nagrobnicami jedna nad drugom. — Biskup *Viktor*. — *Alexander Sever* u vojničkom plaštu, zamotan kapucom.)

Viktor.

Věkovi, što su minuli, bijahu dětinskom dobom čověčanstva. — Čim se bliže bude približavao stvor k stvoritelju, tim će vatrenijom ljubavlju plamtiti prama njemu i bratji svojoj. Niti mača niti kèrvničke ruke neće biti više na zemlji, a onaj je već danas blagoslovljen, koji věruje u takovu budućnost, te ju pospěšuje.

Alexander.

O da mogu jednoga dana objaviti zemlji dělo pravednosti, obećanje ustijuh tvojih.

Viktor.

Nenadaj se sinko, da ćeš taj san dovabiti maštanjem svojim; svakoga bo zapade samo jedan talas u bezkrajnosti; tok mu je sad slabiji, sad jači, ali on pliva samo několiko danah. — Živi dakle pak izčezni kano ostala ti bratja, ali radi prama světlu, što se na te izli. — Postani utěšiteljem, da uzmogneš někoč postati izabranim na lěvicu Isukèrstovu, te motriti, kako će drugi u svetom nadahnutju dovèršivati kroz mnogo věkovah ono, što si ti započeo u pokori i ljubavi duha.

Alexander.

O neka se blagoslov tvoj izlije na glavu Alexandrovu. — Cezar se do skora neće odricati Njega. (šaptje mu.) Otče, pripravljaj jih na proměnu — priučaj jih imenu mojemu! — to te prosi Mammea.

Viktor.

Kano što te ja ovoga časa blagoslivljem, tako neka te někoč sav tvoj narod blagoslovi, a uspomenu tvoju neka blagoslivlju sini sinovah naroda tvoga. — Ustani pomazanče Isukèrstov!

Alexander.

Čujem korake něčije, otče, u čas borbe budi mi dobrim genijem! (izidje).

(Na protivna vrata udje *Iridion* u pretorijanskom plaštu.)

Hvala Gospodu na nebesih! (skine mač, koplje i oružje pri ulazu). Oružje zemaljskih moćih drěmlji na pragu stanovah Njegovih!

Viktor.

Čekah te Hieronime — sluge tvoje donesoše danas jutro tělo brata, saséčena pod mauzolejem Cecilije Metelle. [46]) — Sakupljeni ondě věrni primiše ga iz njihovih rukuh — sprovod će mu proći za čas ovuda mimo — hvala ti, sinko!

Iridion.

Učinih dužnost svoju. — Sada dolazim iz predsoblja cezarskoga — na problědělom se obrazu dvoranah strah udomi — zagradski pretorijani počimaju se buniti proti imperatoru.

Viktor.

Povèršje se zemaljsko měnja u dici svojoj poput boje morske za tiha povětarca — ali to neima smetati miru grobovah! — molimo se u sěni mučeničke palme, utèrgnute Atanadorom!

Iridion.

Otče! dopusti još několiko rěčih. — Tà u tvojih je rukuh budućnost naša, tà jednim migom možeš tisuće naših baciti na vagu, a kamo oni prevagnu, ondě će biti poběda!

Viktor.

U nevidljivom se kraljestvu mogu boriti proti knezovom světa molitvom i žèrtvom, a sdružite lí se svi sa mnom pred licem Gospoda, obećajem vam pobědu!

Iridion.

Sada govorim o bližih borbah, o bèržem slavlju! Otče! tèrpimo kano ljudi, a nadamo se kano ljudi, kojim zemaljskoga treba stanovišta. Dosele nas pritiskivaše odasvud moć mèrženikah, tako da smo volěli umirati, nego klanjati se razuzdanosti, nego štovati prevaru na zemlji. — Ali danas stupi ono, što upropaštjuje narode, na vrata ovoga grada: kèržljava starost i oholost bez granicah. — Heliogabal neima snage, da uzdèrži svoje, Alexander, da učvèrsti novu vladu, a ostale će se sile dotèrti u bližnjem sukobu — izmedju tih dvajuh takmacah, zar nebi svatko, tko věruje u Isukèrsta, rad iztèrgnuo kríž iz nutarnjosti zemlje i zataknuo ga na foru rimskom. [47]) — Otče, vidim ti oblak groze na čelu. — Oprosti, što plamtim ljubavlju prama potlačenoj bratji — oprosti, što ti smijem javiti, da je nadošlo doba, da se udari uprav u sèrce poganstvu i Rimu!

Viktor.

S pomilovanjem saslušah ti rěči. Uzalud ti vodu kèrstnicu izlih na glavu! Uzalud ti protumačih svět duševni. — Ti ga neshvati, nesvuče staroga čověka. Ti u mač i vatru postavi nadu světovnoga spasa. — Težki li su grěsi tvoji! (čuje se pokopna pěsma). Čuješ li te hvalospěve, plivajuće sred grobovah, kano zadnji šumi oluje, u kojoj Jedini glavu skloni i umre? — Zazva li on u pomoć angjele, viknu li on na osvetu Otca?

Iridion.

Zar će dakle běda i poniženje uvěk biti baštinom našom?

Viktor.

Varaš se u oholosti svojoj, kada trenutak časa zoveš věčnoštju! — U istinu ti velim, da u ovih grobljih spavaju samo gosti [48]), da će ne samo na pragovih nebeskih, nego i na nizinah boli ljubav napokon sve nadvladati. — U istinu, u istinu, ljudi će joj se pokloniti, i neće biti cezara, koji joj nebi pao na koléna. — Poznaš li ovu priliku? (pokazuje rezbu sarkofaga).

Iridion.

Harfa hellenska, otacah mojih četverozvučne strune. To je likaonski Orfej! [49])

Viktor.

Kano što je on, polag vaših spomenikah, ukrotio divlju zvěrad, tako će i Isukèrst duše milijunah spojiti romonom žive rěči — gledajuć tu zemaljsku harfu, shvati rojeve duhovah radećih nad světom, i zvuk zametnuti na podnožju križa, oreći se jur medju narodi. On žive sam sobom, te necèrpa snage na zemlji! (metne na se znak križa). Véruj i negrěši više! — Sada te opomenuh kano otac, razžaloštjen bludnjami sina — kašnje, ako ponoviš krivnju, opomenut ću te kano pastir stada, ukoriti kano sudac naroda!

Sbor u blizini.

Iz dubljine ponora vičemo k tebi Gospode!
Dušu ubitoga primi u krilo svoje!
Daj joj počinak u slavi svojoj!
Ona izlitjuć oprosti kèrvnikom!

(Ulazi skup, mučenik na školjkah, odsěčena glava počiva mu na pèrsijuh. Mužkarci u cèrnih odarah sa zubljami. — Za njimi ženske u bělih oděćah.)

Viktor.

Dajte mi znak svědočanstva i muke, sveti na zemlji i nebu! (donose mu prokristum [50]) — uzme ga i metne na pèrsa mèrtvacu). Vlastitu kèrv tvoju, prolivenu za sina čověčjega metjem ti u lěs, da s njom uzkèrsneš někoč na dan suda. (klekne, s njim svikolici). Ti, što si na se uzeo sliku nesretnikah, da spasiš nesretnike, skini s nas zlobe naše i baci u dubljinu morsku sve grěhe naše — a onomu, koji je zaputio na hodočaštje, na poslědnje hodočaštje, objavi se u pravdi svojoj!

Glas děvojakah.

Daj mu, da vidi sveto lice tvoje!

Drugi glas.

Daj mu prolětja, prolětja, kojega neimaše na zemlji.

Iridion.

A nas izbavi od napasti osvete.

Sbor.

Osvete?

Viktor.

Sretni, koji umiru za Gospoda. — Oni pobědiše prije dobe! (razkrili ruke nad množtvom) Ustanite i odnesite mèrtvo tělo na groblje faustinsko.

(Stupi na čelo. — Prelaze lagano. Jedini *Iridion* ostaje odtraga. — Od družbe děvojačke oděli se na ulazu *Kornelija Metella.*)

Kornelija.

Zašto se nesdružuješ s nami?

Iridion.

Ove mi je noći drugdě biti.

Kornelija.

Gdě Hieronime?

Iridion.

Ondě, gdě bi ti predala za spas dušah, premda će odanle izaći slava naroda tvoga.

Kornelija.

Znadem, da se něšto strašna pripravlja na grobljih. Viděh danas druga tvoga, Simeona iz Korintha — prelazeć dodirnu se mene, ali se neobazre, već podje dalje s lavskom kožom na plećih, s okom upèrtim u prazninu prostranstva — u tom oku sěvaše buna i divlje nadahnutje. — Vaj, nesretne mene!

Iridion.

Zašto Kornelijo? tà sam pastir, otac, sudac naroda, sam Viktor svaki dan ponavlja, da si pèrva medju sestrami svojimi, i da ti znak izbora počiva jur na čelu. — Što želiš više na zemlji?

Kornelija.

Neobičan je taj tvoj glas, brate!

Iridion.

To ti se čini.

Kornelija.

Oj, jesi li ti onaj, s kojim klečah na groblju eufemijskom, koga naučah molitve svoje. — Hieronime, jesi li to ti onaj?

Iridion.

Ja glavom, sestro.

Kornelija.

Moljah se toli dugo, pokoru činjah toli težko po toliko danah i noćih.

Iridion.

I ulězti ćeš u nebo. — Tko da dvoji Kornelijo?

Kornelija.

O ne za sebe — ne!

Iridion.

Da za koga?

Kornelija.

Za jednoga od bratje moje.

Iridion.

Za jednoga od bratje? (približi se k njoj).

Kornelija.

Kako si strašan!

Iridion.

Reci istinu, reci ime njegovo, bio tko mu drago, tvoj će biti. Samo bèrzo ženo. — Nepreostaje nam mnogo časovah — vremena neće biti za prisegu pred križem, a ja hoću da vas oboje sdružim i pošaljem, gdě biste daleko skupa živěli — sretno — u Tebaidi; reci dakle. Ha! zemaljska ljubav stupi u dušu izabranu!

Kornelija.

Ti mahnitaš!

Iridion.

Ime njegovo — toga jednoga — toga brata?

Kornelija,

Hieronim! ali onaj štono bijaše někoč, ne taj što tako divlje gleda, što bez svěsti stoji preda mnom. Apage — Apage! [51])

Iridion.

Tiha, krasna, sretna, gle, sad sam miran kano prije!

Kornelija.

I sladak kano někoč?

Iridion.

Pokoran pred tobom.

Kornelija.

Pred Gospodom!

Iridion.

Na kolěna ću ti pasti i ponavljati ime Isusovo.

Kornelija.

Obećaj, da se nećeš družiti s njimi, da nećeš tèrgnuti mača proti vlastim světovnim i mèrženim.

Iridion.

Sirotice, ti neznaš što govoriš.

Kornelija.

Nećeš li?

Iridion.

Ja ću jih sam povesti!

Kornelija.

Jao meni!

Iridion.

Nečuli od mnogih svetih, da je već blizu vrěme? [52]). Nesětjaš li se rěčih Jedinoga, kad je odilazeć obećao svojim, da će se vratiti i kraljevati? Neponavljaše li ljubimac njegov na divljem Patmu, da će se Babilon strovaliti, a pravedni da će posěsti podèrtine?

Kornelija.

Někoč, někoč, ali ne danas!

Iridion.

Danas, sestro, ili nikada!

Kornelija.

Viktor prokle Eugena, koji je tako mislio i govorio.

Iridion.

Rimljani udariše na križ Eudora, koji je tako mislio i govorio.

Kornelija.

Idi biskupu, izpovědi mu se, zapitaj ga kano poslušno děte . . . .

Iridion.

Ja dětetom mogu biti samo kod tebe za kratko vrěme, kano talas, što se nevratja nikada. Preko obzora pogledah tvojih u kèrvi ću greznuti, trava neće niknuti, kuda moj hat [53]) preleti.!

Kornelija.

Ti bulazniš!

Iridion.

Nipošto — ja slutim slavlje Boga tvoga!

Kornelija.

Takovu li on učaše pobědu? Neoprosti li svimkolicim? Neblagoslovi li slabe sbog slaboće njihove? Neobeća li nedužnoj děčici nebesko kraljestvo, zato što su drobna i krotka?

Iridion.

Tako bijaše na početku — ali danas, sestro, slabi ojačaše, nedužnaděca postadoše ljudi!

Kornelija.

Milosèrdja, milosèrdja zazivam na njega o Gospode! Ti nećeš dopustiti, da padne pred okom mojim. — Vaj! što govorim? gdě sam? Tà tebi Gospodine zavětovah cělo sèrce svoje. — Kako je tmasto — ovdě me pèrvi put napada strah umèrlih — tko je tu s nama? (obazire se.)

Iridion.

Nasloni se na me!

Kornelija.

Tako, tako, ti se nećeš oteti vlasti mojoj. — Ljubav će ti prolětnim povětarcem promaknuti dušu. — Ja znam, da sam se rodila, da tebe spasim!

Iridion.

Ni ti, ni nitko na zemlji neiztèrgnu iz pèrsijuh mojih čežnje, koja jih razdire. — Da nas i sam Bog nezove,da nam i nije obećana pomoć svetih, još bih ja sam inokos započeo dělo. — Poslědnji možda put govorim s tobom. — Ti poznaš život majke moje, ali sakrivene su pred tobom velike misli otca moga. Pij kapimice iz mene gèrkost, štono me truje. — Slušaj! —

Kornelija.

Ti poslědnji put da sa mnom govoriš?

Iridion.

Slušaj! (sědne podno sarkofaga. Ona se više njega upire na istu grobnicu.) Na trinaestu godišnjicu smèrti Grimhildine pozove me on naglo k sebi u jutru. — Već od několiko danah gèrdjaše mu lice blědost zlověstnica. Sinko, reče, priredi gostbu u dvorani delfičkoga Apollona — zadnji ćemo put danas zasěsti kod jednoga stola. — Bog me majke tvoje goni, prije nego što sutra ograne sunce, ostavit ću ovu zemlju .. Strah me osvoji. — Odoh izpunit njegove zapovědi. — On pako probavi sav dan sa starcem mauritanskih pustarah. — Glas jim se razlěgaše kano poslědnja vika jenjajuće bitke — nasta tiho — izadjoše oba i koracahu prama gostbenoj dvorani!

Kornelija,

Sèrsi me prolaze, kano svlak od zmije!

Iridion.

Sestru moju pritisnu on na svoja pèrsa, a odtiskujuć ju zatim polagano reče: „Što ti brat bude nalagao, činit ćeš radi ljubavi prama meni.“ — Niti rěči neprogovori više plačućoj, već několiko kapih vina proli za žèrtvu i leže, pak iz pehara ověnčana mirtami izpi u zdrav-

lje velikih muževah. — Oslobodjenik čitaše mu Fedona [54]) —stotini robovah zapověđi da unidju, ter jim pokloni slobodu; a kad su mu se zahvaljivali, reče: „Kano što sam ja raztèrgao puta vaša, tako i vi nastojte drugim, koliko vam dotiče silah, kèršiti okove. — Činite jednom ono, što vam bude moj sin nalagao.“ Na to usta miran kano večer, štono se lagano obavija noćju, a neizgubi jošte grimiza sunčanoga. (časak šuti). Tada se u najzabitnijoj sobi palače zače noć — ona poslědnja, u kojoj se splete moj udes — okolo nas plamtjahu plami iz tronogah. — Masinissa bacaše u nje kadila — glava Amfilocha ležaše na glavi prijatelja, ter sve to više nestajaše iz nje života — ali odvažnost osta uvěk jednaka, neslomiva. — Žalost s pretèrgnutih naměrah ležaše sputana u dubljini duha. — Bolest se uzalud usiljivaše. — Jedini njezin znak bijaše preziran posměh oko ustnicah — on umiraše tako, kano što živu bogovi!

Kornelija.

Vidim, vidim ga, ali gdě mu je angjeo čuvar u onom času?

Iridion.

U onom času stvori on budućnost, koju je někoč za sebe želio, a sada ju meni naměnjuje. — „Nećeš klonuti glavom niti izgubiti včre u zlo vrěme, u dobro nećeš oprostiti, niti prestati, već ćeš popoći po trupini skinutoga, da obaraš stojeće! — Neznaj ni žalosti ni slaboće, jer kano što měsec na nebu, tako i čini naroda na zemlji rastu da padaju. — Danas je Rim na podnožju obzora blizu nizinah smèrti;“ tako govoraše meni, a s tišinom noćnom poče se sve to više buditi život — ali ga sve to više pritiskivaše bog osvetnik! Napokon prisegoh pred svetim njegovim licem. — On dèržaše ruku

na čelu mojem, prisegoh, da neću razkoši se podati, saveza sklopiti, milosèrdja slušati, već živěti da ništim, dok se moj duh nesdruži s duhom otčevim!

Kornelija.

Oprosti mu Gospodine, jer nezna što govori!

Iridion.

Masinissa izli iz pehara pěneću se kèrv na glavu moju i na ruke njegove, a pèrvi pramen zore blisnu na postelju umirućega. — Hellado moja! kliknu glasom ljubavi i pogleda kano dobitnik, obožen — pobědom! U tom uzhitu dovèrši svoj zemaljski život. — Kornelijo! osveta je blago moje, u osveti živět mi je i umrěti!

Kornelija.

Na koga hoćeš da ju oboriš? — Hieronime, tko skrivi njemu, tko li tebi?

Iridion.

Oni, koji su vas prisilili, da bludite, odakle běže živući, položivši umèrle! Oni, koji su Boga tvoga izružili hiljadu putah i pogazili na zemlji, što je bilo božansko u sèrcih ljudskih! — Poznaš li prošlost? Tumačit ću ti ju ja, kano što je tumačio Isukèrst, vratjajuć se iz Emausa, pismo nevěžam. Bijaše pod večer světu, uvehnu cvětje jutarnje, ugasnu vatra mladosti na egejskih obalah. — Jednom se jošte ozva na sěveru glas slobodnih — zatim sve ušuti — tada ustade čověk, koji reče: „Davnu ću slavu povratit i uništit one, koji su sve uništili." — Osudjuješ li ga ti kèrštjanska kćerko? — On htěde, da tèrpeći skine puta — da slěpi u robstvu progledne i spozna pragove otčinske — da gluhi i němi progovore narodnim jezikom. — Nena-

věštjivaše li on drugi dolazak Boga tvoga? Ivan někoč samotan, bezoružan vikaše na pustinji, da dolazi sin čověka, ali onaj, koga će mučiti. Nu otac moj preteče onoga, koji će poběditi; onoga, koji će kraljevati; onoga, o kom si sumnjala!

Kornelija.

Ja?

Iridion. (uzimajuć ju za ruku.)

Jer si mislila, da će on tu zemlju ostaviti za plěn Rimljanom — mislila si, da se on neće nasitit kèrvi naše.

Kornelija.

Ti si proklet — jaj Gospodine, pak mu ipak oganj věčni, oganj kerubinski bukti u očijuh.

Iridion.

Věruj. — Ti niti neslutiš, što mene čeka sutra. — Věruj — ja sam vodja puka tvoga. — Věruj, a Jupiter će se oboriti s Kapitola, da neustane više. (čuju se koraci) To je Viktor, to nevěrnik! — Ostani. Ja ću se vratiti za časak. (udje u taman prohod.)

Kornelija (klekne.)

Sèrce bědno, sèrce ne moje, sèrce nedohitno, ti što biješ toli burno, moli se Isukèrstu.. Gospodine — Gospodine — ozovi se služkinji svojoj! — S križa nesvèrnuh nikad očijuh k umèrlomu stvoru — a sada o Gospodine, dva mi se oka zasěkoše u pamet. — Njegove oči, njegove, Gospodine! — I kano prorok, i kano svetac i kano arkangjel stoji on preda mnom i govori, a ja ga slušam, Gospodine! — i htěla bih umrěti; (glavu spuštja medju ruke) Smiluj se meni!

Viktor (udje s pratnjom.)

„Koliko se goděr putah sakupite u imenu mojem, bit ću s vami“ Zašto neposluhnu tih rěčih danas? Tebe i Simeona Korintjanina i mnogo drugih nevidě oko moje. — Kćerko, ostavi samotne staze nepravednikom i odvrati se od njih, kad se god, sakriveni za grobovi, lukavo dogovaraju medju sobom.

Kornelija.

Otče!

Viktor.

Jesi li barem tu molila u družtvu nas svihkolikih?

Kornelija.

Molim, otče.

Viktor.

Jesi li tu sama bila?

Kornelija.

Otče! jesam sama.

Viktor.

Treseš se kano gasnuća svěća — što ti je Metello?

Kornelija.

Tražim Boga, gospodina moga, pa nemogu da ga nadjem.

Viktor.

Najvećim svetcem nastane kadšto vrěme nestalnosti. — Odatle se pozna, da je blizu neprijatelj. — Moli se dakle i bdij, duh je bo spreman, ali tělo slabo.

(izidje.)

Kornelija.

Otče!

Viktor (obratjajuć se.)

Što, děte moje?

Kornelija.

Je li jur blizu zora?

Viktor.

Jedva noć nasta.

Kornelija.

A dan suda, je li blizu, otče?

Viktor.

Svaki čas može nas Sin čověka pozvati pred lice svoje. — Slutiš li što?

Kornelija.

Neslutim — samo mi je težko — samo htědoh znati.

Viktor.

Danas još prikazat ću za te u Eloimu žèrtvu svetu. Razboli ti se duša i tělo izmučeno pokorami — ustani, neplaši se — idi spavat, kćerko. (izidje).

Kornelija.

Zašto nezadèržah biskupa? (*Iridion* udje.) Čujem lahke korake, korake napastnika. (odvratja se). Oj! krasan, krasan kano angjeo! — Viktore, Viktore!

Iridion.

Neusliša te više.

Kornelija. (obajimljuć sarkofag rukama.)

Pepele svetih, čuvaj me ove noći.

Iridion.

Čega se bojiš?

Kornelija.

Nevidiš li, kako je tamno — nećutiš li, kako je studeno — kano da su svi poumèrli, a samo nas dvoje ostalo — prokletnikah dvoje, a svi ostali na nebesih.

Iridion.

Ura, koju sam ti navěstio, odviše je grozna sèrcu tvomu!

Kornelija.

Varaš se. — Čežnjah za mučeničkom palmom, pa da se tresem sa poběde Gospoda svoga . . nipošto. — Samo mi se něšto odape u duši, něšto mi se uvlači u glavu, něšto puca u sèrcu, Hieronime.

Iridion.

Žena netreba činah, jednom se tihom molitvom može spasiti. — Nećuti li se dosta jakom, neka me ostavi. — Tu će se razdvojiti staze naše — bit ćeš mirna kano i prije — vidět ćemo se něgda, ali ne na zemlji.

Kornelija.

Istinu reče — noge nosite dušu daleko, daleko. (sili se da ustane. — *Iridion* daje joj ruku.) Vaj, pribi me s nova — nemogu. —

Iridion.

Nevoljnice!

Kornelija.

Něšto me neumèrla obavi, dva nevidjena ramena!

Iridion.

Poslědnji ti put govorim: Běži!

Kornelija.

Neću. — Dok u smèrtnom grěhu neizdahneš, dotle si mi brat pred licem otca nebeskoga.

Iridion.

Kunem se vami, kosti umèrlih, i tobom, majko zemljo, — da sam nju, nju jedinu hotio spasiti. (šetje po tmini.) Tako i otac moj ubi někoč nedužnu dušu

svetjenice. — Moć me divlje sudbine odasvud okružava. (približuje se k njoj.) Kornelijo! Kornelijo!

Kornelija.

Molim se za te, klekni ovdě kod mene, baci oholost, ponavljaj rěči moje . . .

Iridion.

Sutra, posutra počima se moja molitva, — glasna — sestro, — sred stenjanja neprijateljah.

Glas s bliza.

Hieronime na oružje!

Iridion.

Evo me!

Kornelija.

To je on, to je Simeon.

Iridion.

A ondě dalje hiljada sličnih njemu dèrhtje od neuztèrpnosti i čeka mene. (skine joj koprenu) prekini se zastore duše moje. — (zagèrli ju.) — Usta, ostavite na tom blědom čelu obećanje boljega udesa!

Kornelija.

Vaj! skupa s tobom za uvěk sam prokleta!
(onesvěsti se.)

Glas.

Hiti, hiti!

Iridion
(uzme kacigu i oružje, za tim se vrati i nagne nad njom.)

Nije, nije, ti neumre! (pritiskuje ju na pèrsa.) Probudi se na tvèrdom oklopu muža, probudi se Kornelijo! Masinisso! proklet mi bio, ako mi gubitkom njezinim nekupiš poběde.

Kornelija.

Tko zove?

Iridion.

Onaj, o kojem je rečeno, da će doći i svladati ohole!

Kornelija.

Vidim te, vidim te dakle napokon! — Ti se udostoji taknuti izabranu svoju. — Dugo čekah . . . .

Iridion.

Digni glavu — pronikni pogledom ove svode. Ondě pripěvaju izabrani poběditelju pěsmu. — Uzkrsni!

Kornelija.

O Gospodine! bojna slava okolo lica tvoga — sav plamtiš blěskom od ocěla. — Gospodine, gdě su rane tvoje, da jih oblijem suzami!

Iridion. (diže ju.)

Sutra, ženo, izpunit će se proročanstva o kraljestvu križa.

Kornelija.

O neizčezavaj sred tame — oni veljahu, da ćeš doći, a sada ti me neuzimaš sobom. Ti zaboravljaš na službenicu svoju!

Iridion.

Žalostnice: ustani — neplači — nesdvajaj!

Kornelija.

Daj da poginem u dici tvojoj! ja umroh, o Gospodine!

Iridion. (diže ju s talah.)

Još několiko danah ženo. — Medjutim viči bratji svojoj: na oružje, na oružje! (odilazi.)

Kornelija.

Slušajte poslědnje rěči njegove. — On stupi drugi put na zemlju, i taj put mač mu sěva u desnici. —

Na oružje! kosti umèrlih, živući svetjenici, narode božji, odgovorite! On tako zapovědi. — Za mnom: na oružje na oružje! (odběgne.)

(Druga strana katakombah. — *Simeon Korintjanin.* — po boku razpelo, knjiga i mèrtva glava.)

Simeon.

Da mi je u jedan dan zavladati světom, ali ne ovim nevoljnim světom, gdě blišti zlato i stenje željezo, već onim ogromnim světom, onim světom svihkolikih dušah i gospoditi mu u tvoje ime, o Bože! Hà, kano ognjevito more prelěva se preda mnom ova misao, prama kojoj plivam u rěkah tèrpljenja i poniženja, sve to gorostasnije děleći zamutjene valove. — O Isukèrste! sve ti pokorih, što se tělom zove. — Ondě će u nizinah biti pustare, hridi, gradovi, odanle će zašuměti vika kraljevah i tèrgovacah; a duh moj, odsěv tvoj na zemlji, uznoseć se nad njimi, stisnut će jih jednom moćju. Zapovědit ću jim, da šute ili mole, tresu se ili raduju, misle ili spavaju!

Iridion. (ulazeć.)

Da si mi zdravo, sine Hellade, po dva puta brate moj!

Simeon.

Napokon dodje!

Iridion.

Ima još vremena.

Simeon.

Vidě li Viktora?

Iridion.

Ono li staro děte, što gospoduje nad nami? — U njem uljudnost postaje slabоćom, a slaboća pèrkosom.

Simeon.

U istinu ti velim, da se stado neće odtisnuti na neznano polje bez blagoslova pastirova.

Iridion.

Odvlačimo do poslědnjega časa — tad ćemo ga naglo obkoliti sdvojnimi prošnjami. — Nepripravna osvojit će strah ili prosvětiti duh božji!

Simeon.

Na kolěna ću mu pasti — iskra, što će mi sinuti iz sèrca, ganut će mu dušu.

Iridion.

Duboko spava u njega duša — lice mu usahnu od same krěposti — u ostalom stupajmo uvěk napèrvo, neobazirajmo se nikada — u tom je spasenje naše.

Simeon.

Bit će, kako veliš. Čuješ li te poměšane glasove — skupljaju se, kano što jim zapovědih, na granici svetih grobovah, na širokih grobljih od starih poganah.

Iridion.

Razpetoga, neosvetjenoga uzmi u ruke, i odnesi ga pred lica njihova!

Simeon. (pograbiv razpelo.)

O kako malodušan i slěp bijah někoč! Věrovah, da treba podnositi nepravdu, da se mukom dokopaš neba. (digne lubanju.) — Pogledni ovo propalo lice — u ovih naborih blistaše někoč život života moga. — Biskup imaše svezati ruke naše. — Još jedan dan samo, ali noćju navali stotnik i odvuče nedužnu u cirk flavijanski. — Izpod risovih pandjah ovo mi samo preosta! — I dugo se još za tim borah sa željom osvete kano sa sotonom, a to bijaše živi duh sveti, što me osvoji-

vaše sve to više! (polaže lubanju.) Počivaj neboga! do mala ćeš uzkèrsnuti radi mene!

Iridion.

Osveta dakle, pa napred, onamo gdě se roje pčele! (izidju.)

(Prostrane spilje. — Cenotafi[55]) po stěnah. — Amo tamo sasute mogile. — Sborovanje kèrštjanah pri zubljah.

Sbor mladićah.

Nesretan, koga rodi žena. — Dani su mu neznatni i prolazni — od križa neće biti kadar odrěšiti rukuh, od tèrnja oprostiti čela. — Tame su sestrami i grobom njegovim!

Sbor staracah.

Sveti, Sveti, Sveti, pravični su sudi tvoji! Ti kroz muke otacah uznosiš buduća kolěna. — Na kupovih od kostih naših izvabljuješ prolětnu zelen, a grimiz moći za sinove naše.

Sbor mladićah.

Pošalji nam těšitelja — neka se on pomoli na visinah, neka vratove uzvišenih prestre na nizinah pod noge svoje. (udju *Simeon* i *Iridion.*) Dobro došli!

Simeon.

U ime Otca, Sina i Duha, nada budi s vami!

Sbor staracah.

Simeone, Simeone! čemu se taj, što ide za tobom, što je nedavno još nosio katekumensku odoru, danas oružjem opasa? — Pouči ga i prosvěti, da mu štitom bude pokora, a iskrena molitva jedinim oružjem.

Simeon (Iridionu.)

Stupi na grob — odgovaraj za se. — Ja ću medjuto zazvati još duha — několiko časovah jošte, pa će u me duh ulězti.

Iridion.

Tko pita, neuzdaj se u svoju mudrost, već pogledni na okolo i sěti se navěštjenih danah poraza, koji se imaju pojaviti nad zemljom! — Vrěme šutnje dočima se danas, jer prekipěše muke pravednikah — u grobovih neima više města. — Kosti umèrlih sitovito nas iztiskuju prama sladkomu obzorju. — Tko je ležao u prahu, ustaj, tko se je veselio nad našimi glavami, dèrhtji — jer propasti će ustati gorami, a gore pasti u ponore.

Sbor mladićah.

Sine obećanjah, mir Gospoda budi s tobom.

Iridion.

Sěvajuće munje Gospoda neka budu sa mnom i s vami. — Od krivdah vaših postade moje nadahnutje — u ljubavi Jedinoga, trojedinoga zače se slutnja moja — a po volji vašoj neka postostručena snaga moja kipi i viče na osvetu Boga! — Slušajte me. — Grad se razděli sinoć. — Sin se razuzdanosti zanjiha na prestolu. — Pretorijani odvratiše od njega sèrca svoja. — Puk kano more, neznajuć, na koji da se větar pusti, dosada se koleba i šuti — ali skoro će se oboriti nanj težka krila viharah, i razpiriti u njem oganj svakojakih strastih. — Glete! očevidna se tama kupi nad prestolnim gradom, koji ubija proroke i svetce. Po svoj Aziji ustaju legije. — Nad Rajnom se bune Allemani. Cezar i Alexander spremaju se na konačnu razpravu. — Ovaj zaziva Mitru, onaj Statora, a tkogod pobědi, pobědit će

proklinjuć Isukèrsta! — To vam je dani znak i obećano geslo — gledajte i vidět ćete — htijte i bit ćete slobodni!

Sbor staracah.

Tko ti dade moć i ureza rěč božju na čelu tvojem? Gdě je Viktor, otac věrnih, pastir pomazani? Hoće li on reći o tebi: — Ovo je onaj, kojega Gospod probudi?

Simeon (uzidje na drugi grob.)

Ja sam mu svědok! (uzdiže križ.) Tecite suze moje, raztvorite se rane pèrsijuh mojih. To je Gospod uzvišen nad sve oholosti, Bog i poběditelj, pribit na pragove umèrlih. — Vi koji neimate sèrca, stojte na městu kano kamenje porazbacano na cesti. — Radi vas ja negovorim. — Vi koji neželite, da Jerusolim izroni iz virovah vremena, mučite se i šutite. Vam ja negovorim! — One samo pozivam, radi kojih on sramotu podnese, směhe pretèrpi, dok se sunce, ganuto od mukah Njegovih, zastre noćju! Od strašne one noći tko se sěti mukah sina čověčjega? Nitko ga neoděnu, nitko nenapoji. — Svi ga narodi zemaljski, jedan za drugim, razpeše na novo!

Sbor mladićah.

Prokleti štovatelji Moloha!

Iridion.

Nepuštjajte časa, koji se primiče. — Negledajte ga kano krila, što se gube i ginu u daljini, kano munju, što blisne i pogine u blěsku! Već svi skupa, složno pružite ruke, da ga zagèrlite, da ga pritisnete na sèrca vaša o bratjo. — Iz njega, neznatna danas, iz njega što se nevratja više, izvabite iskru života — jer u istinu vam navěštjam, da u njem dugi věkovi drěmlju. — Ako ga probudite, Vaš će biti!

Sbor staracah.

Vatra molitve gasne u pèrsijuh naših — otajstvena se magla povija nad nami. — Gospodine, od napasti zavoditelja oslobodi nas Gospodine!

Iridion.

To je slaboća — tako vam okovah otacah vaših, zabacite ju — tako vam lomačah Neronovih, zabacite ju — tako vam žèrtavah borilištnih, budite jaki!

Sbor mladićah.

Glas tvoj kano zvuk gèrmeće trublje goni nas na povèršje zemaljsko — ali dèrhtju nam pèrsa, kose se ježe na glavi! O Simeone Korintjanine, ozovi se — govori, nevidiš li ništa?

Simeon.

Vidim pogledom Ivana, koji prije mnogo godinah gledaše Jerusolim izabranikah. — On spava u grobu sred naklonjenih angjelah, i uzkèrsnut će danas ili sutra — tad ću se ja ukloniti — ali sada prorokujem, vičem!

Sbor.

Nabra mu se čelo. — Križ mu se cèrni trese u rukuh kano tèrska sred viharah!

Simeon.

Duh me osvoji, uznosi. — Stupam po razvalinah grada. — Bogovi porazvratjeni kano kusi od busena — orlovi zlatni bez kljunovah, bez krilah na pregèrštih skèršenoga oružja — grimiz kano platno na livadi obavit paučinom — měsečina igra oko trupalah. — Razpletene vitice děvicah i duge odore konzulah, cezarah, — polomljena kola izčezavaju u daljini. (padne na kolěna.) O Bože razpeti, nadahni njihove duše, kano što si nadahnuo moju, a vatru proždiruću bitakah razněti u nji-

hovih rukuh! (ustane.) Razpěnjeni valovi molitavah vaših doplivaše do nebesah. — Duše ubitih zlobom sinovah ljudskih stadoše pri žèrtveniku, koji od věkovah plamti na podnožju prestolja. — I viděh onoga, koji gospoduje na prestolju — on jih sve izbroji, broj jim se dopuni, a knjiga se svědočabah i smèrti zatvori. — Glas zagèrmi: Od danas ćete mi svědočit životom i pobědom.

Sbor (klecaju svikolici.)

Isukèrste, Isukèrste, vriju nam sèrca, jer hoćemo da uzkèrsnemo! Neostavi nas u času nestalnosti. — Objavi nam sude svoje!

Iridion.

Pitate li jošte, ljudi slabe věre? Dignite oči. Evo Gospodin vaš umire — evo mu još raztvorenih ustijuh i zadnjega uzklika: „Čemu me ostavi, otče!“ Bratjo, hoćemo li ga mi još i danas ostaviti?

Sbor.

Nećemo. — Nećemo.

Iridion.

Ha! (okrene se.)

Simeon.

Blědiš li?

Iridion.

Ondě — gdě se zakretje svodovlje — ondě na samoj granici světla i tame.

Jedan iz sbora.

Nětko se k nam primiče lahkim korakom.

(dotèrči Metella.)

Simeon.

Zdravo děvice, zavětovana věčnoj ljubavi.

Sbor.

Odakle dolaziš k nam toli kasno sama, razpletenih kosah? (*Metella* postane kod groba *Iridionova.*)

Simeon (Iridionu.)

Govori dalje!

Iridion. (obratjajuć se Korneliji.)

Poznaš li me, sětjaš li se mojih rěčih?

Jedan iz množtva.

Čuste li tu kriku svetice?

Drugi.

Groza, groza zahvati sèrca naša u ovo doba.

Iridion.

Šutite, sad ona počima govoriti!

Kornelija.

Ti se objavi i rěč strašnu izreče. — Od onda tèrčim i vičem — dani i noći prolaze, a ja tèrčim i vičem. (obratjajuć se puku.) Na oružje, na oružje!

Iridion.

Po tebi, Masinisso, pobědjujem! (puku.) Duša žene razumě prije od svih vas tajnu nebesah. Izperite sramotu svoju u kèrvi krivobožacah. (metje ruke na glavu Kornelijinu.) Postani živim glasom obećane slave. — Razkini zastor vremena pred očima puka!

Kornelija.

Gromovnika viděh — koracaše pobědjujuć, da pobědjuje dalje — i neumèrlom postah pred licem njegovim!

Sbor staracah.

Zar ti se što prikaza, pa još sada gledaš izčezavajuće mu tragove? Odgovori nam, odgovori!

Kornelija.

Gromovnika vidim — on koraca i pobědjuje. Ništa mu se nemože oprěti. — Strěla njegove tetive preměri zemlju prelitjući. — Strahom se obastre kano zavojem kraljevskoga plašta, a blěda se smèrt za njim vuće. (odtèrči.)

Jedan iz sbora.

Izsred glavah i zubaljah izronjuju joj kose i tonu poput valovah!

Sbor.

Kamo letiš?

Kornelija.

Kamo světlost nedopire, neka glas moj doleti; na oružje! (odaljuje se.)

Svi.

Na oružje, na oružje!

Glas Kornelijin.

Razidite se tame — mèrtve klisure, potresite se i dajte svědočanstvo Gospodinu!

Simeon.

Izčeznu zanesena nadahnutjem. — Sada slušajte brata moga, uvažite rěči mladića!

Iridion.

Tko dodje u palaču Amfilochovu, tko stavší na prag izgovori: „Sigurd sin Grimhildin“ taj će dobiti mač, koplje i mědenu kacigu. — Pamtite: „Sigurd sin Grimhildin.“

*

Pèrvi barbarac.

Tako se někoč u Kerzonezu zvaše slavna svetjenica.

Drugi.

Ime to sa strahom ponavljahu otci naši.

Tretji.

U saksonske gajeve dodjoše bratja od sěvernoga mora, i pěvahu o njoj žalobne pěsme.

Iridion.

To je majka moja, a vi ste bratja moja! (sidje i stupi medju nje.) Amo ruke vaše — iz bludnjah izidosmo, ali bludnje otacah světiljkami su sinovom. — Danas u ime Isukèrstovo budite mi věrni.

Sbor barbaracah.

Grimhildin sine, sine srebèrne zemlje, od slobodnih ljudih slobodno obećanje i věra tvèrdja od kamena! Plavooki, dugokosi nevide tebe. — Zavětujemo ti tělo svoje, kano što smo dušu posvetili novomu Bogu!

Iridion.

Unuk kralja muževah zahvaljuje bratji svojoj.

Sbor barbaracah.

Prije mnogo godinah Herman [56]) zače vojnu s južnim gorostasom. — Svete mu kosti počivaju u cèrnih irminzulskih gajevih — napred, napred! Prije nego što nas je duh bludnjah pograbio za rame i izagnao na prostranstvo světa, ondě čusmo pěsme, navěštjujuće pad strašnoga Rima — napred, napred! Ti ćeš biti Hermanom, pod tvojim ćemo vojvodstvom razrušiti palače izdajničkih Italacah! (čuje se podzemni rogobor.) Čemu se odzivaš, zemljo, majko umèrlih tělesah, a ne živućega duha?

Iridion.

Prokletstvo na Grad pada?

Sbor staracah.

Simeone, Simeone! znaš li strašnu jeku gospodnjega gněva?

Simeon.

Doista gněv vam gospodnji navěštjujem i blagosivljem ga. Poglednite! Podiže se Svemogući, a prosědi mole ga za milosèrdje! Gledajte! Grozom se tresu pećine i nadimlju větrovi kano sičuće zmije. — Hosanna! Hosanna! Grobovi krivobožacah pucaju na dvoje. — Dan osvete silazi sred viharah!

Sbor mladićah.

Hieronime, izpuni obećanje. — Volja nam se Jedinoga objavlja.

Iridion.

Blago moje jest i vaše. — Kèrv moja jest vaša do zadnje kaplje — prisegnite samo, da ćete ovaj križ zataknuti na vèrsih kapitolskih!

Sbor staracah.

Jao vam — jao!

Sbor mladićah.

U ime Isukèrstovo, prisižemo.

Iridion.

A prije nećete odpočinuti, niti mu se pomoliti, niti se těla njegova okusiti!

Sbor.

Nećemo, nećemo, nećemo!

Sbor staracah.

Běžite bezbožnici — stupovi se lome — zemlja puca.

Iridion.

Tako će pod nami Rim padati.

Drugi.

Pazite na svoje zublje.

Simeon.

Za mnom! Onaj koga nosim, stupaše mirno na razběšnjenih valovih.

Drugi.

Vatre, vatre!

Sbor barbaracah.

Provalimo u rat sa světinom. — Sinovi leda neće uzalud poginuti ovdě sred urvinah žveplenene, mèržene zemlje.

Drugi.

Natrag, nazad — ovdě buknu vatra!

Iridion.

Na onu stranu, k našemu groblju, k Eloimu. — Vaj, strah poměša pameti vaše!

Simeon.

Odrinu me stěna, te jednim mahom padoh pred noge tvoje.

Iridion.

Nasloni se na mene — stěna se ova nepotrese još ni jednom.

Simeon.

Gdě su oni, koji podjoše za mnom?

Iridion.

Nestade jih. — Noći takove neviděh nikada — od hiljade zubaljah jedva se još kresi po koja zvězda.

Simeon.

Ugasnu ona, koju si motrio. — Vaj! i ona i ona!

Poměšani glasovi.

Oprosti nam grěhe naše — u čas smèrti molimo te Gospodine!

Simeon.

Iztegni ruku — digni zublju nad tim morem tamah.

Iridion.

Uzalud!

Simeon.

Ču li prasak, što priguši glasove staracah?

Iridion.

Ondě se odzivaju živući — amo!

Simeon.

A oni, koji su se prije malo vremena molili Gospodinu?

Iridion.

Gospodin sětja jih se jur sada — amo, amo!

Sbor barbaracah.

Bludjasmo sad po tami sad po vatri — odasvud nas potěraše gromovi — ali sèrca naša tuku tako studeno, kano što su bila prije oluje!

Iridion.

Razplamtite svoje zublje. — Ja ću vas izvesti. — Ja se sětjam puta.

Simeon.

Čuj, prigušeni se govori ozvaše. — To su bratja naša, što se protukoše do Eloima — za njimi.

Glas iz daleka.

Gori zemljo na poslědnji dan světa.

Iridion.

Čuste li?

Sbor.

Negubimo vremena — napred!

Iridion.

Běžite!

Glas iz bliza.

Na oružje, na oružje!

Sbor.

To je otac prevare, koji te zove na propast tvoju.

Iridion.

To je ona!

Simeon.

Nepuštjam te!

Iridion (odrivajuć ga.)

A tko će jih izvesti, ako se ja nepovratim! (ide napèrvo.) Otče! Tebe zazivam, neka se plamen erebski pokori preda mnom!

Glas iz bliza.

I věnac moj od neumèrlih zvězdah blisnut će pri boku tvojem.

Iridion.

Isukèrste, Bože njezinih nebesah, spasi nesretnicu (razdanjuje se, vatra bukti izpod zemlje — sred nje Kornelija.)

Sbor barbaracah.

Blisnu štit neprestrašnoga i utonu u tami!

Simeon.

Hieronime!

Sbor.

Sigurde, Sigurde!

Glas Iridionov.

Evo me! (vratja se dèržeć Korneliju u naručju.) odvratite lice — prignite k zemlji zublje — ovuda, ovuda za mnom!

Sbor (odaljujuć se.)

Izbavi nas o Sine čověčji, a tri će se puta tako uništiti, tri puta tako popaliti Rim, neprijatelj ljudih svetih na jugu i ljudih slobodnih na sěveru!

Glas izsred tame.

Spavajte vihrovi s pepelom starih štovateljah.

(pojave se ognjeviti stupovi, sred njih *Masinissa*.)

Sbor podzemnih glasovah.

Gledajte, izgorěsmo kano světiljke u tihu hramu — jao nam gorućim, jao nam nesretnim žèrtvam tolikih mukah od toliko věkovah!

Masinissa.

Doći će čas, kad će vam se sva zemlja za plěn dati, ali za danas tu je konac puta vašega — neidite dalje!

Sbor.

Poběda! Na čas, na čas samo živemo u sdvojnosti i noći! I upitat će nebeski dusi: „gdě je zemlja, sestra naša“ i upitat će on, koji ju spasi: „gdě je ljubimica moja“, a mi ćemo pod njihove zvězde raztresti njezin umèrli pepeo!

Masinissa.

Lagano, s tiha děco moja! — Ima takov čas u neumèrlosti vašoj, ali hiljade hiljadah ljudskih kolěnah razstavljaju vas još od njega! Prije jošte gubit jim je sile svoje — svaku věru kèrvlju zasvědočit i proglasit ju napokon prevarom. — Svaki odpor okaljat jim je blatom i obožit ga napokon! — dok neprevagne vaga njihove prostote i oholosti, dok sědine nepostanu glupoštju, a snaga mahnitoštju!

Sbor.

I poginut će!

Masinissa.

Pamet ćemo jim zaokupiti — u njoj ćemo pograditi světovah, udaljujućih se sve to više od pravde, tako ćemo iskru, što su ugrabili s viših prostranstvah, prigušiti u njihovih dušah. Věnčat ćemo jim glave plamenčici znanja. — Samo kèrhka žezla pověrit ćemo njihovima rukama. — Uzvisit ćemo jih i učiniti od njih samodèržacah zemlje.

Sbor.

I poginut će!

Masinissa (šetjuć sred ognja.)

Věro, nado, ljubavi! Trojice, što si imala trajati na věke, raztèrgoh te danas u sèrcih najmilije děce blaženosti tvoje! Nipošto. Ti njimi nećeš napučiti opustošenih prostranstvah, kuda su někoč vèrvili rojevi sretnih i krasnih. — T nikad više nećeš dobiti takovih sinovah. — Ti sama utèrnu sunce, štono bijaše slavom tvojom!

Sbor.

Neka prestolja naša na věke stèrše prazna i mèrtva — neka hvalospěvi oněme pred njihovim nogama!

Masinissa.

Ove se noći poče poguba naslědnikah naših. Kano mi někoč, tako će se i oni odmetnuti od njega.

Sbor.

I doći će hranit se hlěbom našim i stanovat u tamnoj kući našoj!

Masinissa.

Neprijatelju! ti znaš, da je njihov duh zatravljen od pèrvoga prolětja ove zemlje! — Od sada neće biti dana, da se nebi otimali za prednosti i imena tvoja!

U ime će tvoje ubijati i paliti. — U ime će tvoje trunuti i šutiti. — U ime će tvoje běžati. — U ime će tvoje ustajati i buniti! — Razpet ćeš biti ujedno u mudrosti i neznanstvu njihovu, u proračunu i mahnitosti njihovoj, ujedno u mlitavoj pokori njihovih molitavah i u pogèrdah njihove oholosti! — Na slěmenu nebesah izpit ćeš ovaj pehar gèrkosti, dok jih neprokuneš na věke. — Na slěmenu nebesah, obkoljen slavljem svojim, saznat ćeš, što je to naš pakao.

Sbor.

Slava nam i onomu, što danas plamti — ognjem prokletstva, kano što je někoč plamtio dûgami moći! — Slava nam, slava nam.

Masinissa.

Znakove gromovah na čelu sakri on rukom. Na dan propasti krěpi on snagu za poslědnji dan světa! Slava njemu. — A sada ověnčajte me tamom, — sada šuteći umrite, bratjo moja!

DIO TRETJI.

(Čador u taboru zagradskih pretorijanah. — *Aristommach* i *Lucij Tuberon* s preda. U dubljini *Alexander Sever* i *Ulpian,* ležeći na krevetih razgovaraju se tiho. Udje *Iridion.*)

Iridion.

Dolazim, Rimljani, u ime gospodara vašega. — Kažite mi tužbe svoje — svaku ću saslušati i na svaku odgovoriti po volji cezarovoj.

Aristommach.

Ako si bio željan tužbah naših, běše ti prije godine danah k nam zavirnuti. — Onda bismo se bili

razgovarali s tobom — ali danas, Gèrče, tko se primi oružja, on zaboravi tužbe — tko grozi, onaj neodgovara, već zapověda. — Prolazeć vidě, kako svi stoje pod oružjem, gotovi za polaz! Drugoga odgovora nedobi od mene!

Iridion.

Zar tako i Lucij Tuberon misli?

Tuberon.

Premda je moj vatreni drug bolji za vojsku nego li za govornicu, njegovim ipak rěčim imam, Iridione, sada malo što dodati. Napomenut ćeš ipak od naše strane imperatoru, da smo dugo donosili prošnje svoje bez nikakova uspěha — da nam obećanoga amfiteatra nije izvolio sagraditi i da nije podělio dužnih nagradah. — Od moje ćeš strane napomenuti imperatoru, da je otca moga prisilio, da si žile presěče u kupelji, a kćerku sestre moje, da pogutne goruće pilo — izbrojit ćeš mu imena věćnikah, koje je na gubitak časti i glave za tri godine odsudio. — Reći ćeš mu, da sam imao někoč silu prijateljah i rodjakah, obilujućih bogatstvom — a danas da neimam nikoga — ili da glad razdire utrobu onih što su preostali. Ali za to žive Eutychian, a několiko ljubimacah i několiko suložnicah nose grimiz! — Dodat ćeš napokon, da je oskvèrnuo Gèrkinju iz starodavne i poštene kuće ...... (*Iridion* izvadi tablice i stilom [57]) piše na njih.) Što pišeš Amfilochoviću?

Iridion.

To vrěme, ime tvoje i smèrt tvoju. — Sada govori dalje!

Tuberon.

Hvala ti Danajče! U ostalom kaži gospodaru svomu, ako nam dade Eutychiana, da ga na križ [58])

udarimo i sve blago svoje, da si njim izplatimo platju; ako se s města odrekne časti konzula, tribuna i velikoga svetjenika: to ćemo ga još možda ostaviti u životu, kod ljubeznice, i odpraviti onamo, odakle se je k nam dovukao na sramotu i nesreću grada!

Aristommach.

Samo neka se žuri, jer sutra o zori pasti ćemo pod vrata Rimu — za sat kašnje u dvor cezarski!

Iridion.

Ništa više, preslavni Rimljani?

Aristommach (tèrgne mač.)

Samo ovo jedino!

Tuberon.

Jer samo se tim možeš u jedan dan zahvaliti za poniženje od više godinah!

Aristommach.

Tim samo preséći diadem na glavi cezarovoj, i olediti lukavi posměh na ustijuh njegova pouzdanika!

Iridion.

Dobro govoriš — pogodio si! — Smijem se iz svega sèrca, jer čujem gdě Rimljani govore s ogavnoštju o jarmu, s uvrědjenim ponosom o sramoti! — Vi, kojih je otce za stado marve zaměnio Tiberij; vi, kojih je otce prezirao Neron, sam preziran budući od gomile světine, po kojoj je gazio, smijete se tužiti na poniženje! Vi, potomci onih, koji su sav svět ponizili! — Nevarajte se zaludu. — Rod vaš bijaše i u stara i kasnija vremena uvěk hramom podlosti. — Ta inače nebi pod rěkami, što su iz nje izticale, bila usahla i Azija i Gèrčka i sav ovaj svět, kako veliki tako i nesretni, sve do hirkanskih sirtah i jazižkih [59]) pustinjah!

— Tako, tako, smijem se, Rimljani, ali na što ovaj směh sluti, toga vi neznate. (podje několiko koračajah napèrvo.) Ako s města nepoložite oružja — ako nepadnete na kolěna pred Heliogabalom — ako svakoga desetoga izmedju sebe neposvetite osveti njegovoj, jao vam svimkolikim. To je moj nalog!

Aristommach.

Proč odavle — vrati se k Sirijancu. — Kose neka pomaže za plutonsku gostbu.

Iridion.

S tobom sam jur gotov. — Za onoga imam još několiko rěčih. (približuje se k Alexandru.)

Ulpian (Alexandru).

Odbavi ga pogèrdnom šutnjom!

Alexander.

Nemogu!

Iridion.

Brat te spominje — pita, čemu si izčeznuo noćju iz cezarskoga dvora — zove te natrag i glede tebe proměnjuje kazan smèrti u kazan progonstva.

Alexander (dižuć se s kreveta Ulpianu.)

Opet ti velim, nipošto — pod tim se skriva něšto — ostavi me s njim, to te prosim — udaljite se prijatelji. (izidju svi) Amfilochoviću, razastroše li osvetljivi bogovi medju nama zavodljivu něku maglu? Ja te nerazumijem. — Ti možda nepoznaš Severa. — Iridione, tà ti zavětova ipak Fortuni hekatombu [60]), koja će dan pravednosti razdaniti nad Rimom!

Iridion.

I dosad obećajem to isto božici. — O da mi samo jedan časak pravednosti donese, tko zna, nebih

li od zahvalnosti isti Rim žèrtvovao u hetakombi na njezinu žèrtveniku!

Alexander.

Amfilochoviću, nevrědjaj me dvoznačnimi rěčmi — dužan si mi bo zahvalnoštju za to, da vlastitima očima nevěrujem, premda mi jasno dokazuju razvratjenost tvoju. — Oj, ni sam neznam, zašto sam uvěk želio, u tebe se uzdati!

Iridion.

Hvala ti Severe! Da me je udes stvorio čověkom, i sèrce mi htio nadariti blagim darom prijateljstva, bio bih ga glede tebe molio. — Sad će se samo oklop pèrsijuh naših otèrti o se na bojnom polju!

Alexander.

Vrěme je jošte — zabaci posao silnika; virni iz magle, kojom si se obavio, kaži mi samo jednu rěč privèrženosti, pa neću dvojiti o věri tvojoj! Iridione, gdě je sestra tvoja?

Iridion.

Ondě, gdě ju udes prikova!

Alexander.

Ali ona je čista kano moja o njoj misao. — Iridione, ja te pozivam. — Iridione, obustavi se, ona ga netèrpi — čitah joj u očijuh nesnosne muke — a ti da se za njega boriš?

Iridion.

Čemu su ti dani tako kratki, ogranče mladi. Od uzhita tvoga za krasotu i krěpost neće ostati ni traga — preletět ćeš kano zvuk nečuven od ljudih, znan samo bogovom!

Alexander.

Čemu me tako turobnim okom motriš? Joj, čuh da je majka tvoja negdě někoč mogućna boga nosila u pèrsijuh!

Iridion.

Dobri iza nevrědnih baštine — kazan! Mammein sine, tvoj se sat približuje!

Alexander.

Zar hoćeš da me prestrašiš?

Iridion.

Varaš se, ja ti samo istinu navěštjam — Ako izgubiš, poginut ćeš od ruke poběditelja; ako li poběsaid diš, poginut ćeš od ruke onih, kojim danas tvoje ime za bojni znak služi.

Alexander.

Sram bilo onoga, koji bi se bojao smèrti prije časa ili u času smèrti! Bilo, što mu drago, ostani kod mene. — Ja ću Elsinou iztèrgnuti iz pandjah risu, a Rim će opet postati prolětjem snage, oružanim neumèrlimi gromovi. — Zašto se sgrozi? Što je tako gorka za tebe u ovih nadah mojih?

Iridion.

Sětih se, da sam došao od cezara po tvoj odgovor!

Alexander.

Nespomenjuj mi njega — ali ako su ti kakovu iskru ćutjenja dali bogovi, neka ju osramotjenje sestre i uspomena otca u požar pretvori! Ta i pradědovi tvoji pripěvahu Perzijancem, da je osveta razkoš bogovah! [61])

Iridion.

Nevin jesi (stiskuje mu ruku) i zadnji put, zadnji put, jer oba stojimo nad grobom, a prije nego tretja zora zaběli, jedan će od nas sići u Ereb. (izidje.)

(Dvorana u cezarskom dvoru sa stupovljem, rezbom i dragocěnim posudjem. — U srědi žèrtvenik, posvetjen Mitri. — U dubljini zastor, izpunjen dragim kamenjem, viseći niz dva stupa zlatna. — *Elsinoa* u grimizu cezarskom. — *Iridion* udje u kacigi i oružju.)

Iridion.

Gdě je prokletac?

Elsinoa.

Ondě, ondě leži mu tělo na ljubicah, a duša počiva u krilu Furijah. — Izadjoh, da odahnem časak!

Iridion.

A prije nego li je usnuo, govoraše li o meni — pripravi li ga tako, kano što ti zapovědih?

Elsinoa.

Na sve pristade plačuć i tukuć se u čelo. — Eutychiana zovnu, baci mu se oko vrata, za ruke ga stiskaše, ali još mu nesměde kazati, da ćeš ti preuzeti vojvodstvo pretorija — ponavljaše samo, da se nada, da će sladkimi rěčmi i obećanji ublažiti buntovnike — meni se preporuči, da ga svojim bogovom preporučim — zatim skoči i leže sred cvětja i tèrzaše sobom poput uznemirene zmije.

Iridion.

Probudit ga treba.

Elsinoa.

Idi za menom (ide i razsloni zastor, za kojim se vidii gdě Heliogabal spava na kupovih od ružah i ljubicah.)

Iridion.

Čekaj jošte! ona otvorena usta progovorit će něšto.

Elsinoa.

Prokleta neka budu, bila spavajuća, bila na javi, bila živuća, bila u grobu!

Heliogabal.

Iri, Iri, zašto me ostavi?

Elsinoa.

O tebi sanja.

Heliogabal.

Elsi, Elsi moja, zašto me ostavi?

Elsinoa.

Ha, kći Grimhildina nebijaše nikad tvoja!

Iridion (dodirajuć se Heliogabala,)

Imperatore!

Heliogabal.

Tko zove — što — gdě? (prene se.) A, to ste vi. — O! to su ruže i dragi tronozi moji. (uzme oboje za ruke i podje několiko koračajah napèrvo.) Umirah jurve, kada me tvoj glas uzkrisi!

Iridion.

Što vidě toli strašna?

Heliogabal.

Grozno mi bijaše. — Pričini mi se usnivajuć, da se je sav puk i svi narodi scvèrli u patuljka nemoćna i sputana okovi; moja se noga blistaše na kosah njegovih kano ljuštura prozirne běline. — Prestolje moje plamtjaše olimpskim plamom. — I Rim jur planu naokolo, kano što si mi bio obećao, a ljudih nebijaše nigdě, sve bo živuće gažah jednom nogom svojom.

Iridion.

Dakle povoljan znak poslaše ti bogovi!

Heliogabal.

Slušaj, slušaj. — Pričini mi se, da su iz mauzolejah poustajali umèrli — ustade Tuberon i Lucij Viktor

i dva Apuleja i drugi; znaš, svi drugi — a na obzorju mi se naglo pokaza otac Karakalla s glavom ovitom zmijami, s ljudskimi lubanjami u rukuh, ogroman, zakapajući se u pepeo, i pade vičuć: „O sinko!“ — Oni počmu tada stupati prama meni — patuljak se nasměši i sbaci nogu moju. — Oni idu, idu. — Ti stajaše kod mene, s druge strane ona. — Oni idu, gle idu, prebacivši toge na lěvo rame, a u desnici dèržeći bodeže. — Tada ti reče, izdajuć me: „Evo Cezara“ i Elsinoa reče izdajuć me: „Evo ubojice vašega“ i sto golih munjevitih mačevah blisnu mi pred očima — sto tutnjajućih gromovah probi mi pèrsa! (uzmiče zakrivajuć oči.) Opet on, on, otac moj!

Iridion.

Otresi ta napastna zèrna, kojimi ti prelitjući Morfej zasipa oči. Sada više nego ikada budi i svěstan i snažan — jer pretorijanci skinuše za uvěk tvoj grimiz sa sebe, a Aleksander se zakle, da neće mirovati, dokle tvojim diademom neovije svoga čela!

Heliogabal.

O nesretna mene! Možda jim ti nereče svega, neobeća oprosta i nagradah?

Iridion.

Netraže oni zlata, već kèrvi tvoje!

Heliogabal (objimajuć žèrtvenik rukama.)

O Trojice razkoši, o kaldejski Gospodine!

Elsinoa.

Dok cviliš pod nogama Mitri, dotle si u kolu nesigurnosti i smèrti. — Pomoli se Odinu, pak će se sletěti sveti gavrani i nadvladati orla.

*

Heliogabal.

Glas tvoj, Elsinoo! glas tvoj slušat ću u poslědnjoj uri — ramena svoja pruži za živi pas pèrsima mojima. — Ja te ljubljah za života, premda ti me nisi tèrpila.

Elsinoa.

Neumiraj prije konca — ustani, reci, da ti dozovu Eutychiana i stražu. Bratu mojemu daj vladu, a on će ti dati pobědu.

Heliogabal (dižuć se.)

O, da je još moguće.

Iridion.

Nipošto — nesmije se metati na kocku život i smèrt na žèrtveniku Fortune! — Noćaš jošte početi će grad gorěti — neplaši se — pri tom će světlu zamuknuti pěsme na ustijuh Arystommachovih. — Gdě je blago tvoje?

Heliogabal.

Dio poslah jur u Siriju — ostalo je pod stražom Eutychianovom.

Iridion.

Što preostade, reci, neka se poděli medju pretorijane dvorske!

Eutychian (upadne.)

Božanski, Božanski, zlo po nas počima bivati. — Puk odagna vojnike od vratah Kurije. [62]) — Senatori se zavukoše u Kuriju. — Sěde i věćaju — a o čem mili Anube? O smèrti Božanskoga!

Iridion.

Žuri se cezare!

Heliogabal (Eutychianu.)

Stari prijatelju, podaj mi ruku. — Tako, dobro, naslanjam se na te kano u davna vremena — skupa

žèrtvovasmo u hramovih Mitrinih — pijasmo skupa. — Oj! u prošlosti mojoj sladka bijahu papigina jetra i žarka usta děvicah — a sada protivnomu udesu popuštjamo skupa — mač moj daj Iridionu — prosim te. — Ti ćeš ostati kod mene, a on će biti prefektom pretorija!

Eutychian.

Tko! ja? oni traže glavu moju, on čast moju — bez glave, bez mača kako će to biti? — ja pripravih za te poslědnji pehar Silvija, i . . .

Heliogabal.

Šuti i daj!

Eutychian (odpasujuć mač.)

Gèrče, nemuči děteta moga, ono si po mojem boku uvěk ugadjaše samo u mědenoj kolěvci.

Poslanik (dotèrči.)

Gospodaru, uprav sada izpadoh preobučen iz senata, a kad sam izlazio, predloži Kanulcij, da pogineš smèrtju Nerona, a brat tvoj da zadobije vladu!

Heliogabal.

Joj, joj, ta uprav ovi svratjahu još jučer lice prama tragovom mojim u pěsku.

Iridion.

Još jednom, neplaši se. — Ti vojače, preleti dolnje kate, i vikni što više možeš pretorijanah — neka čekaju mene u atriju Domicijanovu — zatim skoči do moje palače. — Ondě ćeš naći gotovih gladiatorah pod vodjom Scipionom — neka s města podju prama bazilici, gdě je senat započeo dèržati věće — prelazeć neka viču ime moje! (Poslanik izpade.) Samidejeviću, te ću govornike raztěrati i puk razagnati kano dva nemoćna

vala. — Ali da Aleksandra pobědim, treba mi još više něčega!

Heliogabal.

Govori.

Iridion.

Vremena neimaš, da me proglasiš gospodarom za několiko danah niti pred vojskom, niti pred pukom — posudi mi svoj pèrsten — pa tko ga opazi, priznati će mene naměstnikom Cezarovim, i poći će za mnom, ako je tebi věran.

Heliogabal.

Neznaš li, da je genij dèržave izrezan na ovom kamenu? da je oskvèrnitelj imperator, koji ga tudjima rukama pověrava?

Eutychian.

Daj molim te, daj Iridionu. — Ja ću ostati kod tebe, a on će biti cezarom!

Heliogabal.

Nerugaj se gospodaru svomu — gle, na tu dvosěčnu šalu, namočenu jedom getulskim — snadje me volja zaděti ga u sèrce tvoje.

Eutychian.

Zlatna je to oštrica, zlatna; a sluga se tvoj nije nikada bojao. (Heliogabal baci se nanj.); navěštjeno je u hramu Osirovu, da će tri dana poslě Eutychianove smèrti, cezar dušu izpustiti.

Heliogabal.

Što govoriš, prijatelju! — Vaj! podloži rame pod bědnu moju glavu — nevěruj zlim jezikom. — Nikad te neprestah ljubiti.

Eutychian.

Kano pijani Macedonjanin staroga Klita.

Iridion.

Znaka trebam — znaka.

Heliogabal.

Odtale! — nedam ti ovih zmijah zlatnih i ovoga boga od diamantah. — Evo ti — sve moje blago, posudje, svilu — dosta, dosta. (čuje se vika iz daleka.)

Iridion.

Čuješ li početak pobědonosne pěsme Severove?

Elsinoa.

Cěni i štuj sina svetjenice — izpuni volju svetjenice!

Heliogabal.

O Elsi!

Iridion.

Ču li odsudu? — amo ruku tvoju!

Heliogabal.

Sam skini s pèrsta Heliogabalu — ne — počekaj još časak — někoč se i ja borah s legijami Makrinovimi. — Bijaše to dan čarobno krasan — voz se moj srebèrni kotèrljaše preko mèrtvacah, a ja se bacah zlatnim kopljem, i sěvah zrakami bi reć drugoga sunca. — Danas hoću opet . . Vaj! — vidite li nad tronogom. — Joj! sad za stupom. — On sam, i rukom me zove. — Ovija se grimizom vlastite kèrvi. — Otče! (pade u naručaj Eutychianu.) Zlo mi je, prijatelji, pèrsa su mi kano razrušena kuća — nestiskuj mi tako ruke, Gèrče — zločinstvo uvrědjena veličanstva . . . .

Iridion.

Gdě je sila, ondě neka i znak bude. (skine pèrsten.) Idi spavat — a kad bukne vatra, doći ću te probudit!

Heliogabal.

Eheu! 63) on je sada cezarom — sprovodi me Eutychiane. — Sěsti ćeš mi do uzglavlja. — Štit ćeš moj izgladiti. Sred požara hoću da se još jednom u njem ogledam. — Vaj! slabo, studeno, cèrno je Heliogabalu. — Eheu, Eheu! — O Elsinoo.

Elsinoa.

Hitim za tobom.

Eutychian.

Čestiti Amfiloch odilazi! kada zagrizneš u pěsak i svojom se kèrvlju počmeš napajati, onda se mene sěti. — Bijah za mlada kuharom. (zastor pada nad njim i nad cezarom.)

Elsinoa.

Sbì se. — Mahnitost mu dadoh za poslědnjega pruga na brěgu paklenih vodah, nad kojimi sada stoji. — Govori, imam li još što izvèršiti, o brate, jer noćaš, jer sutra prije zore doći će možda pretorijanac — možda će nas progutnuti plamen, a možda neće ni ista pèrsa htěti dalje tèrpiti, pa će zrak prezrěti!

Iridion.

Straži ga, dok se nevratim — onda ćeš ostavit pragove, na koje běše odsudjena, i poći za mnom!

Elsinoa.

A s njim što će biti?

Iridion.

Malo mi stoji do njegove smèrti, malo do njegova života. — To što je on bio, na mojem se pèrstu světli, a to što je on sada, nevrědi jedne misli moje!

Elsinoa.

Ako tako — stupi amo bliže — jošte — jošte — a sada čuješ li tihi moj glas?

Iridion.

Što hoćeš, sestro? — ruka tvoja dèrhtje u mojoj, — bilo se sèrca tvoga razlěga po ovom oklopu.

Elsinoa.

Neka dakle ugasnu oči, pod kojimi sam uvehnula, ramena, koja su oskvèrnula gèrlo moje, neka padnu, kano dvě pogažene zmije. — Usta, koja su se pèrvi put dotaknula mojih ustijuh, neka poginu u prahu!

Iridion.

Dakle na jednoj lomači, u to isto vrěme, on i Sever . . . .

Elsinoa.

Ne — ne. — Daj da izrečem zadnju volju svoju. — Poznam, Iridione, snagu desnice tvoje, i za to poslědnju prošnju upravljam na te. Čuvaj Aleksandra na polju bitke — nebaci umèrlih sěnah na ono gèrčko čelo. — On se jedini sětjaše . . . Vaj! čemu si odvratio od mene lice svoje?

Iridion.

Nemisli nanj! On još jedini iztèrgava Rim iz naručja mèržnje moje. — Bogovi ga zavide ljudem — sud mu puče jur odavna! —

Elsinoa.

Ded dakle još jednom pritisni sestru na sèrce! — čuješ li, kako skače ovo sèrce? puknuti će, prije nego li se vratiš Amfilochoviću! — Ali pamti — ničije kèrvi nezaiska Elsinoa od tebe. — Živite svi, — svi i on, Sirijanac, i ona podlica neka žive — pod kraj žèrtve neće děvica okaljati čistih rukuh i sněžne odore svoje! — Ah! dugo stajaše ona pred žèrtvenikom. — Danju i noćju gorahu na žèrtvištu sanci, želje i prolětje njezino! — Gle! samo je dim od njih u

zraku — nu sat se jur približava, a tělo će se razrěšiti kano vez koturnu — samo će gèrstka peluda ostati na zemlji, a duh će postati sěnom!

Glas iznutra palače.

Napred! u ime Fortune Iridiona Gèrka!

Iridion.

Odtale s preranom tugom, kada već Nemeza dèrži za nas u svakoj ruci věnac osvete. — Poběda mi silazi u dušu. — U tih gèrlih, u toj vriski raduje se moj život. — Ja se rodih ovoga časa, a ti da umireš? Radje budi srećna i ponosna! — Što je tvoj otac zazivao, što smo mi od bogovah suze roneć duge vękove prosili, približuje se poput groma. — Tutanj gromovah čuješ li iz daleka?

Glasovi.

Iridion, Iridion!

Iridion.

Zdravstvuj!

Elsinoa.

Idi. — Budi sretan i velik; — ako li kada preplivaš egejske vode, pregèršt moga pepela baci na obale Chiarske!

(Najviša batrica na Iridionovoj palači, obkoljena stupovljem i kipovi gèrčkih bogovah. — *Masinissa* na stolici od slonove kosti. — Odtraga domari, barbarci i vojnici Iridionovi.)

Masinissa.

Gledajte jošte!

Pilad.

To je sigurno, da okolo bazilike nešto biva sada — ali što, to će samo Sfinga pogoditi. — Odavle se

luk Septimijev vidi kano děte na pěsku. — Jedini Kapitol velik, velik kô uvěk!

Jedan barbarac.

Na dvěsto korakah dajte mi lěskovu granu, a ja ću ju razněti strělom za strělom. Ali taj prokleti Forum predaleko stoji!

Masinissa.

Premda mi ovoliko godinah tišti vedje i premda mi je ovoliko raznih sunacah kvarilo zěnice, vid moj dalje siže, mladi ljudi. — U ovaj čas jastreb kacige njegove prelětava nad světinom, pred njim se lěska goli mač Scipionov — za njim cèrne glave bratje vaše!

Drugi barbarac.

I meni sada něšto blisnu u očijuh.

Pilad.

Čuh li dobro, bratjo? kano da čujem, gdě ječi umiruća jeka od hiljade glasovah!

Drugi.

Eto, gèrmi opeta.

Masinissa.

Ništa mu neće biti — dodje i već izčeznu u predvorju. Gladiatori posědaše na stubah, a světina kano razpljuskano more liže pete palači. — Ho! jesi li ti to Verre?

Verres.

Jesam glavom.

Masinissa.

Koliko imaš ljudih pod sobom?

Verres.

Sin Amfilochov pověri mi robove sicionske i četu Germanah, štono je od cisalpinske legije priběgla k nam jučer.

Masinissa.

Čim se pojavi Hesper, [64]) poći ćeš s njimi k samnitskoj kapiji. — Ondě čekaj, dok ognjen stup nebukne na vèrsih, gdě se razgovaramo, pa tada počimaj od lětovnika Rupilijeva razpirivati požar, zakretjuć uvěk lěvo prama foru!

Verres.

Uzdaj se u me kano u Katilinu!

Masinissa.

Jest, i uzdajem se u staroga patricija, da će sve do dna izprazniti pehar osvete.

Verres.

I opet ga napuniti.

Masinissa.

Alboine!

Alboin.

Što želi sin pustinje?

Masinissa.

Pače otac — gdě su Heruli tvoji?

Alboin.

Vratiše se jurve, razorivši jedan vodovod za gradom, i zabušivši vodomet Galbin i vrutke Manlijeve.

Masinissa.

Po noći ćeš se utaboriti kod cisterne Neronove — pamti, da učiniš dužnost, na koju si se zakleo.

Alboin.

Netreba opomenah — selce čopora moga spali cezar Karakalla nad rajnskimi brěgovi — mene prisili služiti, a ja se napokon i naslužih današnje nagrade! Odagnati ću, budi slěpa starca s vedricom, budi nejako dětešce, s rukom pruženom prama kaplji vode!

Masinissa.

Pravo veliš. — Blagoslov ti starca neće škoditi!

Verres (Masinissi.)

Prosim te, gledni, sèrce me boli očekujući.

Masinissa.

Pusto je jur svuda. — Samo jedini Scipion leti na konju.

Svi.

Odakle?

Masinissa.

Od kurije Hostilijeve — sada jednim skokom banu posred palačah.

Pilad.

Možda treba gospodaru našemu poći u pomoć.

Masinissa.

Nečujete li ništa?

Svi.

Ništa — ništa.

Alboin.

Něki prigušeni glasovi pèrše mi okolo ušijuh?

Masinissa.

Ja vam velim, da kopita tutnje.

Verres.

Něšto takova — něšto takova.

Pilad.

Glete. — On, on se iztaknu.

Verres.

Sad ga obelisk i portik zakriva.

Alboin.

Kano strěla preleti hram skroz i skroz.

Masinissa.

Scipione!

Glas Scipionov.

Poběda!

Sbor.

Živio unuk Afrikanca!

Glas Scipionov (na stubah.)

Negubite vremena — sunce tone jur u kaluži od kèrvi za Tibrom — iz duplja iznesite panjevah i granja cipreskoga, pa čim izadju zvězde, lomaču dignite nad kućom. (izidje.) Verre, Masinisso, prijatelji, neima više senata!

Pilad.

A gdě je moj gospodar?

Scipion.

On ode u dvor cezarski, da ogleda pretorijansku stražu. — Za čas će ovdě biti. (robovom dolazećim s dèrvi i kantami.) Amo, u srědinu medju atenskom Minervom i Dianom efezkom, — svaku vèrstu da ste posipali aloeskom korom, i polili naftinim sokom. [65])

Masinissa.

Rado ti čujem glas, Luciju! Der nam kaži, kako je izagnao bratju iz kurulskih stolicah.

Scipion.

Iridion udje samodrug sa mnom u kuriju. — Buntovni otci sědjahu kano za dobrih časovah — kip Heliogabalov ležaše na zemlji s glavom kod noguh, s rukama kod vrata, a stariji Voleron gažaše mu nogom po pèrsijuh i govoraše kano drugi Katon!

Verres.

Sin tèrgovca!

Scipion.

I zašuti, čim opazi Gèrka, noć bo mračna, kano noć prošlih věkovah, ležaše Gèrku na čelu onoga časa. — Maximin Uxor zapita, kojim pravom oskvèrnjujemo pragove senatske — na to sin Amfilochov, uprěv se o podlogu stupa i prekèrstiv ruke na Meduzi od štita reče: „Razidite se i grad ostavite.“ Vrisak zagluši te rěči. — Svetjenik Jupitrov Ventidij viče liktore — drugi poskaču iz stolicah i poizvade bodeže. — Iridion se tad ozove gèrdeć mraznim glasom: „U stanu, gdě su otci vaši osramotili Gèrčku, osramotit ću ja vas za uvěk, ako me neposluhnete.“ Voleron se baci izpod govornice, nu bodež mu pokliznu na oružju Gèrkovu, te sam pade blizu podnožja Kaligulina — razkoliv čelo ob oštri ugao, iz koga pljusnu kèrv, te se onesvěsti senator. — Gèrk nehtěde niti tèrgnuti mača, već okrenuv se k meni reče: „Predajem ti jih, Scipione“, i plěsnu — naši iztèrgnu vrata iz stožera, svladaju liktore, provale u kuriju — pred oštricami njihovih mačevah uzmicahu otci — tko se opre, taj pade do Volerona — tko mognu, taj izpade na pobočne otvore — běžeći spominjahu Jupitra, a ja pobědu pod Zamom [66]) moj Verre!

Verres.

Vaj! mene nebijaše ondě!

Masinissa.

Umiri se — za to ćeš noćaš sěsti uz lěpšu gostbu.

Sbor.

Evo nam gospodara — glas mu čujemo (udju gladiatori, za njimi *Iridion.*)

Pilad.

O Amfilochoviću, ti nam se zdrav zdravcat povrati!

Iridion.

Ustani -- dobri moj Pilade — hvala ti! Ha! lomača se jur uzpinje — treba još samo mèrtvački pokrov od amianta za pepeo Rome. [67]) — Da ste mi svi zdravo. — Starče, razda li zapovědi?

Masinissa.

Dogodi se po želji sinka moga.

Iridion (sědajuć do Masinisse.)

Odpočinimo malko, skini mi kacigu Pilade. — Luciju!

Scipion.

Slušam vodju.

Iridion.

Pazi dobro na svaku rěč, da ju zapamtiš i čuvaš kano osvetu svoju. — U vèrtovih dvorskih stajahu pretorijani u neredu i užasu, jedni pijani, drugi bez oružja, ostali bez znakovah svojih centurijah. Dadoh jim da se izviču, a kad jim zašuti govor, digoh ruku — čim opaze pèrsten, uvide konačnu pogibelj. — Tribuni me obkole pitaju — u kratko progovorim — skopljenici Sirijančevi iznesu med nje pune zděle srebra — strašne prisege zagèrme iz ustijuh njihovih — „do poslědnje kapi — dok nestane daha —“ — i druga za danas dobra, za sutra ništetna obećanja. — Idi dakle, i preuzmi stražu nad njimi — rekoh, ja ću poslati někoga od svojih — za znak uzmi mač Eutychianov, a na pomoć uzmi gladiatorah Elsinoinih. — Dèrži jih uvěk u nadi, kazuj, da se za bedemi vide jur manipuli Severovi. — Kada se jauk stane oriti gradom, kaži, da su to manipuli Severovi — kada měsec zadje za vèrtove, kaži, da su to manipuli Severovi. [68]) Oni neće izaći na susrět běsnoj bratji svojoj — ako bi pako prije usvita

nadošli zagradski pretorijanci, onda s početka zaludjuj Alexandra, izmišljaj pogodbe, kakovih ti drago, prekidaj jih i opozivlji, dok mu nestane tèrpljivosti — a zatim bori se kano běsan. — „Heliogabal i Karakalla“ neka ti budu varavim znakom bojnim. — Čim opaziš plamen na vèrhu kapitolskom i plamen na foru — tada znaj, da je Amfilochović blizu!

Scipion.

Ako li se Sirijanac izvuče iz dubljinah dvora i prohtije da nam pomèrsi vèrste?

Iridion.

Nad Sirijancem bdije sestra moja. — U ostalom čuvaj mu život do konca, jer pretorijanci nam samo dotle služe, dok on diše.

Scipion.

A ti kamo ćeš?

Iridion.

Može biti, da ću još noćas zaviriti k tebi. Sad se žuri — sumrak baci jur lahke tragove po nebu. (*Scipion* izadje.) I tebi je vrěme poći, Verre!

Verres.

Za mnom! (odidje s několicinom.)

Iridion.

I Alboin istim putem s njimi.

Alboin.

Zdravstvuj, Sigurde. (otide.)

Iridion (robovom.)

Skoro će i vam trebat poći. — Nu prije sědnite u dolnjih peristilih uz pripravljenu gostbu. — Poslědnji put jedite i pijte u kući mojoj. — Sutra će se razvaliti kuća ona. — Sutra ćete biti mogući i slobodni!

Sbor robovah.

Bio si nam i otac i majka — blagujući kruh iz rukuh tvojih živemo dosada, a drugim se gole kosti běle po circih i poljanah ratnih. — Ako se tko nepovrati, nepitaj za njega. — On poginu za slavu tvoju, blagoslivljuć tebe!

Iridion.

Idite! a kada lomača ova cipreska plane, tada od hramovah, od termah, od vratah gradskih odgovorite joj plamenom i dimom. (izidju — on se nasloni na lomaču.) Što je bliže ura, tim mi jače kèrv běsni. Nije li to varava tama? Nije li věčna želja sèrca moga stvorila te zvězde pred očima mojima? — nije — nije — sada spoznivam zadnju noć Rima. — Nevidiš li, Masinisso, kako se ondě kradu ljudi. — Nevidiš li po strani onu samotnu zublju, gdě se prevlači po vèrsih od vèrtovah? — Oj! konji zahèrzaše ondě! to su Verrovi konji — tiho, tiho, bratjo moja.

Masinissa.

I pod nami počimaju pustěti dvorišta, sve to manje glasovah — još samo jednu zdravicu napijaju.

Iridion.

Ime moje zaori kroz svodove.

Masinissa.

Sad iz portikah izilaze jedni za drugimi, ter sgureni i šuteći izčezavaju u tami.

Iridion.

Svikolici odèržaše věru — svikolici idu iz kuće Amfilochove na propast Rima. — Samo Nazarenci nevide se jošte. — Nu Simeon se zakle, da će jih u tri sata sam povesti k meni.

Masinissa.

Netrebaš dugo čekati. — Hesper stade jur nad Kapitolom, a i kose Bereničine [69]) uznose se jurve iznad gorah sabinskih.

Iridion.

O noći, neštedi magluštine ni větra — kroz věkove ćeš po tom světiti jasno i tiho nad razvalinami; vrěme mi se oteže — vrěme mi dosadjuje, starče!

Masinissa.

I meni. — Nu ja čekam duže nego ti na pad neprijatelja, pa čekam šuteći.

Iridion.

Oj! glas mi se tvoj učini, kano glas otca moga. — Neće li ovoga časa kip Amfilochov dostanuti kèrvi i žilah i tukućega sèrca? U tmici, tu na toj běloj stolici posve mi ga predočuješ. (ide k njemu.) I toga njegova bijaše uprav tako prebačena na dan smèrti! — Amo obě ruke — izusti mi nad glavom rěč otčinsku, tako kano da to on čini pred znakom na rat ljuti.

Masinissa.

Znak moj budi na čelu tvojem do konca věkovah. — Preživit ćeš s njim udes, kojega neće viděti zvězde ove! —

Iridion.

Eno svega grada u plamenu! — Nipošto — samo u mojoj zěnici buknu požar. — Gdě su oni? gdě su kèrštjani? Sve to cèrnje, sve to cèrnje, sve to tiše dolě — sve to větrovitije ovdě gore — a njih neima jošte?

Pilad. (izidje.)

Zar mene zoveš?

Iridion.

Nezovem tebe. — Stoj — zar se u špiljah neču nikakov žamor? zar se iz katakombah nepribližuju koraci?

Pilad.

Vratjam se iz dvorane Amfilochove — nigdě nečuh ništa.

Iridion.

Donesi zublju. (Pilad izadje.) To nije moguće — oni će za čas ovdě biti!

Masinissa.

A da nedodju?

Iridion.

Nebudi mi zloslutom. — Na njih je upèrta sva moć moja. — Njim na čelu preletěti ću sav grad i puku rimskomu [70]) predočiti Brenna. — Gladiatori moji i vojnici neće bez njih odolěti světini. — Ako su me izdali, poginuh!

Masinissa.

Dopěvaju pěsme svoje — stèrpi se, sinko! (Pilad se vratja sa zubljom.)

Iridion.

Zatakni nad lomačom! Pogibam, kano Prometej u okovih, od jedne oluje sred gostbe božanske. — Što tu šutiš — javi se Masinisso — živila Hellada!

Masinissa.

Šutim, jer urečeni sat minu uprav sada, a svako pero njegovih krilah zašumi prelitjuć produženim směhom. — Sad nije ništa više čuti.

Iridion.

Proti udesom i ljudem neka se izpuni volja otca moga! (pograbi zublju.) Živila Gèrčka zemlja, živila, a

ti trojna Hekato, [71]) primi ovu žèrtvu. Hà! tko ide? odgovori cèrna utvoro! — Ako si moj zločesti genij [72]) dodji kašnje! Sada me nećeš obustaviti više.

Poslanik.

Mir s tobom u ime Isusa Nazarenskoga!

Iridion.

Dobro, dobro — što dalje? gdě je pustinjak? gdě su bratja?

Poslanik.

Simeon te u sdvojenju zove na pomoć. Na pragu eloimskom biskup zadèrža sve oružanike, hiteće prama gradu!

Iridion.

Hvala ti slugo svetih. — Gle! hladan jesam, neću te ubiti. (gazi zublju.) Samo ti jedina umri. (Masinissi.) Ako se tko od mojih povrati, neka sědne i čeka!

Masinissa.

Još je daleko zora.

Pilad.

Gospodaru, Gospodaru, evo ti kacige tvoje!

Iridion.

Da pobědiš, dotiče mač — da pogineš, netreba kacige — napred Nazarenče! (izpade.)

Masinissa.

O sèrdačni moj grade, ja te blagoslivljem! O Roma, u sěni ovih ramenah budi mirna! — Spasena si za podlost svoju! Spasena si za okrutnost svoju! — Živi i tlači — da se tělo izkvari u mukah — a duh sdvoji o Bogu! (izčezne za lomaču.)

(Dvorana eloimska u Katakombah. — *Viktor* na stubah žèrtvenika. — Za njim svetjenici i starci. — S jedne strane kleči *Simeon*, s druge stoji *Metella*. — Dalje oružani kèrštjani na kolěnih — na žèrtveniku kaliž sveti, i križ ověnčan ružicami sred dimećih se kadilnicah.)

Viktor.

Kano što neće poslě ovih prolaznih dimovah, tako neće niti poslě vas biti traga na zemlji ni na nebu! O da možete zaspati kano kamen bez uspomenah, bez prenutja! Ali u prostranstvih smèrti vi ćete živěti ondě, gdě osveta gospodnja věčnimi gromovi udara! Vi ćete živěti u věke. (*Simeonu.*) Běži, kano pèrvi ubojica izpred lica Jehove!

Simeon.

Poslušaj me jednom jošte!

Viktor.

Pogledni na onu ženu, s kojom već nerazgovaram, jer ruka suda počiva joj na čelu. — Odgovori. — Tko ubi onu dušu, a pusti tělo, da bude ruglo sred živućih? Zar nepoznaš běsomučnoga glasa iz onih nesretnih ustijuh?

Kornelija.

Zašto me progonite, svetjenici naroda moga?

Sbor svetjenikah.

Muči, kćeri bune. — Ti imaše biti angjelom, ali neuztraja do konca — prokleta si, prokleta!

Kornelija.

On izreče nada mnom „bědna“ — on znaše, da ću sramotu tèrpiti za njega. — Al o Simeone, nedvoj. — On će doći — ali bratjo, neodpadajte od njega — on će doći! — Izsred oganjah on me iztèrgnu, kada

su jur obujmivali tělo moje — izsred vas on će me izbaviti — on će doći, on će doći!

Simeon.

Viktore, poslědnji me put posluhni. — Bijah ti uvěk poslušan — tko će proti meni svědočiti? Nepodnih li dva puta mučeničtvo, jednom u tamnicah antiochijskih, drugi put na tèrgu u Tarsu? Nečinjah li pokoru mnogo godinah u pustinji? Prevèrnuh li kad věrom, ili spačih li bratju svoju?

Viktor.

Spačuješ jih sada, hvastajuć se kano Farizejac, koga prokle sin čověčji!

Simeon.

Istinu govorim. — Tko vas dublje razmišljavaše o muci gospodnjoj — u kom probudiše vatreniju ljubav golgotske uspomene? Sam Bog, da spasi svět, oděne se tělom — a mi, da poučimo svět, nećemo li dobiti těla? Dotle li smo samo dusi? — Gdě je domovina, gdě cèrkva, gdě moć naša?

Viktor.

Sofisto korintski, koga hoćeš da omamiš? „Kraljestvo moje nije od ovoga světa.“ Čujete li?

Simeon.

Čemu ostavih svoj gorući pěsak? — Ondě ljubljah nestvorenoga — ovdě moram mèrziti stvorene!

Viktor.

Sine!

Simeon.

Goni me glas, što po noći čujem. — Zar je to prazna slutnja?

Viktor.

Ti još nedavno bijaše izabranim dětetom cèrkve — danas hoćeš da na novo razpinješ Gospodina svoga.

Kornelija.

Prignite čela! Čujem glas njegov iz uzašaštja na nebo. (Iridion udje.) On je to s neumèrlom mladoštju na licu. (baci se predanj na kolěna.) Govorah jim, da ćeš doći, o Gospodine, Gospodine!

Sbor svetjenikah.

Odavle, krivověrče!

Viktor.

Ovoga sata presiše pehar milosèrdja u rukuh angjela tvoga.

Iridion.

Kèrvlju Rimljanah napunit ću ga opeta. Tko prisegnu, a neodèrža věre? Simeon Korintjanin. — Tko se sguri do zemlje, i puštja oružje iz rukuh? Vi bratjo — a u gradu čekaju sada cezar i bogovi grada samo uzkèrsnutje svetih, da poginu. — Ha! ostavite sbaběle kod grobovah, i podjite za mnom — ondě ćete smotriti pobědu, ondě zvězdu, kakovu su viděli kraljevi na dan narodjenja Isukèrstova. — Ondě je spěv arkangjelah!

Simeon.

Hieronime, Hieronime, prama tebi, prama našim nadam pružam ruke!

Sbor.

Prosi Viktora!

Iridion.

Otče!

Viktor.

Danas izgubi otca na nebesih!

Iridion.

Starče!

Viktor.

Sědinah mojih nećeš doživěti, bezbožnjače!

Kornelija (Iridionu.)

Oprosti mu Gospodine. — On nezna što radi. — Na oružje, na oružje!

Iridion.

Samo ti jedina, jer i tebe ostavi sudbina!

Viktor.

Sinci puka mojega, gledajte! Znak će vam se dati, da se pokajete za grěhe svoje, da se spasite zagovorom pastira svoga! Ti pèrva někoč, a danas zadnja kod stola gospodnjega, pristupi. — Daj da svoju ruku postavim na glavu tvoju!

Kornelija.

Někoč si ljubio kćer Metellah. — Što tražiš od nje danas?

(*Viktor* uzdižuć kaliž.)

Pokori se pred kèrvlju gospodnjom!

Kornelija (obratjajuć se prama Iridionu.)

Pokorit ću se pred Gospodinom! (svetjenici podaju blagoslovljenu vodu Viktoru.)

Viktor.

Duše sveti, početi u Otcu i Sinu! Učini ovo zabludělo sèrce opet stanom svojim! Onako, kano na dan kèrsta posvetjujem glavu tvoju, Kornelijo!

Sbor.

Zar san osvaja tu děvicu, da je zatvorila vedje i sklonila glavu?

Viktor (svjetjenikom.)

Okružite ju — podajte joj ruke!

Kornelija.

Na oružje!

Viktor.

Šuti, opaki duše, koji progovaraš kroz bludnju njezinu. — Znakom te križa zaklinjem — u ime ti Isusovo zapovědam. — Varalice, kakovo je goděr ime tvoje, kakova je goděr moć tvoja, izadji i izčezni!

Kornelija.

U pèrsijuh čujem sto jaukah, ne mojih, nu sto jaukah!

Viktor.

Uzstupi!

Kornelija.

Izbavite me!

Iridion.

Amo draga, amo u naručje moje!

Kornelija.

Zemljo, raztvori se — sakrij me od njegova umèrloga pogleda!

Iridion.

Kornelijo, ti si moja, ti si moja!

Kornelija.

Kamo se děde ona? nezovi me tim imenom! Ona ti pověrova — ona poginu na věke. — Ha! směh, směh probija zrakom! cèrne utvore okružuju tebe — odtale — odtale.

Iridion.

Razidite se. — Dajte mi ju — bratjo, iztèrgnimo děvicu iz rukuh kèrvnikah.

Kornelija.

Čiji je to glas? čuh ga mnogo putah. — Vaj! ona bijaše prosta i iskrena — ona te ljubljaše prije

mnogo godinah i ti bijaše lěp — tako — i ti joj govoraše: „Slava tvoja bit će moja.

Viktor.

Apage Satanas!

Kornelija.

Nepribližuj se, běži od mene — nevidite li nad njim onih hiljadu cèrnih krilah! Gdě je Bog moj!

Viktor (pokazuje joj križ.)

Ovo, kćerko!

Kornelija.

Daj ga na usta moja. (cěluje križ.) Oprosti mi, oprosti!

Viktor.

Odričeš li se opakoga duha?

Kornelija.

Odričem. (pade.) Bratjo, on zavede nju, on zavede vas svekolike!

Sbor.

Zašto problědi tako strašno, zašto nemožeš ustati?

Kornelija.

Sud se gospodnji izpunjuje nada mnom. — Umirem — ali slušajte, slušajte! U Gospodinu umirem! (vuče se pred noge Viktorove.) Otče, blagoslovi, otče, pritisne na sèrce. — Otče, brani umiruću — već mi je studeno — već mi je strašno — već te nevidim!

Viktor.

Budi mirna! pokajanje te tvoje spasi!

Iridion.

Odkini se od tih pèrsijuh bez sèrca — amo, amo, Kornelijo!

Kornelija.

Vaj! (obrati se k njemu.) Opraštjam ti, Hieronime, — Hieronime, moli se Isukèrstu! (padne.)

Viktor.

Čuješ li me jošte? Kćerko odgovori — Kornelijo!

Kornelija.

Ćutim miris rose i cvětja. (umire.)

Sbor kèrštjanah.

Otče, obrati se za nas k nevidivomu. — Što razrěšiš na zemlji, bit će razrěšeno i na nebu. — Tko nas zavede, sam blědi sada!

Iridion

Sram vas bilo! Zar će rěči žene biti jedinom věrom vašom? zar na njezinu zapověd pograbiste oružje? zar s toga, što su ju ubili nevrědnici, vi ćete zabaciti poslove moje? grobna tišina — stid, pretežak stid zatvori vam usta, težak kano ploča sarkofaga!

Simeon.

Razkinuh si odoru — probodni me. — San i život neka se dovèrše skupa.

Iridion.

Neprogovaraj meni, robe staracah. — Ti, što ju izda starcem! Ti prokletniče!

Viktor.

Izobćujem te izsred sinovah puka svojega — tko se takne ruke tvoje, proklet budi. — Tko postane, da sluša tvoje rěči, izobćen budi. — Idi — ime ti bijaše Hieronim! (udje poslanik.)

Sbor svetjenikah.

Gospodin s tobom — što nam donosiš Juliane?

Poslanik (kleknuv pred biskupom.)

Augusta Mammea pruporučuje se molitvam vašim, jer ovoga časa sin joj stupi u grad i započe rat na foru

Iridion.

Vrěme me odběgnu — Ljudi me izdaše; (tèrgne križ izpod oružja i baci ga pred nje.) Vratjam vam znak věčnoga života. — Gledajte! kako se je razmèrštio na stubah od žèrtvenika! Živite podli!

Několiko barbarcah.

Stoj — svojim rěčim věrni idemo za tobom. — Isus neka nas za tim sudi!

Iridion.

Vičite Odin i Grimhilda. (otidje za njimi.)

Viktor.

Molite se za Alexandra Severa — on će biti cezarom.

(Ulica spomenikah kod bedemah rimskih. — Vojaci nose ranjenoga *Verra.* — U zadku pretèrkuju kadšto běžeći.)

Verres.

Tvoja mi se zublja dvoji i troji pred očima. — Čitaj napis, Gèrče!

Vojnik (čita.)

Diis manibus Attilii Verris bis consulis?

Verres.

Dosta — položite me do noguh pradědovih — i recite: laka ti noć, jer premda je dan blizu, neću viděti sunca! (iz protivne strane izsred razvalinah spomenika izidje Iridion iz katakombah. — za njim několiko oružanikah.)

Iridion.

Ta mi se zora ruga, čineć se kano světlo požara. Bradve od pasa, druzi! (ide několiko koračajah napèrvo.) Tko ste vi, što se tu naslanjate na grobove?

Verres.

Sniva li se umirućemu, ili čujem glas Iridiona Gèrka?

Iridion.

O moj dragi Verre — što biva s tobom?

Verres.

Dodji bliže — znaš li, sětjaš li se — znak trebaše dati — čekah poput ogladněle zvěri, ali ništa, ništa nevidĕh, napokon počeh sam. Pogledni za tu piramidu, prosim te, ondě, ondě, još se viju oblaci dima na lěvo. Rupilija zadavih u pepelu — zatim navali na nas narod, pa „živio Sever“, zagèrmi nam odasvud u uši. — Dopadoh, što mi utrobu para — razdanjuje se sve to više, a Rim stoji dosele — ja pako poslědnji od Verrah — ja pod škarami Parke. (umire.)

Iridion.

Dà poslědnji! Zaludu ga budite, Gèrci moji — on plati, što bijaše dužan sudbini. — U red bojni, i vi Germani, sdružite se s bratjom, koju dovedoh. (dotèrči rob běgunac.)

Rob.

Od fora romana — pustite!

Iridion.

Darovah te někoč sestri svojoj. Ti mi često pěvaše Homera — jučer mi jošte zakopči kopču od klamide u cezarskom dvoru, a sada zar me nespoznivaš?

Rob.

O plemeniti gospodaru moj!

Iridion.

Što nova? — neštedi mi boli!

Rob.

Zlo, veoma zlo, gospodaru, jerbo jedva komad noći zakruže zvězde, kad iznenada, neznaš odakle, vrisnu legije Severove, i jurišem udare na bèrdo palatinsko. Scipion se branjaše běsno. — Glas mu svu noć slušah, kano zavijanje běsnećega vuka. — Znaš gospodaru, ja stajah na straži polag sobah cezarovih. — Eutychian dolažaše i odlažaše neizměrno blěd. — Sestra tvoja samo jednom izadje i viknu Euforiona — „Što želiš božanska Elsinoo?“ Al ona nereče ni rěči više — otidje polagano, krasna, uvěk krasna. — Ali na čelu joj divna mladost, kano da su jur pljusnuli onamo Stygovi valovi. — U nutri krika vika sve to jača. — Eutychian izgubi tèrpljivost, baci se na tla u porfirnoj hodaji i stade vikati kano pomaman: „Gèrk nas izda“, i opet: „Gèrkinja nas izda,“ sada „Imperator hoće da poruši grad,“ napokon: „Smilujte se kviriti.“ [73]) — S druge strane čujem Aristommacha; govori o nagradah, o lěpoti Alexandrovoj, a kad zašuti, s města se začuje jauk izpod njegova mača, a kad odpočiva, opet vabi obećavanjem naše ljude — napokon se pobune pretorijani. — Tribunah i centurionah neće da slušaju — grožnje Scipionove uzalud lete po zraku — u vèrtovih prestane bitka — svi se skupa na nas bace. — Ja tada, gospodaru, udjem, gdě je bila sestra tvoja, jer ti běh prisegao, da ću ju braniti. — Cezar ležaše ukočenih očijuh, u diadem běše pribô naušnice velikosvetje-

ničke, nož žèrtveni dèržaše u jednoj ruci, a u drugoj pehar s otrovom; al se nemogaše ubiti i jecaše, sad odisaše lagano i tiho, sad pěvaše razbludnu pěsmu, kano da je u snu někom divnom! Ona sědjaše do njega na zlatnoj stolici, obavita grimizom, šuteći. — Pèrva vrata zastenju i puknu, puknu i druga i tretja — koraci, glasovi, jauk, sve to bliže — zaklonim ju tělom svojim!

Iridion.

Amo ruku tvoju?

Rob.

Dvadeset sulicah prodere zastor, koji nas je dělio od peristila. — Nahrupiše, vodjaše jih Aristommach vičuć „robite, sěcite.“ Imperator kano ris skoči na noge, al se opet sruši u ruže i obli kèrvlju — tada ga zakloniše živom stěnom mačevah — nu po tom viděh mu něgdě ruke — a na drugom opet městu glavu!

Iridion.

A Elsinoa, Elsinoa?

Rob.

Zlo, zlo, gospodaru, jer kad je ulazio Alexander Sever vičuć iz svih silah. „Tko se takne Gèrkinje, neće do sutra živěti“, ona se sama, odgèrnuvši grimizni zastor, probode bodežem. — Blěsak mača i potok kèrvi to bijaše sve što viděh, a i samo něšto poslědnjih rěčih usěče mi se u pamet!

Iridion.

Nepremišljaj — nepremišljaj — kamenitu dušu dadoše mi bogovi!

Rob.

„Iridione, neprijatelja tvoga neću ljubiti, i reče jošte: Dovèrših! — Sada majko, primi me k sebi“ —

onda sred tišine guran te amo te tamo, posèrnuh o truplo Eutychianovo i počeh běžati — na putu srětob Scipiona — on uzmiče s kohortami Cheruskah, koje jedine nehtědoše preći k Severu. — Eno ga, gospodaru!

Iridion.

Sunce, koje iztičeš toli studeno, toli jasno, odgovori mi, gdě je sestra moja, bědna sestra moja? (otidje na stran, i nasloni se na grob.) Ondě ju na zapadu vidim oplakivanu, zadnja se noćna magla zadèrža jošte nad vèrhom Vulkana! Elsinoo, zar me ti to blagoslivlješ? Majka nam pripovědaše někoč, da se sěne rado njihaju na cèrnih oblacih. — Elsinoo!

(*Scipion* ujde s kohortami i stane kod těla *Verrova.*)

Scipion.

Ti si pèrvi od naših usnuo, brate! dopusti, da ti još jednom stisnem ukočenu ruku. Sit tibi terra levis! [74])

Rob.

Gle! to on stoji sred onih kolumbarijah [75]) i bori se s bolju!

Scipion.

Tko?

Rob.

Zar nevidiš? Amfilochović!

Scipion.

Vaj, vodjo — uzalud čekah na plame tvoje!

Iridion.

Znadem.

Scipion.

Fortuna nas svuda izda.

Iridion.

Znadem.

Scipion.

Ulpian nas i Tuberon progone — što da radimo?

Iridion.

Čelom ćemo se proti njim okrenuti — kèrvi rimske, kèrvi rimske, samo još malo, Scipione!

Scipion.

Neima slaboće u tebi — sdvojnost je drugim mačem tvojim! Živio, vodjo, jer takovi bijahu někoč patriciji rimski. — Meni je bolje, poginuti kod tebe, nego srušiti se na cirku. — Napred!

Iridion.

Za nadom neka lete i korice — a ti balčače prirasti uz ruku. — Smèrt Alexandru! napred! (izpadnu.)

DIO ČETVÈRTI.

(Dvor cezarski. — *Alexander Sever.* — *Mammea.* — *Ulpian.* — Dvorani.)

Ulpian.

I čemu se još možeš nadati od njega? Neprevari li nas namah s početka maglovitom zamišljenoštju? Neustade li kašnje proti nam odpèrto, nemilosèrdno? A sada snizi li se do prošnjah, spoznade li te gospodarom Rima? Jučer se sav dan boraše s nami, noćju zapali dva hrama, braneć stvar jur posve izgubljenu, više kano nenavistni duh, nego li kano umèrli čověk — jer po dopuštianju bogovah, ljudi ljube zlo, samo da postignu svèrhe svoje, ne pako što ljube zlo! — Ja

světujem, da neimamo nikakova pomilovanja — tà i onako si mu odviše ljubavi pokazao, što si mu poslao sestrino tělo.

Alexander.

Kada je probodenih pèrsijuh, prigušujući jauk, gasnula u mojem naručju, tada joj se zakleh, da ću oprostiti bratu — i s tim se obećanjem duh njezin izvinu od mene.

Ulpian.

Drugi neka hvale velikodušnost Cezarovu — meni se namitje, zvati to slaboštju samo. — Junija za to počastiše imenom pravična predji naši, što nije oprostio ni vlastitim sinovom — tko krivcem opraštja, onaj će někoč nevine kažnjivati!

Mammea.

Ostani u odluci svojoj. — Milosèrdje je drugi grimiz kraljevah!

Ulpian.

I biva poslědnji!

Alexander.

Konzule, mi neměnjamo odluke svoje — za danas to je volja naša. — Idi i kaži mu pogodbe, koje ti naložih, pak ako se vratiš s povoljnim odgovorom, obratit ću se prama vam svimkolikim, te sretniji od Tita reći: Neizgubih dana, prijatelji moji!

Ulpian.

Ako li se vratim sa stidom s odbačene milosti?

Alexander.

Tada ću biti prost od obećanja svoga — a ti ćeš početi izpunjavati pravičnost svoju! (*Ulpian* izadje.)

(Dvorana *Amfilochova.* — Tělo *Elsinoino* na uzvišenu odru u běloj odori, pokriveno cipreskimi hvojami. — Do nje lustralna voda. — Žèrtvenik nasred dvorane. Sbor plačućih dèvojakah. — *Pilad.* — *Iridion* udje, za njim gladiatori i robovi.)

Iridion.

Gdě je Masinissa?

Pilad.

Neviděh ga, gospodaru, uprav od onoga časa, što ga i ti zadnji put vidě.

Iridion.

Masinisso!

Sbor.

Masinisso!

Iridion

Dva puta odgovori svodovlje mesto njega. (sědne pod kipom otčevim.)

Pilad.

Starac nas izda, gospodaru!

Iridion.

Negovori toga. (lice skriva rukama.) On, prijatelj Amfilochov; on, pred kojim pucaju grobovi, kada jih zaklinje moćju rěči svoje! — nije — nije — on će se vratiti, — on neće ostaviti Sigurda. (ustane.) Sakupih vas u čas, kada izmučene kohorte Rimljanah odustaju od rata, da izkažete zadnju čast ostankom sestre moje. — Ona pèrva pade žèrtvom svete stvari naše — tko mene cěni, neka čuva njezinu uspomenu — tko Rim mèrzi, neka njoj zahvalan bude — tko se zakle, da će sa mnom poginuti, neka blagoslivlje njezinu sěnu. (digne kropilnicu cipresku, i poškropi tělo — svi prolaze jedni za drugimi, i čine to isto.)

Sbor ženah.

Dosad te strašni brodar, sin Ereba i Noći, neprimi jošte pod cèrna jidra. — Dosad, o Elsinoo, bludiš jošte s ove strane Styga. — Ali već tí komad zlata metjemo na usta, da se odkupiš prevozniku. — Ali jur ti maka i meda metjemo u ruke, da uspavaš Cerbera. — Još několiko časovah, pa ćeš poći, kuda vèrve rojevi umèrlih, kano dim težki, kano jesensko lištje — poći ćeš na sud Radamantu, na plač i lelek. — Salve Aeternum! — Ali noge će ti se samo dotaknuti plamena, pa će te okretno poput dvajuh krilah poněti dalje: Ostavit ćeš za sobom bakrene erebske pragove — preletět ćeš ognjevitu, sedam se putah oko Tartara vijugajuću rěku, i smotrit ćeš blagu světlost i zelene gaje. — Ondě te čeka mir, tih i taman, ondě pun pehar letejskoga vrela, i sěne děvicah, što su kano i ti izčezle prije dobe; ondě ćeš naći neuvehlo lištje od ubrana cvětja. — Idi — već ti komad zlata metjemo na usta, već ti meda i maka metjemo u ruke. — Salve Aeternum! (udje Euforion.)

Iridion.

Što nova?

Euforion.

Poslanik cezarov i konzul prosi posluh.

Iridion.

Neka dodje! (Ulpian udje — za njim nose cezarske orlove.)

Ulpian.

Kano što si ti, neprijatelju, nedavno k nam dolazio kano poslanik, tako ja danas k tebi dolazim.

Iridion.

Kano što ste vi meni onda odgovarali, tako ja danas vam odgovaram: Na oružje!

Ulpian.

Ali jednake rěči nerode jednakim učinkom — nam urodiše pobědom . . .

Iridion.

Pobědom! — Zar već zakrenuše pobědonosna kola na viu sacru? Zar već kip Fortunin dèrži věnac nad triumfatorovom glavom? Zar potisnu već tko Alboina s Viminala? ili zar uzmače već Scipion s Aventina? Kaži mi, tko je poslědnje noći hram Faustinin, tko li baziliku Emilijevu pretvorio u pepeo pred vašima očima?

Ulpian.

Viděh osudjenikah, koji su na smèrt išli vrištjući i plěskajući. — I vi tako radite! Medjuto Alexander, igrajuć se kano děte s povoljnim Udesom, ponudja ti mir i oprost zločina . . . .

Iridion.

Možda uvrědjenoga Veličanstva?

Ulpian.

Pa zar ga nisi počinio?

Iridion.

Veličanstvo se vaše od jučer počima, a zločin je moj star kano sèrce slobodnih — dalje!

Ulpian.

Imperator traži, da ostaviš prestolni grad za uvěk, i da se povratiš na Chiaru. — Prije ipak priseći ćeš mu věrnost u ime pušećih se crěvah, i do jednoga predati ortake svoje. — Ako pristaneš na ove uvěte, tada

će ti onaj, koji te može okovati u verige ili razpeti na križu, podati ruku u blagoslovljeni trenutak, i zaboraviti . . . .

Iridion.

Glasnije, mužu konzularni! (obrati se k svojim.) Čujete li, ljudi moji? Cezar mi vratja milost svoju, samo da vas svezane kano blago bacim pod šibe liktorah? Što da radim, ljudi moji? Tà istina, predajmo se na milost cezaru, tà to godi, razbiti čelo o noge njegove! Neumèrli bogovi, vi, koji nemareći za nas drěmljete na vèrhuncih Olympa, nasmijte se bar u čas, kada mi sin Mammein pošilje sramotu na poklon preko ustijuh pravnika svoga! (ustane i približi se Ulpianu.) Prije će štipavac kano nevin leptir sěsti na ruku cezarovu, prije će ga grom Zeusov zaprositi: „Daj, daj da probijemo one oblake“, nego ti ja položim oružje, ili izdam bratju svoju!

Ulpian.

Nesilim te, samo izvèršujem nalog onoga, koji me posla. — Tà i budi slěp do konca, pa se sa šakom zločinacah tèrzaj još několiko danah na velikom krilu Rome — vojuj za uspomenu i slavu gospodara, koga si obrao na zemlji, te kada budeš na čelu svojih propadao u tartarske tame, tada još na obalah stygovih viči! „Živio Sirijanac“ — a troglavi će ti Cerber odgovarati!

Iridion.

Tako li se dokopa istine, poznavaoče sèrdacah ljudskih! — Cèrv što se je previjao po zemlji, prah što je izlitao izpod koturnah mojih, duže mi ostadoše na pameti, nego uspomena njegova. — Zapitaj jih, hoće li itko odgovoriti, da je poznavao Sirijanca!

Dio sbora.

Iridionu služasmo samo!

Drugi.

Sigurdu samo!

Ulpian.

A umèrla?

Iridion.

Sam ju posvetih za žèrtvu, ali ne grožnjom prevlade, niti zavětom podlosti! Nevrědjaj spavajuće, koja se neće nikad više probuditi! Ona bijaše čištja pod dahom silnika, nego sve vaše matere i kćeri!

Ulpian.

Za koga se dakle boriš i proti komu?

Iridion.

Duga je to pripověst, starče!

Ulpian.

Alexander Sever bijaše ti uvěk milostiv.

Iridion.

Na njega i najrědje nišani mèržnja moja.

Ulpian.

Kaži dakle, tko je tvoj neprijatelj?

Iridion.

Kažite gluhomu i slěpomu, kažite o bratjo, tko vas odagna od utèrte ceste čověčanskoga roda i prisili stupati tamnimi stazami — tko vam od kolěvke pritisnu na čelo znak žedje i glada — tko vam u kašnje doba zabrani, ljubiti žene i sěděti u světlu domaćega ognjštja?

Sbor.

Roma!

Iridion.

Tko, sam umèrli budući, na nevolji i poniženju umèrlih osnova najsladje nade — tko pohvali sina Mithridatova, kada je digao ruku na starca otca — tko izdajice juga i izdajice sěvera pozva na gostbe svoje — tko do dna izprazni pehar muke světske?

Sbor.

Roma!

Iridion.

I tko se nektarom suzah i nektarom kèrvi opoji kano bog pakleni?

Sbor.

Roma — Roma!

Iridion.

Ču li? znaš li sada, što jesam?

Ulpian.

Mahnitac! Ovaj grad življaše od pèrvih danah svojih od usměhah bogovah. — On bijaše drugi fatum světa. — Zar neznaš, da je Fortuna, noseći kano robinja ostanke raztrěskanoga kola, stupala za slavodobitnimi njegovimi koli? Zar neznaš, da su slabi padali licem na zemlju, a što je bilo upornih i běsnih, da je izčeznulo s povèršja zemaljskoga? A ti se nanj tèrže s toli slabom silom, s toli neznatnom pomoćju, u nezrěloj dobi, da unistiš boga, kojega gromovi gèrme nad urnom Hannibalovom i nad grobovi Cimbrah! Odavle vidim město, gdě će ti glava pasti pod udarcem liktorskim.

Iridion.

Prije će se još strěla cimbrička zaděti u sèrce tvoje, a sěkira će cheruščanska presěći oklop Aristommachov, prije ću još odèržati Luciju i Tuberonu tvèrdju věru od kamena.

Sbor.

Prije ćemo jošte za svaku krivicu našu izpiti pehar kèrvi — a za tim, za tim doći će potomci naši, a mi ćemo jih iz podzemnih stanovah podpaljivati!

Ulpian.

Tà niti neimate potomakah, poslědnji ste od roda svoga — a mahnitost će i kazna vaša dobaciti samo jedan jedini temeljni kamen ovim goram!

Iridion.

A na njem će biti grobni napis Romin!

Ulpian.

Slabi čověče! Ti nepromĕni onoga, što su toli mudro i sveto uredili neumèrli sudi! Tà i komu mogoše dati žezlo, ako ne gradu uztrajnosti i činah? Zar možda prodanoj Africi, možda razuzdanoj Seleuciji, ili igrajućoj, pěvajućoj Helladi? Nipošto, ondě se moć rodi, gdě lira nije nikad zazujila, gdě je na čelu město mirtovih věnacah prilěgala ploča od tvèrdoga měda, a u dušah mužkih nije bilo niti ritma niti slobodne volje — gdě je bila samo jedna volja kano ponor kipeće snage, i nad njom razboritost razsuda i neumorna něga razuma.

Iridion.

Čuše mučenici narodah o mnogom sudu vašem — Genij rimski s tom rěčju na čelu stade na pragu Attalovu [76]) i krilat sěde do noguh starcu, laskaše mu se i varaše, dok izpod slabeće ruke netèrgnu zapisah pergamskih! — S tom se rěčju na čelu podiže sred isthmijskih igarah, [77]) zamoli posluh i pohvali sinove Gèrčke! S tom rěčju zavadjaše on u sva vremena slabe i ubijaše duše ljudske! — A kada mu je tko pověrovao,

kada je nesretnik pristao na pûta i odrekao se doma, domovine, slave za života i slave po smèrti: tada on smijuć se vikaše: „Razuman si“ i nogom ga gurnu s tarpejske hridi! — Istinu reče — nipošto — nikad se Hellada neosramoti takovim razumom. — Život njezin nebijaše nikad računom, nade se njezine neosnivahu na prevarah. — Sin se Latonin [78]) nastani u njojzi i razsvětli ju sve naokolo. — Na pèrsijuh Zeusovih, u sěni oklopa Palladina ležaše joj čelo, opojeno maštanjem, a more, a prolětne obale bijahu obljubljenim podnožjem noguh njezinih! Osveta, osveta za nju!

Ulpian.

Pogledni ramena moći naše — sred gromovah njihova pada gubi se slava Athene, ime Sparte i Korintha, kano što se šum pčelah gubi iz daleka. Ona će dosizati sve to dalje — od izhoda k zapadu nemogu ona počinuti, dok se sav svět neprozove jedinim imenom — Roma!

Iridion.

Ha! ti naměravaš tu staru propast na krajevih opet ozeleniti bèršljanom, da bi kosti žèrtavah i plěn hramovah i mačevi oteti izdajom nevidivi na dnu ležali! Ti misliš, da ćeš narod bez poštenja i duha priviknuti izgubljenoj snazi i poslati po lovorikove věnce! Ti i cezar tvoj lěpo sanjate, kano starci, čekajući dan pomladjenja, a taj će dan biti smèrt vaša.

Ulpian.

Vodjo palikućah, dah tvoj kalja zrak poštenim! Zločin plamti na čelu tvojem, ostavljenu od bogovah! gledajući ga sgrožavaju se stare moje godine!

Iridion.

Otče, otče, gle! Rimljanin ču govor slobodnih i sav se pobuni! Konzule, odgovaraj mi jošte! Što učiniste od světa, odkad su ga zli bogovi podali u vaše ruke? Stoje slavoluci i popločene ceste edilah,[79]) na kamenju se ověčniste, kèrvlju i potom umirućih! — Joj! kada se je zemlja počela uvaljivati u vaše naručaje, kano svabljena nevěsta, lebdjahu nad njom uzvišene misli Platonove, krila se pako kartažka blistahu od Gada do ultima Thule.[80]) A što sada? odgovori mi konzule! U špiljah nazarenskih prigušeni uzdasi — amo tamo tumarajuće sěne[81]) stoikah i několiko rěčih Aurelijevih sred žalostna i bolna naricanja! Gdě se od dana poraza našega bujnije razviše maslinove grane? gdě ublažiše pradědovi tvoji žalost svladanikah krasnom pěsmom ili mudrom naukom? O znadem! August zatvori Janova vrata. — Na kraju života igraše mu lira na prodane strune — tada on šuteće pustoši, u pěsak smèrvljene podèrtine gradovah prozva mirom svojim, i na grobovih narodah izrekoste svikolici: „Mir sinovom ljudskim.“

Ulpian.

Kano što otac obitelji dobiva děcu, patricij plebejce,[82]) gospodar robove, tako mi Kviriti dobismo provincije. — Mačem osvojismo zemlju, ter i pravo mača nad njom dèržimo!

Iridion.

Bože daj, da niste nikad lakověrnikah zaveli tom rěčju. — Sěti se hrabrih legijah republike vaše — zar ih nevidiš, kako běže pred slonovi Pyrrhovimi, kako se pokoravaju pod vilami samnitskimi, kako se poput žnjiva

vèrstaju na obalah trazimenskih, kako u klancih hispanskih mole milosèrdja i vode, kako u šumah hercinskih blědi kano žèrtve [83]) klecaju pod nožem. — Niti munjevitim gromom Alexandra, [84]) niti kratkim mačem vašim, već peharom otrova, već šakom zlata, već krivimi prisegami, već prevarnim savětom, već bratimljenjem izdajicah dokopaste se moći — a i rimski se orao izlěže na barah, ne na vèrsih od gorah!

Ulpian.

Uzalud se napinješ opadniče! — neporušiva klisura, koju grizeš, niti nezna za te! zabacuješ li dakle milosèrdje gospodara svoga?

Iridion.

Tko je gospodarom mojim? na zemlji ga nepo znam. — Za lomačom kruže, kano jata grabežljivih pticah, geniji smèrti — oni će mi kazati, čiji sam podanik! Ali ovdě imadoh samo neprijateljah i několiko bratje, koji su mi vèrno služili — a i jedan božanski časak — kratak kano zvek mačevah udarivših se skupa, ali svet, svet za věke! — Nitko vas, drugovi, nećutjaše ga sa mnom! on bijaše menom, ja sav njim — zublja osvete plamtjaše u ovoj ruci. — Grad, posvetjen propasti, ležaše do mojih noguh, dubeć se sve to tiše u zavoje noćne. Oj! Nemezo! — (nasloni se na kip Amfilochov.)

Ulpian.

Ti problědi!

Iridion.

Sva vaša kèrv treba licu momu!

Ulpian.

Znakom te opomenuše bogovi. — Ja ti poslědnji put po dužnosti svojoj napominjem, da je sud pukao

nad tobom — još je vrěme umoliti cezara. — Roma opraštja pokornim!

Iridion.

Takovu li nauku izvadi iz mojih rěčih! Neidi, zadèrži se jošte! Euforione, podaj mi posvetjeni pehar. — Amfilochovu sněžnu lesbijsku pěnu izlěvam na noge tvoje — primi pèrvence pada moga — pijte sada, bratjo, kano Leonidini junaci pred smèrtnim usvitom! Pijte i otresite se turobnih mislih! (pristupi k žèrtveniku, gorućemu medju kipom i mèrtvim tělom.) Zaštitni znak dèržave, blagoslovljeni gatnjom augurah i pěvom vestalakah, znak pověreni od senata cezaru, posvetjujem tebi otče i tebi, majko Hellado!

Ulpian.

Nedopustite takova zločina — dèržite sacrilegum. — Ako jest ovdě koji gradjanin rimski, neka glas moj sluša — život će vam se pokloniti, kunem se Statorom i Kvirinom! Stoj, dèrzniče — u tom je pèrstenu zapisano otajstveno ime Rome!

Iridion.

Čuste li, bratjo! (baci pèrsten u vatru.)

Sbor.

Euge, Euge,[85]) Rimljanin prebaci togom lice, pèrsa mu se naduše žaloštju, te nesmije pogledati licah naših!

Iridion.

Prije nego mi se usta zatvore na věke, hoću da vam kažem zadnju volju svoju. — Slušajte me, i proklinjajte Romu!

Sbor.

Gledajte! Je li to možda odsěv požara ili blěsak poslan od bogovah, što mu tako krasno ožari lice.

Iridion.

Jao pobědnikom! — Kano što su nas hotěli osramotiti, tako će se njim vratiti sramota — i děte rodjeno u Rimu, i starac umirući u Rimu i zrěli muž, jedno će nositi ime: rob!

Sbor.

Rob!

Iridion.

Tada ćeš ti, o predvěčni fate, iznad glave bogovah dići noge i sići u dolnje prostore i niže jošte na sedam brěžuljakah, i postati ćeš Furijom njihova pada — da bi oni, koji su sve uništili, umirali pred licem tvojim, koji si sve stvorio!

Sbor.

Rod im propadni, a jezik proklet budi!

Iridion.

Ali pověst o njih neka žive do kasnih věkovah — pověst o tlačenju neka jim bude nagrobnicom! — potomci neka ju čitaju i čitajuć proklinju u sve dane svoje sve do konca světa!

Sbor.

Sve do konca světa!

Iridion.

Minu vrěme molitvi, ugasnu plam na žèrtveniku i poginu bog Romin! Konzule, možeš dići oči.

Ulpian.

Razkinuo si ustanove ljudske i oskvèrnuo svete obrede — po običaju predjah uzimam te izpod zaštite zakonah, zabranjujem ti porabu ognja i vode! Za glavu tvoju obećajem robu slobodu, slobodnu kip pri rostrih [86])

sědalo do konzulah u cirku. Bezbožnici, čekam vas na pragu mammertinske tamnice. — Odsudjenici, čekam vas na kraju tarpejske hridi!

Iridion.

Nitko od njih neće dići ruke proti meni. — Idi starče, gněv nedolikuje sědoj glavi. (Ulpian izadje.) Lomača je tvoja jur gotova, sestro — nosite ju, i ultimum vale [87]) ponavljajte za mnom!

(Noć: měsečina. — Hram Venerin prama amfiteatru Flavianovu — na stubah pretorijanci i *Lucij Tuberon.*)

Tuberon.

Što to znači, da Aristommach nije dosele pustio glasa o sebi? Noć se jedva primicaše, kada se razstadosmo, a sada jur gazi měsec vèrhunac amfiteatru. — Mir me tih arkadah, razvučenih u duge sěne, uznemiruje, neznam ni sam, zašto. Hladni propuh još mi većma razžaruje lice, premda sam preživio strašnijih sgodah bez nemira, bez neuztèrpnosti. Robska dušo Lucijeva, zašto se buniš danas proti gospodaru svomu. (šetje polagano.) Čuh od ljudih, da pod kraj života duh sam sebe opominje čudnim nemirom. — Tako se Brutu u oči poraza, tako se Ottonu pod Bedriakom objaviše kobni znakovi. Diespiter! [88]) nije vrěme danas umrěti Luciju Tuberonu! jur se mladić oslanja na moju staru krěpost. — Ja samo i Ulpian dèržimo uzde — a da pravnik taj padne od germanske strěle pod Amfilochovom rukom, onda . . . Tko mi odgovara? ali nije — to se u ogradi cirka lav probudi i riknu — sada něšto drugo — poměšani glasovi, zvek oružja, krika vika!

Tako mi Kastora, tko to ide? (oružanici běže raztepeni — za njimi Aristommah).

Aristommach.

Na pomoć!

Tuberon.

Sram te bilo: Cezar čeka na Foru, da mu Gèrka dovedeš u okovih, a ti běžiš pred njim!

Aristommach.

Tko veli, da se je Aristommah uplašio, vara, pa bio on otac ljudih i bogovah. [89]) Sam probodoh ovim kopljem dva centuriona, kada su od plamtećega Gèrkova lica odvratjali oči.

Tuberon.

Odakle ta njegova nenadana prevaga? — Razsija li možda zmajevih zubih [90]), od njih li narastoše novi ljudi?

Aristommach.

Bori se poslědnjom snagom, ali se běsno bori. Stupasmo jošte bočinom viminalskom, kad on pèrvi navali, te se od predvorja dvorskoga razlije kano lava, i zače paliti bacanimi zubljami, razběljenimi strělami, kipućom naftom. — Tri se puta o njega zadeh — izpod mača moga i iznad štita njegova vèrcahu iskre kano iz kovačnice cyklopske — tri nas puta raztrgoše gomile ljudih!

Tuberon.

Ajdemo! Obećajem, da ću skinuti plěn s plećijuh Gèrku i oběsiti ga u tvom hramu, o Marspiter. [91])

Aristommach.

Stegni oklop — dvě ti ljuske uprav sada pukoše nad sèrcem.

Tuberon.

D i i   a v e r t i t e   o m e n! (izidu.)

Masinissa (na stubah od hrama)

Ptice noćne, hranjene kèrvlju arenskom, slitjite se u věnac nada mnom. — Ostaršla podèrtino Vulkanska, ti ljudskim snatranjem pretvorena u zvězdu čistoće i draži, pošlji mi blědih blěsakah svojih. — Zemljo, daj što si dužna, zrače, daj što me ide, da se nahranim krvlju i jedom, kano někoč věčnim eterskim ognjem! — Još jedna noć i jedno jutro, pa ćemo ja i moj sinak ostaviti strane ove!

Sbor (iz nutarnjosti hrama)

Krasne, ljubezne pozdravljaju Gospodina! Nad štitovi plešući, kèrvlju od ranah ljudskih pomladismo lica, a oklop sina tvoga bijaše našim zèrcalom! — Krasne, ljubezne opominju Gospodina. — Sa zvězdom Orionom snidje otajstveni duh, koji se kano rěka razli nebištem, i sve svoje tajne čežnje — i sve turobne valove svoje sakupi oko Iridionove duše — prelitjući sastasmo se s virom njegovim!

Masinissa.

A sin moj usliša li prišaptjivanja duha?

Sbor.

Koliko se je putah neizreciva ta misao kosnula njegova sèrca, toliko putah on problědi, a mač mu bludjaše po oružju, nelomeć ga nikako — ali na časove boraše se opet kano bačeni angjeo — hiti — hiti k njemu.

Masinissa.

Slabe duše svetih ženah, vaši uzdasi, vraćajući se s one strane groba, neiztèrgoše mi ga više — za zlatne strune neizvěžbah mu pèrstah, niti mu ustijuh nenakrivih za hvalopěve.. (izčezne.)

(Forum. Kod zubaljah *Alexander Sever* na kurulnoj stolici. — Do njega stoji *Ulpian.* — Straga straža sa zlatnimi orlovi. — *Aristommach* ulazi. — Za njimi vode ranjenoga *Scipiona.*)

Aristommach.

Božanski imperatore, sada je po svoj prilici ulovio jur Tuberon Gèrka. — Ja se bacih na krilo i zametnuh bitku s Cherusci, koji stajahu pod vojvodstvom toga čověka na drugoj bočini Viminalskoj? — ubadah jih oštricami mačevah, ali počeše kričati: „Živio cezar Sever,“ i kleti se svimi bogovi sěvera, da jih je něka mahnitost osvojila po smèrti Heliogabalovoj. Taj čověk zatvori dvojici ili trojici bodežem usta, ali se namah za tim svi k nam odmetnuše.

Alexander.

Hvala naša hrabromu Aristommachu.

Aristommach.

Sada natrag k Tuberonu. (izadje.)

Ulpian.

Kako se zoveš?

Scipion.

Umirući!

Ulpian.

Izpovědi dakle istinu, i pomiri se prije zadnjega uzdaha s pravičnimi bogovi.

Scipion.

S pravičnimi!

Ulpian.

Odgovaraj mi pred licem imperatorovim. Odkada je skovana urota vaša?

Scipion.

Od věkovah.

Ulpian.

Nešali se robe — imadoste li přistašah po drugih gradovih dèržave?

Scipion.

Svuda!

Scipion.

Tko je od njih najznatniji?

Ulpian.

Ti i Cezar — dok je vas, bit će i nas! (umire.)

Alexander (snidje s prestolja.)

Ni miloštju, ni grožnjom nesvladaš takovih ljudih.

Ulpian.

Već mačem i ognjem! — Uči se, kako treba stupati na rubu od ponora, a nesvaliti se u propast — neslušaj ženskih glasovah — neuzdaj se u tudju plemenitost — u tebi se sav Rim utělovi — budi dakle, kano što je i on, silan i neumoljan! (otidje)

(Pusto město kod vodometa Neptunova. — Čuje se iz daleka zvek mačevah i vriska. — Udje *Iridion* navaljujuć na *Tuberona.*)

Tuberon.

Svu me noć těraše oko tvoje poput paklenoga žara — koji ti od bogovah skova oružje? pred tvojimi udarci neklonu odvažnost, već oslabi snaga moja.

Iridion.

Poslědnji si put odbio ovu oštricu!

Tuberon.

Otče Neptune, pomozi. (padne.)

Iridion.

Reci sestri mojoj, da dolazim k njoj! (ubije ga.) Osveto! Ti mi samo kap prokapnu, dok te ja za more kèrvi molim — sada kipim svom snagom života! duše se pogibajuće bratje u mene prelĕvaju! Postah Titanom! a umrĕti mi treba — ne — ja neću da umirem! (prigne se i iztèrgne mač Tnberonu.) Vaj, zašto me progoniš, nevidivi duše? Isukèrst — Isukèrst — a što mi je do toga imena? Udalji se, nemuči me, Kornelijo! Gle — idi za mĕsecom tim srebèrnim tragom — za kratak će čas ogèrnuti tama zemlju ovu! (Alboin udje.) Prijatelj li ili neprijatelj Iridiona Gèrka?

Alboin.

Drug mu nĕkoč.

Iridion.

Problĕdi li od straha, ili od mĕsečine?

Alboin.

Scipionovo tĕlo na gemonskih obalah! [92])

Iridion.

Otci mu stanovahu na kapitolskih vèrsih.

Alboin.

I Cherusei se svi do jednoga podvèrgoše cezaru.

Iridion.

Vaj! skratiše se poslĕdnji časi. — Idi — vratimo se u palaču. — Rimljane ćemo pustiti u dvorište, ondĕ plamti jošte Elsinoina lomača. — Poginut ćemo u plamu ti i ja — i oni i kuća otca moga — Napred!

Alboin.

Dok je tlĕla iskra nade, služah ti vĕrno — kako ti tako i ja mèrzim Romu — ali sada…

Iridion.

Robe orlov, legionisto Karakallin, tako li me izdaješ?

Alboin.

Ne ja, već Fortuna te ostavi pèrva! kruh me moj drugamo zove. — Čuješ li gląsove tribunah? Cezar izda glavu tvoju za hranu mačevom našim (vadi bodež.)

Iridion (probode ga.)

Ajde u pakao — na tom ćeš se putu prije ili kašnje srěsti s cezarom — (izadje na drugu stranu.)

(Lětovnik na brěžuljku pred Iiridionovom palačom. — Robovi, gladiatori, vojnici sa zubljami. — Pušeća se lomača Elsinoina sa strane.)

Nèkolicina.

Kamo hitiš Pilade?

Pilad.

U špilju, gdě ima cipresah i borovah — Gospodin zapovědi tako.

Drugi.

Dèržite ga — iztèrgnite mu zublju!

Pilad.

Natrag — nepristupajte k meni — razidite se — zar me nepozną̧jete, bratjo?

Poměšani glasovi.

Baci zublju — stoj na městu, ako nećeš da pogineš.

Drugi.

Ondě daleko lete jur Andrommahovi orli.

Drugi.

S one se strane Tuberon pritiskuje.

Iridion. (ulazeć.)

Varate se, ljudi moji. — Tuberon preživi jur sve dane svoje! (uzadje na podlogu obeliska). Što to znači? sěkire i štitovi na zemlji — sami stojite u neredu, kano da neznate, što treba raditi. Bratjo, zadnji vas put u boj zovem — a zatim san i věčna šutnja! (čas tiho). Što to znači?, vi me motrite plašljivim pogledom — spuštjate ramena — prelitjuće bliskavice blěde od blědih licah vaših! na oružje!

Jedan od vojnikah.

Vodjo! borah se od mraka pa sve do zahoda měseca.

Drugi.

Tko ostade od naših? jedni leže bez duha — drugi umiru u mučionicah — drugi učiniše pametnije — predjoše k cezaru!

Drugi.

Pogledni rane naše — jedva ustati možemo.

Drugi.

Aristommah mi pol koplja slomi u pèrsijuh. — Daj vode — vode malo!

Iridion.

Vatre, vatre samo mogu ti dati!

Svi.

Ti okrutniče — ti bezbožniče!

Iridion.

Diomede, ti si rodom Korintjanin. — Zar hoćeš da se poniziš pred onimi, koji ti zarobiše domovinu? I ti Lastene i ti Glauče i ti lěpi Eutelle!

Sbor glasovah.

Zlo nam je, zlo — kukavno i žalostno — što će muke naše umèrloj domovini!

Iridion.

Slava, zaslěpljenici!

Sbor.

Žitja, žitja, ne slave —
Kruha, kruha, ne slave!

Iridion.

Nevoljnici! čuh vaše prisege — viděh vaše skèrvavljeno oružje — bijaste hrabri někoč! — Ali sada nad grobom zahvati vas obični ljudski strah — nije to sdvojnost, niti běsnoća, niti zaslěpljenost, već sramota podlosti!

Sbor.

Cezar ljubljaše te někoč — izruči nas i sebe u milost cezaru — još je vrěme, o Iridione!

Iridion.

Zar mislite, da ćete dugo živiti, kad vam Rim oprosti? — To znam, da vam ta sramota nebi skratila danah života — ali poslati će vas u prognanstvo, gdě će vam pěsak požrěti noge, a sunce pretvoriti uglenom glave; ali napajati će vas otrovom na svetčanih gostbah; ali tužiti će vas svaki dan za druge zločine. — Tko podje u službu, tomu će se kèrv prije dobe prodati neprijatelju; tko ostane u gradu, taj će poginut gradeć kazališta puku, i svi ćete poginuti, kako vam dolikuje, podli robovi!

Jedan od vojnikah.

Što nas ti gèrdiš, ti, koji si nas izdao?

Drugi.

Obećao si pobědu — izpuni obećanje!

Iridion.

Pilade! probodi onoga, koji te dèrži, pak idi dalje.

Vojnik.

Glava je tvoja ucěnjena.

Drugi.

Bratjo, odnesimo ju cezaru.

Iridion.

Bacih štit — gadjajte — ali odviše vam dèrhtju ruke, da pogodite! — Vaj, bědni moj Pilade!

Pilad.

Udes me tvoj jače boli, Amfilochoviću (pade ranjen i umre).

Sbor.

Vidiš li one zlatne orlove, onaj cezarski grimiz i čuješ li trublje legijah?

Iridion (skoči s podloge obeliska.)

Svaki će ovaj mač presěći jedno gèrlo — ti nevoljniče, pogledni se u oštricu Sigurdovu — ali niti koraka bliže. — Izdajice, nesèrnjaj pod mač Tuberonov — na stran s puta! Sklopite ruke na prošnju — prignite kolěna — molite se Rimljanom! (predje sred njih i stupi na Elsinoinu lomaču.)

Sbor.

Sine nesreće, neka kèrv palih teče pred tobom — neka prokletstva živućih gèrme za tobom na tamnih obalah Stygovih!

Iridion.

Otče, umirem, sit gèrkosti i kratkih danah mojih! Otče, ti nećeš oprostiti podlim! (Masinissa stupi blizu

lomače) I ti dodje napokon — odlazi čověče! To nije jošte tvoja ura — to je moja! Tamo, idi, idi, — ondě će ti oprostiti cezar!

Masinissa.

Za mnom sinko!

Iridion.

Nepoznam te.

Masinissa.

Čuvah te sred bitke — ali ti me nevidě — krěpljah te u sdvojnosti — ali ti me nevidě. — Sada dolazim, da te izbavim!

Iridion.

Pogini skupa sa mnom, ako si pošten!

Masinissa.

Ako li sam neumèrli? (prima ga u naručaj)

Iridion.

Da što jesi?

Masinissa.

Bog! (propadne s njim)

(Udju *Aristommach*, *Alexander Sever*, *Ulpian*, rimske kohorte.)

Alexander.

Gdě je Amfilochović? odgovorite buntovnici!

Sbor.

On stupi na lomaču sestrinu, glas mu čusmo još jednom, za tim izčeze — nu mi položismo oružje, nu mi te molimo za oproštjenje!

Rob.

O božanski Cezare, mi ga hotěsmo izdati Tebi.

Alexander.

Izcèrpi se milosèrdje moje.

Sbor.

Budi nam milosèrdan — on je jedini krivac — On vas zavede i upropasti.

Ulpian.

Vae victis! Pristupite liktori!

(Vèrhunac od gore. — Rim u maglovitoj daljini. — S druge strane more. — *Masinissa.* — *Iridion*, naslonjen na ramenu njegovu.)

Iridion.

O ti, koju sam ljubio radi mukah tvojih, Hellado, Hellado! bijaše li ti samo sěnom? Olujo ljubavi moje, odilaziš li za uvěk? Neprijatelj tvoj stoji, kano i prije, nepomičan, a iztičuć svoje mramore na suncu ponosi se njimi kano bělimi zubovi risa! Čemu sam ja ovdě? vrućica mi pali dubljine čela — misli mi raztaču dušu kano cèrvi truplo! (padne na podèrtinu.)

Masinissa.

Jači snagu maglom jutarnjom — pij hladni zrak i světlost.

Iridion.

Kano kariku do karike, tako si moju ruku svezao sa svojom, ter me privukao — ali čověk samo jedan put žive — taj put dodje za mene — ja umroh jučer.

Masinissa.

Sinko, uloge svoje nisi dovèršio jošte!

Iridion.

Nemuči me. — Otac moj umre u tvojem naručju, sestra pogibe u cezarskom dvoru. — Ja ti kraj noguh dogaram. — Nije li ti dosta? (digne se na polak.) Nevina,

koju sam ti posvetio, raztopi se u zraku u žalostan jauk — glas joj zuji dosad u mojem uhu — križ joj vidim na nebištu! O da je njezin Bog veći od svih bogovah — da je on jedina istina světa?

Masinissa.

Pak što bi učinio onda?

Iridion.

Umiruć bih ga zazivao s prelomljenim ovim mačem u rukuh.

Masinissa.

Otče, koji jesi na nebesih, daj dugih danah Rimu! Oprosti onim, koji su me izdali. — Spasi one, koji su u sve věkove mučili domorodnu zemlju moju!

Iridion.

Ne — „Otče, koji jesi na nebesih, ljubi Helladu, kano što sam ju ja ljubio.“ — Odgovori mi u poslědnjoj uri, Masinisso, ti koji si me zaveo, ti koji si mi toliko obećao, ti komu je na krilu uspavala za dětinstva glava moja, ti koji u ovaj hip stojiš nada mnom, kano da světu zapovědaš, o kaži, gle, měšaju se misli Iridionove, bèrzo kaži, bèržo, je li Isukèrst gospodin neba i zemlje?

Masinissa.

Ti reče!

Iridion.

Priznaješ li ga dakle?

Masinissa.

Kano neumèrli neprijatelj . . . neumèrloga neprijatelja! Danas on vlada starim nebom i zastarělom zemljom — al ima prostorah, gdě je njegovo ime izbrisano, kano što je moje iztèrto na nebesih. — Ima

světovah bezkrajne mladosti, borećih se s bolju i smetnjom, to su sunca bez lěska, budući bogovi u lancih, more dosad nerazumljeno, udarajuće neprestano u obale blagoslovljene bogatstvom. — Ali on jur usta, jur sěde na prestolje i reče: „Jesam“ i skloni glavu! — Netajim ga, vidim ga — oči moje zasěnjene blěskom njegovim odvratjaju se k tami, k nadam mojim. — Od njih će biti poběda! Biraj!

Iridion.

Oblak strašne muke cèrni se na čelu tvojem — ali sred tih brazdah pokaži mi nadu — ne — ne — ti nećeš nikad izroniti iz vira věkovah. — Ti me zavede i upropasti!

Masinissa.

Neostavljaj ti mene, kano što su tebe ostavile hulje. (diže ga sa zemlje.) Stani nad propast — pogledni na grad mèržnje svoje! Znaš li, tko će ga iztèrgnuti iz rukuh bratje tvoje, kada po proročanstvu Grimhildinu dodju da razoru Italiju na brazde od kèrvi i na grede od pepela. Znaš li, tko će pèršeći grimiz cezarski zahvatiti u zraku? Nazarenac! — a u njem će izdaja senata, u njem će okrutnost prama puku ověčněti kano neoboriva baština — kose će u njega biti běle, a sèrce neumoljno kano u starijega Katona — govor samo kadšto ženski i sladak — do noguh će njegovih sdětineti muževi sěvera, a on će po drugi put obožiti Romu pred narodi světa!

Iridion.

Vaj! željah bez měre, poslovah bez odmora, da ništim, tako kano što drugi žele bez měre, posluju bez odmora, da ljube i blagoslivljaju pri padu onoga, koga su

ljubili za života. — Vaj! a ti sada umirućemu navěštjuješ — neumèrlost Rome!

Masinissa.

Nesdvajaj — jer će doći vrěme, u koje će sěna od križa postati nesnosna narodom, i on će zaludu razkriliti ruke, da odlazeće još jednom prigèrli k sèrcu. — Jedni će izza drugih poustajati i reći „Neslužimo ti više.“ — Onda će se kod svih vratah gradskih čuti tužbe i naricanje — onda će genij Romin opet sakriti lice, a plač će mu biti bez kraja — jer na Foru će ostati prah samo — jer u cirku razvaline samo — jer na Kapitolu sramota samo! — i šetat ću ja po tih ravnicah, sred divljih stadah i blědih pastirah, poslědnjih to stanovnikah Rome — i borba će se moja na zemlji približiti kraju.

Iridion.

Opet mi bije sèrce! Oj, je li taj dan daleko jošte?

Masinissa.

Sam ga jedva slutim!

Iridion.

O Amfilochu! dakle sin tvoj bijaše samo sanjom — samo sěnom odbijajućom se iz kasne budućnosti — pak ga kano preranu igračku slomi sudbina! (Masinissi) Odilazi — ni tebi, ni nikomu bogu nedadoh duše svoje — na ovoj bridi, gledajuć u oči Rimu, umrěti ću, kano što sam živio — u osamělosti duha!

Masinissa.

O sinko, slušaj me! Blědost ću lica tvoga baciti natrag smèrti. — Iskru ću života opet raznětiti u sèrcu

tvojem. — Dat ću ti zaboravu prošlosti — dat ću ti neznanje budućnosti!

Iridion

Odtale!

Masinissa.

Dat ću ti hiljadu željah i silah hiljadu. — Uzkrisit ću ti slike umèrlih krasotah — svaka će, prije nego li se raztopi, izgorěti u naručju tvojem: i Helena trojanska i idalska Venera i kći Ptolomeova. U prozirnu valu, u ognju trakovah, u cèrnoj, tvèrdoj zemlji bit će za te još razkošnih uzdahah.

Iridion.

Nenapastuj me!

Masinissa.

U dalekih ću ti krajinah naznačiti pleme, poslušno na dvorskih pragovih, divlje na dan bitke. Sred dražestih laskanja obljubit ćeš sebe, kano što si ljubio Helladu. Učinit ću, da te se boje kano kralja i da te ljube kano kralja, dok dodjem, dok opet svoj znak postavim na te i reknem: „Vrěme je, hajde u borbu!“

Iridion.

Nenapastuj me! već razvali sgrade ove, kojim sam proklinjao svaki kamen. Hà! ako si mogućan, bar jednom izadji na ratište.

Masinissa.

Za danas je zaludu prošnja tvoja!

Iridion.

Za to ni ti nećeš danas biti mojim gospodarom!

Masinissa.

Slušaj, slušaj me jošte!

Iridion.

Slabi geniju, u tvojem blagu neima ništa za Iridiona. — Umiruć prezirem i njega i tebe!

Masinissa.

Ako li věkove uništim radi tebe?

Iridion.

Što?

Masinissa.

Ako te tèrgnem izsred pljuskajućih valovah vremena i položim na mekanu obalu i uspim na krilu propasti i zaborave — sve do časa, kada kule ove razorim i u zemlju zabijem — pak ako te onda probudim, hoćeš li biti takov, kakov si danas?

Iridion.

Zar u Rimu poslě mnogo godinah?

Masinissa.

Jest, samo da ti se izpuni jedina želja, da gaziš razvaline i pepeo!

Iridion.

Ali ne onda, kada bude požar plamtio, ne onda, kada bratja majke moje zatrube u rogove svoje na sedam brěžuljakah!

Masinissa.

Kada dakle?

Iridion.

Kad na Foru bude samo prah!
Kad u Cirku budu samo kosti!
Kad na Kapitolu bude samo sramota!

Masinissa.

Al onda sinko . . . .

Iridion.

Bit ću tvoj — prisegni!

Masinissa.

Obećajem, da ću sačuvati tvoje tělo; obećajem, da ću ti duh uspavati i uzkrisiti. Tako mi onoga, što je on zlim prozvao, tako mi jedinoga dobra moga, obećajem! Sada ruku amo.

Iridion.

Evo ti nesretne, što se je uzaludno borila!

Masinissa.

Sve noćne moći, sakupljene nad tobom, i prosěd, majka tvoja, sluša ti prisegu! odričeš li se neprijatelja moga.

Iridion.

Odričem. — Vaj! Krika sdvojnosti preleti mi nad glavom!

Masinissa.

Nemari!

Iridion.

Gle! klisura se ona pretvori križem, a na njoj cèrne kapi. — Vaj! gle, kapi kèrvi iz nje cure.

Masinissa.

Nemari, sinko.

Iridion.

Oluja se tèrže nad morem. — Joj! joj! nětko me zove — ondě — daleko — sve to dalje — čuješ li?

Masinissa.

A sada?

Iridion.

Tišina.

Masinissa.

Sjedinjeni dakle na věke, bez konca, bez odmora, bez nade, bez ljubavi, dok se izpuni věčna osveta.

Iridion.

Sjedinjeni — ali prije izpuni vremenitu osvetu.

Masinissa.

Tako budi — sada za mnom!

Iridion.

Kamo?

Masinissa.

Na obale jezera, u hlad špilje, pod lištje od tèrsa i vĕnce od bèršljana — gdĕ neima ni zore ni zvĕzdah, ni glasovah, ni boli, ni sanjah. — Ondĕ ćeš počivati, dok udješ u kraljestvo moje!

Iridion.

Hajdemo — meni Rim, tebi duša moja!

Konac četvèrtoga dèla.

Svèršetak.

O misli moja, preživila si věkove! U snu si ležala za Alarika i za velikoga Atile — niti zveketanje cesarske krune o tvèrdo čelo Karlovo, niti Rienci, tribun pučki, nisu te probudili! I sveti vladari Vatikana jedan za drugim minuše pred tobom kano sěna pred sěnom! Ali danas, ti ćeš uzkèrsnuti, o misli moja!

Danas je u Kampaniji rimskoj kipělo sunce nad pustinjom, a sada turobno zalazi nakraj pustinje. Nad peludom pěska, nad tèrstikami močvarah, nad osamljenimi borovi brěžuljakah, nad cipresi dolinah, kruže jur sěne. Večernja zvězda, ta božica starodavnih narodah, žalostno se diže i s njom pada amo tamo několiko suzah rose. — Samo na moru prelěva se još kipeća pěna kèrvavim blěskom.

U zraku omara i tišina — nikakova oblaka — nikakova propuha! U tom provališe dubljine, te punimi valovi, grimiznima pèrsima zastenjaše prama nebu, Onaj koji je stanovao u propasti, onaj koji je obećao, stupi na vire valovah, ter nogom cèrnijom od noći gazi robinje svoje.

Od stasa se njegova odbija měsec, kano da je drugo sunce zalazilo. — Od njegovih se ramenah povija

magla na daleke vode. — On hoda samotan i kano prije mnogo věkovah s neumèrlom žaloštju na čelu.

A kada je pristao uz obalu, odahnu more, a izmučeni valovi usnuše u sumraku. — On podje dalje. — Na vèrhu samnitskih gorah ostavi svoje tragove i sidje k obalam jezera. — Ondě se u moći čara njegova poče buditi tvoj život, o sine osvete.

Zmija, što je čuvala noge tvoje, tèrže se, kano da je jur slutila pavratak gospodara svoga. — Ojača světlo blědih ljušturah — on razpusti vitice, a na mramornu postelju vèrcnuše od njih iskre. — Diže se, te sada čeka kano plamteća zublja, kojoj u blěsku sěvaju cèrne klisure i izgoreno lice tvoje.

U čas ti sěv ćuta protlě na čelu kano noćna vatrica nad grobom — ali od uštja šplije pozdravljaju te po imenu svetčani glasovi, i uznose pěsmu imena tvoga, a za svakom stankom uzkèršnjuješ jednom silom više. — I dade ti se sila prošlih godinah od časa usnutja tvoga. Kano pověst jednoga dana, smotrio si sve muke Rima i sva slavlja križa!

Sve, sve vrije okolo tebe u ognjevitih bojah! Tutanj kopitah i zveket oklopah i zvon zvonovah i jeka pěsamah prelitje nad tobom, kano što je prelitala nad snom tvojim.

Umèrli biskupi idu u dugom redu — pred sva-

kim ide kralj jedan i nosi na plećijuh svojih otvorenu svetu knjigu. — Po sedam brěžuljakah idu i vratjaju se neprestano kolom dolě gore, gore dolě. — Nad jednimi zamahuju angjeli věnce u zraku — drugi stupaju osamljeni sa znakom spasa u desnici, s bojnim mačem o bedru i s peharom otrova u lěvoj ruci!

Pa što bliže prenutju tvojemu, to manje pratnje, to mukliji koraci, to bělije glave gospode rimske, i dèrhtavije ruke. — Tada se nad sve pěvajuće glasove diže jedan glas pun sile i zapovědih — glas koji nedopire do nebesah, ali kojemu zemlja odgèrmljuje iz utrobe svoje, i taj glas viknu: „O sinko!“

Onda na licu vode, na cělini obalah, na svodu špilje blisnu, a grom ponovljenoga života udari ti u krilo, pa kano što si bio mlad, i kano što si bio krasan prije mnogo godinah, tako si ustao na postelji! A plamteće oči tvoje sretoše u pèrvom pogledu blědo lice Cynthije [93]) na latinskih vèrhuncih — i ti se ozva: „Živem“, a on te, mahnuv rukom, sprovadja. — Korakah neponavlja jeka — samo po cèrnih klancih brode poput dvajuh cèrnih oblakah prilike vaše.

Stao si u Kampaniji rimskoj. — Pred okom tvojim neima ona čim da sakrije sramotu svoju — zvězde titraju kano hiljada zlatnih uspomenah i rugah — Cèrni vodovodi, vukući se k gradu, a nenašavši grada, stadoše — palo od njih kamenje leži kano grobovi —

ondě se razplodi hladolež, sasut rušetinami — ondě se světuju noćne ptice i huču!

Poglednu sin věkovah i uzradova se u pravednosti osvete svoje. — Svaka razvalina bijaše mu nagradom, uprav kano što su nizine amfiteatra udovicami, a gore hramovah sirotami — s laganih noguh svojih otrese prah i pepeo, ondě gdě je cirk Karakallin, ondě gdě je mauzolej Cecilije, žene Krassove. — I ulicom starodavnih grobovah vodjaše ga strašni provodić do vratah rimskih. Ova se sama raztvore, nečuje se škripa stožerah. — Udjoše. — Naglo pozaspaše straže naslonjene na oružje. Oni predjoše kano sěne!

Sred dugih osamljenih kapelicah vijuga jim se těsna cesta.

O noći jedina, poslědnja! o noći ljubavi moje, sunčana něšto sěva u tvojem blěsku — nad svakom podèrtinom razdireš zastor sěnah — ter ju trulu i golu odkrivaš neprijatelju. Měsec tvoj izdajničkim trakom iznosi na vidělo siromašne kuće siromašnih i rědkih stanovnikah!

U trěmu bazilike stoje dva starca u grimiznih plaštjih. — Redovnici jih časte imenom cèrkvenih knezovah i otacah — na licu jim urezano siromaštvo mislih — sědoše u kola — vuku jih cèrni mèršavi konji, otraga sluga sa světiljkom, kakovu dèrži udovica nad dětetom umirućim od glada — i na okvirih kod prozorah i na lěvčah kod kolesah ostanci starodavne pozlate!

Polagano se pomiču štropoteća kola — sěde pomoljene glave izčezoše. „To su naslědnici cezarah, to su kola kapitolinske Fortune“, reče provodić, a sin Gèrčke pogledn u i plěsnu rukama.

A sada stèrmom bočinom, postavljenimi stubami izidjoše na prosto predvorje — na srědi kip Aurelijev na konju, s pruženom rukom u zračne praznine. — Cezar bez podložnikah. — Slavodobitnik bez pěsamah — a straga cèrni zadak kapitolskih zidovah!

Blizu tarpejske hridi, vrativ se poslě toliko godinah na zemlju, odlomkom mača ostavi on svoj znak na čelu najboljega od cezarah — zvek gèrčkoga oružja udarivšega o mědo kipa rimskoga razlěže se kano sprovodni zvon zvonovah! savérh kule pako javi se turobni glas sove, a iz dalekih ulicah, javi se lajanje psa, bludećega po drugih podèrtinah!

A via sacra, cesta pobědah, vodi po stubah od šlunjka i blata na forum. — Obluk Septima Severa zakopan u zemlju sve do pèrsijuh, i poslědnji stupovi hramovah zakopani u zemlju sve do vrata, stèrše kano glave osudjenikah. — Drugi, što nisu tako zagrezli, stoje visoko, samotno, slični okostnicam.

Njihove glave i cvětje i lištje akantsko, što ti je toli bělo, toli nesnosno blistalo prije mnogo věkovah, danas je kano zamazane kose na čelu skitalice, danas se pukli na polak mramor njihova vitkoga stasa razlitje

prahom, kano vodomet kapljami. Ničega nisi mogao tu poznati, ničega imenovati u sat slavlja svoga!

Ondě pod ostankom trěma spavaju dva prosjaka pod pèrnjami jedne kabanice — u měsečini blěde jim lica kano dva grobna kamena — guštjerice plaze sred njihovih sdruženih ramenah — a sada běže pred tobom, kano jesensko lištje pred větrom.

Pozdravio si ostanke puka rimskoga na Foru — prelazeć gurio si jih mogom — oni se nisu probudili.

Provodić pokaza ulicu okèržljavělih stabalah. Ondě sěna Palatina leži na zemlji, ondě se valjaju razčetvorena bogovah tělesa i pukla junakah pèrsa od jaspisa i porfira. Ondě kapijom Titovom, puklom i slěpljenom poput gèrdne rane, sinuše města, pusta i razorena. — Ondě se pričini onomu, koji je uzkèrsnuo, da kolisej dosad stoji čitav, — ali starac se još glasnije nasmija — i uze ga za ruku!

U šutećoj areni, na srebèrnom pěsku, sred arkadah, pretvorenih u divlje klisure, s bèršljanom okolo vèrhovah, s pukotinami u krilu, zahvalio si se sudbini za osramotjenje Rome.

Tu je imao biti kraj hodočaštju tvomu — odavle si imao poći, kuda su pošli milijuni.

Sve što si někoč vidio, sve u čem si sudělovao, ponovi ti se u pameti — ondě bijaše prestol cezarah. Odjeknuše ti u misli trublje, pišćalke, plěsak, prokletstva. — Sunca

samo neima, neima grimiznoga zastora [94]) što je pèršio na temenu cirku. — Měsec blědo světli nad množtvom uzkèrslih, prelazećih, izčezavajućih.

Od svih njih osta samo glas hvalospěva, slušana někoč. — To někoč bijaše jučer. — Ovdě jučer poginuše Nazarenci. — Lica jim bijahu mirna kano lětni večer — i eto na městu gdě su pali, danas stoji križ cèrni, dèrveni, blagi, nasred arene — od njegovih mirnih sěnah odvèrnu provodić turobno lice.

Al u tebi se divan ćut budi — nije to milosèrdje nad Romom — jer žalost njezina jedva prevaguje zločine njezine — nije to strah s izabrane sudbine — jer si odviše tèrpio te se nemožeš strašiti — nije to pomilovanje majke zemlje — jer si zaboravio ljubav života u snu věčnom — ali něko sětjanje lica děvičanskoga, něka tuga nad tim križem, koji si někoč prezirao, jer si uzalud nastojao pretvoriti ga u oštro oružje!

Ali sada ti se pričini, da nećeš s njim rata, i pričini ti se, da je on izmučen kano i ti, — oplakivan kano někoč sudbina Hellade — i pričini ti se u měsečini da je on svet za uvěk!

Nu ti se ipak nećeš odmetnuti od věre, kojoj si se zakleo — ustat ćeš i poći k starcu pustinje. — On se sgrozi, jer proniknu tvoju dušu — pak obuhvativ te na okolo ramenima ogromnima, turobnima, odtiskuje te korak za korakom od znaka spasa. — Ti koracaš za njim polagano, kano otac tvoj na dan smèrti!

Ti krasan, gibak, u cèrnoj tunici, u argijskih koturnih, stade, a pružajuć ruke prama nebu, bijaše sred razvalinah sličan zvuku strělovitu, ogromnu, koji sdružuje hiljade drugih bludećih zvukovah — Ostanci korintskih gobinjah uzdahnuše za tobom!

„Sinko! jur je vrěme! izpio si pilo, štono su ti věkovi nakapali u pehar — od njega nije ni kapi ostalo. — Sinko! jur je vrěme! zora nije daleko — a mi treba da dug put prevalimo.“

U to se začuje stenjanje izpod zemlje, ondě dospavaju mučenikah kosti — stenjanje se čuje u zraku — ondě prolitju Isukèrstovi dusi — ali sa vèrhunacah amfiteatra zaori nad timi žalostnimi zvukovi glas pun slave!

Ondě se běli prilika prozirne světlosti — ondě se sakupiše sve draži měseca, kano pèršeće vèrpce, pa se to spajaju to razvijaju poput zrakah okolo dvajuh angjelskih, tihih, zatvorenih krilah!

Ti si k sladkomu tomu licu dignuo oči — spoznao davne prilike, ali pomladjene rosom, razsvětljene dahom nebesah, i pogledao jih kano onaj, koji se opraštja s krasotom na věke.

Glas zove starca, da se povrati pred stube križa, na sud neréšen jošte. — On pod angjelskim pěvom skloni sědu glavu i vrati se od vratah cirka. — Škripaše i tèrzaše te za ruke i vikaše: „Proklet je proklet, tko će mi ga iztèrgnuti?“

Tu do noguh muke Gospodnje, kada je jur blizu bila zora, kada je měsec zašao niže amfiteatra, kada je sva arena plamtila blěskom odbijajućim se od krilah, romonjaše glasba nevidiva sbora, oko tvoje posvetjene glave poče razpra, poslědnja, odlučna!

A ti više napastnika a niže angjela stojiš na stubah križa — straha neima na čelu tvojem, neima molitve na ustijuh — jesi kano što si bio uvěk, samotan na světu!

On, zagnav noge u kipući pěsak, skloniv glavu na izgorena pèrsa, domaga se svoga prava: „Ti neumèrli neprijatelju! on je moj, on življaše u osveti, on mèržaše Romu.“ Ali angjeo, razrěšujuć dûge krilah svojih, potresujuć zlatnimi viticami, reče: „O Gospodine! on je moj, jer on ljubljaše Gèrčku.“

I od ratne sile zamrači se nebo — ti poćuti dvostruko umiranje. Život tvoj posta pukim očekivanjem i razkidanjem — oganj paklenski izgaraše ti noge, blěsak nebeski zasěnjivaše ti oči — světina te vučaše dolě, a druga te světina dizaše gore — onda se božanska nada zače u sèrcu tvojem, i potamni i opet se razpiri kano iskra, pak opet utèrnu, i postade cèrno, pusto, gluho kano u ništoži — bolno, gèrko, nesnosno kano u sdvojnosti — i slabo, ništetno kano u sramoti.

O uro odredjena svakomu čověku, udalji se od misli moje!

Otče nebeski! Samo jednom u svoj věčnosti, samo jednom ostavio si vlastitoga sina, da od onda neostaviš više nijednoga od svoje děce — nipošto — nijedno tvoje dělo neće se razsuti na věke!

„Ustani, o sine Gèrčke — gle! neprijatelj rukom zakloni lice, a sgrada se starodavnih ljudih potrese od zaludnih naporah njegovih — u jutarnjoj magli postaje mu prilika sve to turobnija, sve to tamnija. — On umire, nasloniv glavu na vrata cirku — glas mu jur sada nalići šumu dalekih vodah. Svědočanstvom Kornelijinim, molitvom Kornelijinom ti si spašen, jer si ljubio Gèrčku!“

Ustani! čuješ li glas, što je zagèrmio nad šutnjom svih duhovah? O pèrvom blěsku usvita on to buknu poput groma, a miris se svega prodoljnoga cvětja uznosi k njemu.

Idi na sěver u ime Isukèrstovo — idi, pa se nezadèrži, dok nestupiš na zemlju grobovah i križah — poznat ćeš ju po šutnji muževah i po žalosti drobne děce — po izgorělih kolibah siromahah i po uništenih palačah prognanikah — poznat ćeš ju po stenjanju angjelah mojih, prelitjućih noćju.«

Idi i nastani se medju bratjom, koju ti dajem — ondě će biti drugi tvoj pokus — po drugi ćeš put

viděti ljubav svoju ubijenu, umiruću, a sam nećeš moći umrěti — muke pako tisućicah upûtit će se u jednom sèrcu tvojem!“

„Idi i uzdaj se u ime moje — netraži slavu svoju, već dobro onih, koje ti pověravam — mirno podnosi oholost i tlačnju i nadutost nepravednikah — njih će nestati, ali tebe i rěči moje neće nestati!“

„A poslě duga mučeničtva zoru ću razastrěti nad vami — nadarit ću vas, čim sam angjele svoje nadario prije mnogo věkovah — srećom — i onim, što sam obećao ljudem na vèrhu Golgote — slobodom!“

„Idi i radi, ako ti i usahne sèrce u pèrsijuh — ako i sdvojiš o bratji svojoj — ako bi i o meni samu imao sdvojiti — radi neprestano i bez odmora, pak ćeš preživiti tašte, srećne i světske, a uzkèrsnut ćeš ne iza sna, kano što je prije bilo, nego iz radnje věkovah — i postat ćeš slobodnim sinom nebesah!“

Nad ostanci Rome izadje sunce— a nebijaše komu bi pripovědao, kamo su se poděli tragovi misli moje — ali ja znadem, da ona traje ı da ona žive!

(Kouac.)

Bilěžke k uvodu.

(Od X.)

---

[1]) *Već je pod kraj starodavnomu světu.*

Ova je pripověst zamišljena iz tretjega věka posl. Isusa. — Stanje carstva rimskoga bijaše onih godinah stanje umèrla — razsula — dezorganizacije. Sve, što mu je někoč životom bilo, što ga je kretalo u napred i činilo bivstvo njegovo, sada se vratjaše u ništož, — umiraše — pretvorivaše se. Tri sisteme stojahu upored jedna uz drugu. Poganstvo već iznemoglo, brez života, — no u Rimu popunjeno svimi religijami, što su dospěle s iztoka — kakono svim bogatstvom urešeno tělo, izpruženo na mèrtvačku postelj. Kèrštjanstvo dosle brez těla, brez lika, progonjeno, rastuće u puku, pozivajuće na mejdan věre prošlosti simbolične, filozofične, pak što zatiruć, što izměnjujuć nalik silno mogućemu duhu, kada pùt zaogèrnuti radi; i barbarstvo raznoliko, divjačno, uzvaljano poput mora srěd bure, i ono imajući svoje mythe, no manje prigèrljivane u krilo Rima, živuć od dana do dana posred legijah rimskih, urotom se uzapinjuć proti Rimljanom, silom odasvud natiskujuć na Italiju, bud mačem u ruci, bud u saveznoj vojski rimskoj, trepetjući někim nepokojem, kakono atomi, kada se sabrati i srasti imaju, ali bez znanja, bez svěsti, bez *conscientia sui,* slěpo, strahotno, kako su strašne sile naravi. Bijaše to jur vrijuća materija, jur gotova zaoděti se likom i kao tělo prilegnuti k pèršećemu po katakombah duhu — prilegnuti kèrštjanstvu! Šutnjava, štono se je razprostèrla bila prije ove grozne bure, u kojoj je izniknula Roma i preložila se u Europu krštjansku, bijahu to poslědnja pirovanja cezarah — bijaše to neopisiva nevolja puka i robovah, na sve krajeve carstva. U istinu zalihe materijalne i materijalne běde, jest to uvěk grobna šutnja duha, bud individuah, budi narodah — jest to život zvěrski na najvišem ili najnižem stupnju svojem — a medju to život moralni bi reć počiva, da se uz gèrmljavinu prene. — U ostalom svět starodavni bio je světom više tělovnih pretvorbah nego li slobodnih pokretah duha — i radi toga morao je, izdišući gèrčevito, goropadno se tèrzati u svojoj materiji — naš svět radje zalihuje duhovno.

[2]) *Jedini fatum, mirni, nepomični.*

Fatum u Rimljanah, ἀνάγκη u Gèrkah, polag Hesioda sin noći i Chaosa, znamenovaše kob, potrebu višu nad sve bogove i duhove bud nebeske, bud paklene; pomišljali su ga u sliki starca nogama gnjetućega zemlju, a u ruci dèržećega urnu, u kojoj spavaju udesi umèrlih — najčešće medjutim u idealnom smislu značio je božanstvo, zadnji uzrok, matematiku, svemir, kojemu ništo na světu odolěti nemogaše.

[3]) *Prostota i cezar, to ti je cèli Rim.*

Za carevah zavela se je ravnopravnost svih podanikah — naprama caru; pravom gradjanstva, koje su prije patriciji toli škèrto poklanjali, sada obdariše sve pokrajine carstva. — Većini carevah zavičajem bijaše pokrajina. — Trajan bio je Hišpanac, Heliogabal Syrijanac, Maximin Got itd. Rim, u naměri zajarmiti svět, a on sam da ostane izvana, po boku, kakono Bog poslě stvorenja světa, morade prisiljen silom okolnostih vrata svoja otvoriti pukom sěvera i juga? Egoizam se njegov nemogaše na uvěk sahraniti na odaljenoj ovoj i samotnoj postojci — nije on razlio svoje individualnosti, nu koje je puke savladao, oni ju komad po komad razdèrše — svaki dodje zaiskat po dělak — věštine Gèrkah i filozofija gèrčka najprije se protisnuše u Rim — prosvětliše Rim — osvojiše u njem dělak duhovni za sebe. Upravo tim upropastiše Rim — jer veliki egoizam materijalni dotle je silan, dokle je materijalan posvema. Duh u njem uznětiti i raztepsti ga, to je jedno i isto — jer duh po naravi svojoj trudi se van, sili se u šir — prije ili poslě od njegova se napora mora razsuti gomila materijalna. Pridoše zatim tradicije, mythi, obredi i vračarije iztočne i ono proizvedoše u narodu, što je filozofija gèrčka u senatu, kod patricijah proizvela. — One su razrovale simbol egoistični věčnoga Kapitola — poslě tek prosunuše na vidik učinci vidivi uzrokah ovih nevidivih, moralnih. Rim se pretvori u Gèrčku, Egipat, Malu Aziju, a neprotvori se Gèrčka, Egipat, Mala Azija Rimom. Barbari zauzeše stolice u senatu rimskom — splaviše se sve věre i prava u toj *colluvio nationum* — u tom skladu razkladajućem se nestade svih davnih poredakah i tradicije rimske. Aristokracija do kraja izginula, bud mèržnjom cezarah, bud usahnutjem silah životnih. Car, grabeć i kupujuć njezina dobra, postao joj baštinikom — po isti način u svoje ruke pritegnuo sva prava svetjenikah i naroda — što mogaše na svoju korist uništiti, to je uništio. Snagom uništenih sebe opasao. Jedne samo stvari, jedne jedinice uništiti nemogaše — naroda kojemu je gospodovao. Sam samcat ostade s njim oči u oči, pèrsa o pèrsa — pa buduć je u ovoj drugoj polovini carstva sila materijalna bila silom života, morade ju dragati dari i igrami. Ali osim njega i světine ničega više nebijaše u Rimu.

[4]) *Nebi li gdě smotrio Odina, boga naroda svoga.*

Glede věrozakona mogu se plemena germanska u dva velika děla poděliti. Germanija, koju opisuje Tacit i u kojoj prednjače Svevi (Hermiones), ima religiju prirode, klanja se življem prirode, lugom, šikaram. Božica Hertha (Erde, zemlja) izalazi svake godine na kolih iz dalekih lugovah s otokah sěvernoga mora. Razne Horde imale su jamačno različite osobitosti, različite obrede, al u obće bile su im věre još uvěk izměšane, stalno neutvèrdjene. Istom pošto su Horde (čopori), Rimljanom još nepoznate, s daljega sěvera amo nahrupile, nagne i religija germanska stalnim pravcem. U ovih bo Hordah bio se je već zametnuo pokret gibajući, vitežki, něka religijna objava. I toj objavi ime bijaše Odin. Odin od Islandije, gdě se religija njegova kašnje ponajbolje razcvala, pa sve do Rajne zaogèrne um narodah. Goti, Saksi, Gepide, Lombardi, Burgundi, bijahu to sve sama Odinska plemena, věrujuć u upûtjenje Odina, u stalne prepisane obrede, u neumèrlost izza groba, u nagradu u Odinovoj palači, Walhalli, u někakvo sveto město na zemlji, Asgard, odkale su proizašli dědovi njihovi, a kamo su se prije ili kašnje povratiti imali — u ovom liku njihove religije, u ovih bajkah zarodi se njikova sila pokretna. Oni su to uzrujali pleme germansko ležeće mèrtvo u nižoj Germaniji. Oni su to iz Skandinavije prešli na baltičke obale, spustili se dolě na Dunav, i preletili cělu Němačku, svuda češući se o granice carstva. S njihove rulje zakuha se chaos u Germaniji i kašnje se svali na Italiju. — Gothi prekèrste Odina u Wodan. Saksoni se još něko vrěme neganu na brěgovih mora němačkoga.

Ovo su u kratko bajke odinske:

Prije svega bijaše gorostas Imer. Njega ubije Odin s bratjom svojom Vile i Ve — od lubanje Imerove razviju se nebesa, od těla utvèrdi zemlja, od kèrvi more razlije. Drugi gorostas Norw bio je otac noći. Noć porodi dan. Oboje se na nebu na dvojih kolih okretju. Hrim — fax (zamèrzla griva) jest konj noći. Skin — fan (griva světla) konj dneva. Veliki most prevodi od zemlje do neba. — složen od tri boje, a ime mu tuča — svalit će se on jednom, kada budu zli dusi, svladavši bogove, preko njega prehodili. Požar će uništiti svět. U zadnjoj borbi světa poběditi će zli dusi.

Odin je Bog vèrh svih bogovah. Zovu ga Alfader, otac svega, otac bitakah. Zovu ga osim toga Hor, Janfchar i Thridi (viši, jednak višemu i Tretji — trojstvo), on pale junake prima u svoju palaču na nebesih, u Walhallu, na pet sto četèrdeset vratah tamo se ulazi. Na ramenih Odina sěde dva gavrana, jednomu ime Hugin [razum], drugomu Munin (pamet) — preko njih znade sve što se sbiva u prostranstvih světovah. Sin Odinov jest Bog Thor, Bog vojske s mlatom u ruci. I zato je mlat u tih narodah znak poběde. Boginje děvice vojske zovu Walkiryes. Ima ih dvanaest, medju njimi najmoćnija Frygga. Loke je Bog zavodnje i zla. Bogovi su nebeski okovali mu sina vuka Feuris — Loke je u tom na něki način slutnja Me-

fistofela. Vodje poroda božanskoga, plemstvo vodeće u ratu, zovu se kod Gotah Amali i Balti.

Saksoni ostadoše duže spokojni — tek kad su ih s jedne strane potisnuli Franki, s druge Slaveni, slože se i oni, kao Goti od davnine, u vojničke čopore i runu se na Britaniju. Goti pako, Lombardi i Burgundi prisakupe se oko vodjah, i tako se razvije ona vĕrnost vojnička, ona neslomiva rĕč vojnička, u kojoj su pèrvi zametci feudalnoga ustrojstva. Oni su pèrvi uzeli bluditi za dalekim pustolovljem, goneć za zlatom i ljubovcom. To je uvĕk u njih cilj vitežki — odatle kašnje nikne poëtična osoba Sygurd u poemi Nibelungah, u kojoj se luči mudrost i hrabrost, što gèrčke bajke razlučuju: Achilles i Ulisses.

Iz ovakove pèrvobitne religijne forme u Skandinaviji zametnu se pokret i život. Pokret silovit, život divjačan, kao vrĕlo, iz koga su potekli. Opisati se neda turobnost tradicijah Skandinavskih. Jedina u njih moralnost jest hvala obećana hrabrosti. U Walhalli dèrže besĕde junaci, i sred besĕde niču oboružani trupi, i davne vojne medju sobom ponavljaju. Kroz cĕlo bajoslovje odinsko probija upliv sĕverne prirode — reć bi nade u njem neima, nego očajanje vĕkovito spojeno s divjim vitežkim junačtvom, koje nestajući ide naprĕd, makar i znade, da će konac biti strašan i koban. Misao, da će svĕt skončati nesretno, da će na kraju vĕkovah nadvladati dusi zli, pèrši nalik sĕvernoj zori, krvavoj, nad cĕlom ovom mitologijom — pod njenom svĕtlosti bore se do zadnjega vojnici na zemlji i goneć sve uvĕk pogibelji, nepraštajuć ni sebi, ni dušmanom, traže zaborav — žive toli silovito s vana, kako nebi mislili na nutar! Takova misao začetnica, takova slutnja uništenja svega, morala je obući formu tĕlo-uništenja vidivoga — morala je stvoriti Alariche, Genserike, Atile. Kako je kèrštjanstvo u najdubljem počelu svojem napredni duh ljubavi, stvaranja i udruženja, tako su mithi barbarski sĕverni bili pokretna sila uništenja, razspa. No kada se je kèrštjanstvo smĕstilo sred srĕdine ovih dogadjajah i plemenah, kada je počelo na njih dĕlovati privlačno, ter se i dogadjaji i sĕverni puci u nĕkakav uredni okup stisnuli — izvèršivši osvetu, pokaravši Rim, tada oživi ova materija raztepena, svuda samèrtno dĕlujuća. Chaos pomalo uze prelaziti u ustrojstvo — ljubav duha savlada opornu materiju. Naša pripovĕst biva prije chaosa i života. Iridion jest samo slutnja chaosa, a zatim i života — jer se chaos samo zato zakuhao, kako bi iz njega proizašao život.

[5]) *Morituri te salutant Caesar . . .*

Ovom su formulom u borbu polazeći borci, prije nego će početi igre, pozdravljali cezara. „Imajući poginuti pozdravljaju te, cezare."

[6]) *Na Palatinu, na bèrdu rušetinah i cvètja.*

Na palatinskom prigorju sagradjena bijaše palača cezarah — danas ostatci palače Farnezah, podignuti na razvalinah palače cezarah.

[7]) *Žubor taj izlitaše iz katakombah.*

Katakombe, velike i prostrane podrovine pod cělim Rimom i dobrano pod rimskom Kampanijom, dosižuć kako se misli čak do mora, bile su u starih Rimljanah grobnice, gdě su sahranjivali uboge i robove, kojih nije imao tko mèrtvih spaliti; kašnje su se progonjeni kèrštjani u njih skrivali; danas su gděgdě još cěle sačuvane i može se u nje ući; većinom su pak zasute, tek těsne i nizke stazice provode u uglovite ili okrugle tamnice. Stěne su izpisane imeni mučenikah. Još sada izkapaju iz njih kosti mučenikah.

[8]) *U Kerzonezu cimbričkom.*

Tako su Rimljani imenovali poluotok Islandski i štogod je bilo plemenah u Skandinaviji svi su Rimljanom Cimbri.

[9]) *U srebèrnoj zemlji potokah.*

Radi běline sněga i onih potokah zvali su barbari ovako Kerzonez.

[10]) *Kano brat s bratjom stupaše s kraljevi mora.*

Angli, Saksoni, Normani i svi Skadinavci zvali su svoje vodje kraljevi mora. Oni su i živili neprestano u razbojih morskih.

[11]) *Sada, gdě je blato Meotsko.*

Azovsko more.

Bilěžke k pèrvomu dělu.

[12]) *A u to vrème u gineceju.*

Davne Gèrkinje nisu uživale velike slobode današnjih Europljanakah, nego pod uplivom někako iztočnoga života dèržali su ih u haremih (Gineceum od γυνη-žena) sve dotle, dok se nebi udale.

[13]) *Cèrnci Heliogabalovi.*

Sin Scemide i Varija Marcela, Vasij Bassian, okèršten bi Heliogabalom od boga Halgach-Baala, ili Mitre, kojemu je prije svoga carevanja kao veliki svetjenik u Emezu službovao. Pověst je njegova, najbolji dokaz i najjasniji simbol, kako se onaj svět iztrošio dugim i prestarim životom; u petnaestoj svojoj godini sědnuv na prestol, ubiju ga u osamnaestoj pretorijani. Za to kratko vrěme užio se medjutim svih slastih i razkoših, koje se neograničenom vlasti nabaviti dadu.

Nikad Heliogabal nije bio mlad. Reci ime njegovo, izrekao si sědu mèršavu starost. Čověk bi mislio, da je Rim, naradiv se do sita u trudnoj prošlosti, za Heliogabala ostavio prazninu, koje nije nikud i ničim zatèrpati mogao. Dvě cèrte odlikuju njegov karakter: dugčas i razkošnost, dvě cèrte sěde starosti. Jer dugčas

nije drugo van muka, što osětjaš věčnu praznoću, pa zahman ju nastojiš izpuniti. Razkošnost jest trud mašte, nebi li čim uzbudila obumèrle ćuti. Strast je uvěk silna, jednostavna, prosta, jest to synteza, jest to poezija těla. A razkošnost naprotiv uvěk izumljena, uvěk u sto granicah razgranjena, jest proza, analiza. Heliogabal nije godio svojim strastim; jer ih ni imao nije, već jedinu věkovitu žedju, da ih dobije, i tražaše u cěloj prirodi, u velikom carstvu svojem i u samom sebi iskre, kako bi podnětio ma najmanji plamečak u pèrsijuh svojih; u toj muci i život mu pošao, pa štogod je u životu učinio, sve je ćudljivost, kapris. Takav značaj bio bi u mlada čověka posve nerazumljiv, da ga nije pritiskala ona fatalna starost světa, sred koga je živio. Heliogabal, sam sobom mladić, bio je starac okružujućim ga světom, i odatle věčna opreka, nemoć i žudnja.

Taj starac, ta izglodana razpadajuća se jedinica, to staroštju pretečeno čedo odraste i odgoji se u Siriji, zemlji coprenjačkih mythah i zadušnoga podnebja. Njegova baba Moesa bila je sestra Julije, žene Septimiju Severu; umèrvši ovaj car, rod njegove žene odturen od vlasti i gospodstva, podje u prognanstvo, u rodnu svoju zemlju, u Siriju. Moesa je rodila dvě kćeri, Scemidu i Mammeju, mater Aleksijana, poslě slavnoga pod imenom Aleksandra Severa. Heliogabal sin Scemidin, još mu ni četèrnaest godinah nije bilo, postane veliki svetjenik u svetinji Emezkoj. U njoj se je klanjalo velikomu Bogu Halgal-Baalu, ili Mitri, bogu chaldejskomu, u kojem se snašli i sjedinili bili svi bogovi iztoka i Egipta. Bio je to simbol sunca, štovanoga kao Bog čisti, najviši, jedini, sam po za se živući. I zato nije ni imao kip kakov; kamen cèrn, okrugao bio mu je simbol. U istoj svetinji bilo je i drugih bogovah: Baal-Fegor, ili sunce u materiju pretvoreno kao sila, što giba; i diže vegetaciju; — Gad-Baal, ili sunce još više u materiju pretvoreno. Phoebus Apollo — AstorteBaalis, velika Boginja, Halgah-Baalova žena, t. j. měsec razsvětljeni suncem; — Baalis-Benoth ili Venera, i Baalis Dercoto, ili Afrodite gèrčka, obe izražuju prirodu, u čověčtvo pretvorenu — ženu. — Slavili su tu smèrt i uzkèrs Adonisa, ili simbol prirode zimi od sunca opuštene, lěti opet oživljene. — Cěla Azija pošiljaše amo svoje darove. Službu njegovu obavljali su s nadljudskom sjajnosti, no uza to živinskom bezsramnosti.

Tu su dakle niknule i razvile se pèrve pèrvcate misli Heliogabala, tu mu voljna volja i sva sila zadavljena na pèrvom koraku u život, sred prizorah maštovnih, ni malo nalikih na sbiljnost světa. Sve se pověsti slažu o bezpriměrnoj njegovoj krasoti. U narodu su se raznosili glasi, da mu je mati bila ljubovca caru Karakali, da je on sam sin Karakalin, koga su legije někoć nada sve ljubile. — Makrin, prefekt pretorijanom, umoriv Karakalu, vladao je u ovaj par Rimu i světu — no vlada mu je bila preslaba. Jedna legija, prolazeć kroz Emezu, opazi mladoga Heliogabala. — Krasota njegova, i uspomena na otca uzbune vojnike — k tomu se pridruže spletke i kovarstva stare Moese, koja nikako nemogaše

zaboraviti, da joj je sestra Julija bila u Rimu pèrva. Noćom prevede ona Heliogabala i Scemidu iz hrama u tabor legije. Sina Karakalina proglase odmah za cara. Ulpij Julian, poslan od Makrina, bude do kraja poražen; u ovoj bitki pèrvi i zadnji put ukaza se Heliogabal hrabar junak. Makrin bĕžeći dozna, da su mu sina ubili, skoči s kolah i slomi ruku; nadju ga, odsĕku mu glavu i predadu Heliogabalu. — Od toga vremena počmu dnevi njegova vladanja, ili radje nastojanja i borbe, kako da raztĕra dugčas.

Pa da mu nebude dugčas, prenese Halgah-Baala u Rim — i u njegov hram dade dopremiti sve ine bogove, junake, paladium trojanski, Vestu i štitove Nume — od njih ponačini dvornike, službenike, prokonzule i priložnice svojemu Bogu — a onda se pobrine za njegovu ženu. — Najprije mu dade Paladu Atensku, no do mala razvede ih i dade donesti Veneru Kartažku — ova ostane.

I da mu nebude dugčas, dèržaše kola iz Sicilije, svirače iz Egija, kuhače iz Elide, pekare iz Atene; sagovi je libijskimi prostirao dušeke, sirijskim miomirisom kadio palače, pošiljao po golube u Cipar, po perle u Lidiju, po konje na otok Melos, po jagode k prigorku Pilos, po ribe u Helespont, po rake u Minturn, po kruške na Eubeju, po šljive u Damask, po grožđje na Rhodos, po naranče u Perziju, po cedrovinu u Palmiru, po datule u Feniciju, po mandule u Naksos, po vino s otoka Tasos, mirušuće jabukovinom i sa Saprije, mirišuće po ružici, ljubici i hijacintu.

I da mu nebude dugčas, podprezao je u svoja kola deve, lave i slonove; nosio dugu suknju medijsku mĕsto kratke rimske tunike; na sablazan Rimljanom kitio glavu diademom u svojoj palači, nesmijuć s njom javno pred narod; obuvao čižme od dragoga kamenja. Nikada nije dva puta navukao jednu haljinu, jednu obuću, jedno pèrstenje; kupao se u ogromnih vodnicah od mramora, u vodi začinjenoj šafranom i predragom pomasti; spavao u postelji od srebra, na perju labudah i tèrčakah; pio iz kupah od kristala, jantara, oniksa ili zlata; za svakim drugim jelom vĕnčao se novim vĕncem, najprije od ružicah, zatim ljubicah, onda mirtah, narcisah, bèršljana, napokon od aleksandrijskih lotusah.

I da mu nebude dugčas, zapovĕdio je, da mu na stol donose utrobu, izdèrtu još živim pĕtlovom, jezike paunovske i slavuljske, mišice perlinkah i branjugah, glave fazanah, kanarinkah i papigah; a kad je hodao pod portikom palače, ili se na vèrtu šetao, posipali bi robovi pred njim ružice i srebèrni pĕsak. Pade mu na pamet, te zaištje deset tisućah paukovah, drugi put toliko miševah, onda opet toliko kunah i mačakah; na koncu igarah napuštao je medju gomile naroda zmije i guštere; pošiljao svojim parasitom skupocĕné darove, a u njih kornjače i zmije ljutice; pozivao ih na besĕdu u svoje dvorane, u koje kroz otvorene tavanice padaše dažd ljubicah, ružah i inoga cvĕtja, s početka bila je to razkoš i milina, no dažd neprestaje, sve to više gomila se cvĕtje, dvorane su pune puncate, a sutradan izbacujuć cvĕtje, izbacili su pridušena tĕlesa;

kadkada volio je u dvorane uvesti upitomljene lave i risove, te se nasladovati strahom senatorah, konzulah i inih dvoranikah.

I da mu nebude dugčas, pokuša, kako se u cirku jaše za novce, postane jašilac i pobiraše srebèrne novčice od gledajućega obćinstva, bude zatim glasbenik za platju. Čini se, kako je otac njegov Karakala za uzor odabrao Aleksandra Maćedonca, da je Heliogabal isto onako strastno izabrao Nerona, onoga Nerona, koji umarajuć sam sebe u někoj špilji Kampanije rimske, govoraše svojim drugovom: „gledajte, kakav umětnik umire.

I da mu nebude dugčas, dade ubiti Pomponija Bassana — mladu mu ženu odtèrgne od těla, nad kojim je naricala, i odvuče u svoju ložnicu — sutradan zorom odpravi ju — bila mu je dosadna.

Htěde doznati, može li ga Vestalka, sveta, neoskvèrnuta, zabaviti, upokojiti. Nitko u cěloj starini nepoufao se poseći za Vestalkom — ta ga misao tim više mamila i dražila — sam svojom rukom odvede Akviliju Severu od ognjišta Veste — sutradan zorom kao Pomponijevu mladu ženu, odpravi Akviliju Severu — bila mu je dosadna.

Poustroji zatim naumachiju, igre vodne, sred cirkusa razlije jezero od vina i pelinkovca. Sestra Scemidina Mammea primila je s porodom od svoje matere njezinu silnu volju, bistri razum i žedju gospodstva. Kako je Scimida trošila dneve u svih coprijahi mithih iztočnih, tako je Mammea već podavno stupila na stazu idealizma, prigledala u filozofiju novoplatonsku i upoznala nauke kèrštjanske — i u tom svem nauči sina svoga Aleksijana. Aleksijan je izkitio svoj *sacrarium* kipovi Pithagore, Abrahama, Orfea, Apolonija i Isusa, živio o voću i mlěku, skladao stihove i čitao Cicerona, Virgilija i Seneku. Mammea uputi svoga sinovca Heliogabala, da se njemu velikomu svetjeniku sunca pristoje samo stvari nadzemne, nadljudske čarobije, a stvari zemaljske proste i dosadne mogao bi izručiti komu inomu. Heliogabal odmah povèruje, savět mu se ukaže divan i dostojan, Aleksijanu izruči stvari proste zemne, imenuje ga Aleksandrom Severom, konzulom i cezarom — od toga časa započe najprije tajna, onda odpèrta borba u carskom dvoru. Heliogabal je gledao Aleksandra na svoju ruku pretvoriti, a kad to nepodje za rukom, škripne zubi na njegovu mater i učitelje; retora Sylvina dade pogubiti, Ulpijana pravnika prognati, Mammeu uhodami obkoliti, Aleksandra několiko putah trovati, al uzalud, bistro oko Mammee bdijaše. Tada zapovědi senatorom, da oduzmu Aleksandru naslov cezara, a pretorijanom, da mu obore štatuu. Senátori poblěde, nesmědoše poslušati. Pretorijani od Mammee navèrkani i podkupljeni, sroče se na pobunu. Heliogabal, koji je prije tri godine, s jednom samo legijom na mejdan izazvao cělu silu Makrinovu i u bitci hrabro bez oružja bez oklopa, mal ne gol, samo s jednim mačem u ruci vojevao, u ovaj par bez duše, ponižen, izadje iz Rima u tabor i pretorianom obeća štediti i štovati brata Aleksandra. Vrativ se k sebi, pèrvo mu bijaše smisliti način, kako

da brata s vrata skine. Do mala, da razpozna misao pretorijanah, razglasi po Rimu da mu je brat umro. Opet se tabor uzruja, opet morade Heliogabal Aleksandra živa i zdrava pretorijanom pokazati; no kada je s kolah, dèržeć Alexandra za ruku, vojnikom govor dèržao, začuje odasvud smèrklu prětnju; planuvši gněvom htěde krivce uvrědjena veličanstva pohvatati; buna i nemir nastane to veći, odavle Mammea podpaljuje vojnike, odanle Scemis obećaje darove; ali Heliogabal tèrnuć od straha i sluteć smèrt, poběgne — pèrviput u životu nije mu bio dugčas. Pristaše mu pretorijani saseku, Aleksandra proglase imperatorom.

Vračari su mu Syrijanski odavno proricali neobičnu smèrt, da će se sam ubiti, i on se je na tu neobičnu smèrt pripravljao: kupe otrovne, otrovne mače i dvorac s tornjem od mramora, s podom od dragoga kamenja. Mislio je onako umrěti, kako je dèržao beseđe, razkoši i igre; no na čas smèrti, jedini čas silnoga osětjanja, a ne dosadnosti, zaboravi na priredjene miline smèrti. Zavuče se s materom bez mnogoga domišljanja u najtajnije zakutke dvorovah, u města najmanje pristojna caru rimskomu, na koja Neron u skrajnjoj pogibelji ni mislio nije. Nadju ga tu pretorijani i ubiju, odsěku mu glavu, njegovo i materino tělo, provukavši jih po Rimu, bace u kloaku, no bivši otvorina preuzka, opet jih izvuku i hite u Tiber. Zadnje prezime dadu mu: Tiberinus.

U tom čověku uhvatili su svoj lik mithi iztočni, simboli sačuvani jedino u bezstidnosti formah, simboli dubokih, istinitih mislih, no zaboravljenih, izgubljenih, i u njem su svoj lik zato uhvatili, da ih tim sigurnije i jasnije sa zemlje nestane. Simbol iztočni nije mogao ni biti drugčiji. Najčistija misao nije mogla na iztoku pribrati formu čistu, jer čim se je stala oblačiti u formu, padala je odmah pod upliv one prirode, prirode, koja je talila volju čověčju, na razkoš navodila, na zaborav silila i vlastitom lěpotom i silom svojom duh čověčji sapinjala. Historici obično s pogèrdom tek dodirkuju kratke dneve Heliogabala. Kao osoba on pogèrdu zaslužuje, ali ne kao historični faktum. Jer poběda Isusa Kèrsta od to doba postaje svaki dan to sigurnija, u Heliogabalu snizilo se poganstvo na najnižu granu, u njem je izašlo očito na vidělo: da je poganstvo osušilo, da ploda ploditi više nemože; jer sva sila i cěla širina poganstva objavila se u Heliogabalu — pa zahman. Štogod je taj čověk tvorio i smišljao, sve je starost i smèrt, jest neimetak duha i materija u gnjiloći. Kazuju, da je bio divno krasan, bijaše to za materiju *a Lightning before Death* (jarka munja pred smèrt) kako veli Schakespeare.

[14]) *Da te je senat jur proglasio božanskom.*

Na latinski *Diva*. Obično naredbom senata carevi i carice im postajali su bogovi, dobivali štatue i hramove. I zato su premnogi kèrštjani izginuli, što nisu htěli kaditi na oltaru pred kipovi carah. Antinous, ljubimac Adrianov, umèrvši dodje u regester bogovah, kako je Adrian hotio i senat zaključio.

[15]) *Ja sam August, Antonin, Aurelij.*

Imena glasovitih cezarah, pribrojenih medju bogove, birali su za svoj naslov njihovi naslědnici ili knezovi iz carskoga roda. I odatle carevom ime Augusti, eezari. I Heliogabal uzeo je sebi za naslov imena najboljih rimskih carevah, te se zvao Antonin, Aurelij itd.

[16]) *Evoe Bachche!*

Poskočnica u plesovih o svetkovini Bachcha, imala je značiti radovanje i šalu.

[17]) *Me hercule!*

Tako mi Herkula — u Rimljanah to što u nas: boga mi, věre mi itd.

[18]) *Peristil.*

U starom věku to, što danas salon, soba za razgovor. — Kuća je u ono doba bila složena od više sobah jedna s drugom u duž tako poredanih, da kad si koračio u *Vestibulum,* t. j. ulaz ponajčeštje těsan, mogao si odmah, sve previditi do *Viridarija,* t. j. do vèrta, koji je s druge strane zatvarao kuću. Iz vestibula prelazilo se u *Atrium*, ili od prilike naš trěm, gdě su robovi sědili i manje odlične goste primali. Zatim *vestibulum,* a u sredini *inpluvium*, ili kačica bud okrugla, bud na četiri ugla, u koju se padajuća kiša slivala, naokolo pak sobičice za spavanje. Na otvorinu iznad inpluvija prodiraše dnevna světlost. Dalje *Tablinum,* t. j. poduga dvorana, sagradjena prama vrědnosti kuće, a za njom tek *Perystil,* prostor na četiri ugla, okružen obično stupovi, najčeštje bez krova; tu se je u šetnji vodio razgovor; napokon *Triclinium,* soba za blagovanje, spojena s *Viridarijem,* ili dapače već u samom viridariju, gdě su stajale statue, cvětje i gèrmčići. Ovaj dugi red sobah izgledao je na oko kao dugi pokriveni hodnik, navèrstan ovdě promoljenimi, ondě usuknutimi stěnami, kipovi, freski i žèrtvenici bogovah domaćih u *Vestibulu*, inih bogovah u *Peryslilu* i *Viridariju.* Sobice za pribivanje robovah i spavanje gospodarah, zatim kuhinja, komora itd. bili su to kiljerci, naslagani s obe strane uzduž toga glavnoga hodnika. U Rimu, u rimskih carah razumije se samo, da su svi dělovi kuće u svakoj struci bili ogromni; no u razvalinah Pompeja samo one dvorane, koje smo opisali, i koje su služile javnosti života domaćega, jesu prostrane i krasne, ostalo je sve nizko i uzko, pravi pravcati kiljerci.

[19]) *Za Velikoga Septima.*

Septimij Sever; njegova žena Julija bila je sestra Moesi, materi Scemide i Mammeje. Izza Septimija vladao mu je sin Karakalla, zatim Makrin, prefekt straže pretorijanske, — onda tek Heliogabal.

[20]) *U cirk flavijanski.*

Sadanji kolisej, sagradjen Flavijem Vespazianom.

[21]) *Božanska Sofija.*

Sofia, σοφια, mudrost, odakle φιλοσοφια ljubav, želja mudrosti.

[22]) *Tako ti bogovah Manah Antoninovih.*

Bogovi mani, ili sěna duha umèrloga. Stari nisu kao mi pisali na grobnicah, posvetjenih ovomu ili onomu, nego bogovom manom, t. j. sěni, duhu ovoga ili onoga, n. p.

Diis manibus
Pueri Septemtri
onis. annor. XII, qui
Antipoli i Theatro
Biduo saltavit et
placuit —

Našla se ova nagrobnica u Antibu — i jer sasvim dobro označuje stari svět, zato smo upravo nju naveli.

[23]) *Danajskom lukavoštju.*

Timeo Danaos et dona ferentes. — Virg.

[24]) *Lucij Mummij ništa neostavi.*

Lucij Mumij ugnjeo je Gèrčku razorenjem Korintha.

[25]) *Dulces moriens reminiscitur Argos.*

Citacija iz Eneide. „Nek sladke umirući, spominja Arge.“

[26]) *U termah Karakallinih.*

Kupalište sagradjeno Karakalom. Sgrada, kojoj se u razvalinah, još i danas stanuje. U starih kupalište nije stvar tako malo znatna i važna kao u nas. Najmiliji časi života tu su sprovadjani. U kupalištu gradili su portike, vèrtove, knjižnice, arcitvorove krasnih umětnostih. Izašavši iz mramornih vodnicah, namazavši se predragimi pomastmi, šetahu se po vèrtovih slušajući filozofe, ili igrahu prerazlične igre gimnastične. — U Kupalištu kadkada bivali su Teatri i Cirki.

[27]) *Samo ga Tiresias u paklu razumije.*

Tyrezias, glasoviti proricatelj, sin nimfe Charycloe; Junona ga je oslěpila, a Jupiter darovao duhom proračanskim. K njemu, u pakao silažahu junaci i vitezi, žeļjni doznati děla buduća i tajnosti života.

[28]) *Pravoga Krotonjanina.*

Ljudi Krotonci glasoviti radi snage i věštine u borbi.

[29]) *Jacta est alea.*

Pala je kocka! tako je viknuo Caesar zaplinuv u Rubikon.

[30]) *Vae capiti ejus.*

Běda glavi njegovoj — obično prokletstvo u Rimljanah.

[31]) *Proh! Jupiter.*

„Ej, Jupitra!" tako su Rimljani uzklikivali.

[32]) *Rukuh potresujućih tirsom.*

Tirsa, sveti prutovi opleteni bèršljanom, okitjeni na domaku grozdjem, nošeni o blagdanih Baccha. Potnato je u historiji, kako se to vidjenje ukazalo Aleksandru Vel.

[33]) *Daj mi Falerna.*

Falernum, glasovito vino u Rimljanah.

[34]) *Dii avertite omen.*

Pobožna izreka staroga světa, kojom su želili odbiti zlu kob.

[35]) *Zar ti izpade iz pameti.*

Cěli ovaj govor Iridionov osniva se na bezumnoj ljubavi, kojom je Karakala spominjao Aleksandra Velikoga. Karakala bio je čověk uměren, no grozno uzćudast, grozno hvalisav, sam sebe ljubeći vèrlo, poněšto poměšana mozga, no vojnik vèrlo hrabar. Napokon sam sebe uputi, da je heroj, i da ga je Fatum obrao na veliku zadaću. Osoba, koja je najjasnijim sjajem junačtva stari svět, gèrčki i rimski, obasjavala, osoba Aleksandra Velikoga, uzbudi u njem žedju isto tolike slave, te ga uze u svačem naslědovati. Dvornici govorahu mu, da nalići Aleksandru kao jedna jabuka drugoj; dao si skovati podobno oružje, štitove i sablje; i glavu je podobno Aleksandru nakrivljivao; no nebudući genijem, da osvaja, mučio je legije ekzerciranjem. Nemogavši predobiti Tyra ni Babylona, uputi se u Aleksandriju i za jedan dan dade sasěći i poklati polovinu stanovničtva, sam sebe těšeći luda, da nědgě predobiva i raža kao někoč sin Filipov. I zasbilja toliko je dugo sam sebe varao, dok ga nije obuzela obljubljena misao, da se je duh Aleksandrov po Metempsichozi preselio u njega.

[36]) *Sveti dvor.*

Kapitol, arx sacra, aeterna.

[37]) *Genij dvora.*

Svaki grad, svako město, svaka dèržava u starom poganskom světu imadjaše svoga Genija, duha zaštitnika, angjela stražanina.

[38]) *Gospoda amfiteatra.*

Tako su zvali proletarce rimske.

[39]) *Jo Triumphe!*

Tako su klicali, pěvajuć Baccha.

[40]) *Kopčah njihovih.*

Fibula, kopča, kojom su togu ili tuniku na ramenu skapčali.

[41]) *Salve Aeternum.*

Tako su govorili na sprovodu, prije nego će tělo staviti na lomaču, od prilike: věčni pokoj!

[42]) *Vale.*

Pozdrav u Rimljanah: Zdrav bio!

[43]) *Novičica.*

U Rimljanah homo novus, plebèjac popevši se do častih i činah ili čověk koji se je došav sa strane u Rim, provukao u urede. I Cicero je bio homo novus, novičica, un parvenu.

[44]) *Umre u svlačionici.*

Kraj svakoga amfiteatra imali su Rimljani město, kamo su iz amfiteatra prenosili ranjene i umiruće gladiatore. To město zvalo se Spoliarium.

[45]) *Alma Venus.*

Alma, obični priděvak Cybele i Venere, a znamenuje: Sverodica.

Bilěžke k drugomu dělu.

[46]) *Pod mausolejem Cecilije Metelle.*

Rado da je kod ovoga spomenika žene Krassove, Cecilije Metelovke, skrivao se ulaz u Katakombe. Još do danas stoji tu cèrkva sv. Sebastijana u Kampaniji rimskoj, i kod te cèrkve ulazi se u one strane Katakombah, kuda se još prolaziti može.

[47]) *Na foru rimskom.*

Tako se nazivao tèrg, gdě su stajale govornice i kurije, t. j. tribunali, u kojih su sudovi sudili i kadkada senat věćao. Od

forum romanum uzlazilo se stubami na vèrhunac brěžuljka kapitolskoga. Na tom brěžuljku, na lěvom visu, iznad tarpejske hridi dizao se hram Jupitra feretrijskoga, na desnom visu hram Jupitra kapitolinskoga; — *via sacra,* sveti put triumfatorah, vodjaše na forum romanum izpod luka Fabijeva, s fora pak romanskoga izvodjaše izpod luka Septimija Severa na brěg kapitolinski. Prama Kapitolu s druge strane fora dizala se svetinja i samostan Vestalakah, a podno brěga kapitolinskoga blizu stubah svetinje Fortune i Sloge; usrěd srědine foruma govornica. Forum romanum bio je izveden u lik parallelogramičan. S bokovah nanizani redovi stupovah od hrama do hrama, od bazilike do bazilike, jamačno vidik svetčan i sjajan. U arhitekturi staroga světa nije se duh uznosio i zanosio kao u gotičkoj, no veličanstvo forme nije nikad manjkalo.

Patricij rimski, netroniv kao klisura, zabacivši togu i počivajući poslě žèrtvovanja bogovom, jest slika i prilika starověke arhitekture. Svaki dělak u njoj jest opisan, omedjašen, do kraja izveden. Ideja měre i krasote, nasadjena u okrugu podpuno odměrenu. A biljege joj netronljivost i jednoća, kako su gotičkoj pokret, raznost i nedočetost. — Dalo bi se reći, da je arhitektura starověka: duh, uhvativši tělo razměrja, materije, a gotička da je materija, nastojeća uhvatiti ideah, postati duhom. S toga nije naći hrama gotičkoga do kraja gotova, svèršena, a svaki hram poganski podpun je u svakoj čestici svojoj. U tom je razlog, zašto arhitektura poganska nadkriljuje věštinom kèrštjansku, no mišlju, duhom ni davno joj ravna nije.

[48]) *Da u ovih grobovih spavaju samo gosti.*

Napis nad jednim ulazom u katakombe: Caemeterium est domus, in qua hospites dormire solent, groblje je dom, gdě spavati običaju gosti.

[49]) *To je likaonski Orfej.*

Katakombe bile su prepune rezbarijah i slikarijah simboličnih po zidovih i sarkofazih. — U počelu kèrštjanstva bila je umětnost sasvim simbolična. I tako Orfej pèrvi mudrac, pěsnik i začetnik družtva, značio je Kèrsta; slika Noema, Izaka i Josipa patrijarhe značila je to isto. To isto i vinska loza. Lira simbol križa, palma nebeske poběde, križ u dragom kamenju, navěšan věnci od ružah, i s gèrčkim *alfa* i *omega* na zlatnom lančiću, simbol Boga, početnika i dočetnika svega na světu. Paun znači uzkèrsnutje, kadkada satanu. Oliva věčnost i pokoj. Stablo cyparsko i jasenovo smèrt; sidro spasenje; ribe ljude, jer je Isus rekao Apoštolom: *Faciam vos piscatores hominum.* Dupin simbol nade i mèrtvih, jer se ima s ovoga světa u drugi, bolji preseliti. Samson noseći vrata na ramenih znači Isusa Kèrsta po onom što se piše: *Tollit portas civitatis id est Inferni et removit mortis Imperium.* Tu *civitas* znamenuje sad realni čin Samsona, sad opet cěli svět staro-

věki, onaj sastav premnogih *civitatum*, t. j. městah, ili egoizmah bez milosèrdja gnjetućih. I zasbilja zadao je Spasitelj smèrt ovomu sastavu, ovomu poredku světa staroga, pozovnuv ljude do bratinstva i slobode. To dokazuje, da su i kèrštjani pèrvih věkovah već slutili svoje zvanje politično. — Jelen znači apoštola, kogut budnost pastirsku, a križ su skladali od četiri vèrsti dèrva: cipra, cedra, palme i olive.

[50]) *Donose mu prokristum.*

Prokristum, staklenka s několiko kapih kèrvi mučenika, na njegovih pèrsijuh u grobu postavljena s ovimi slovi: *p. Ch.* t. j. *pro Christo, za Isusa.* Dan danas po ovih staklenkah razpoznaju, koja su tělesa mučenička, ako, što često biva, nije drugoga napisa.

[51]) *Apage.*

Znači odatle! kojom su odbijali djavla.

[52]) *Da je već blizu vrème.*

Od smèrti Isusove sve do polovine srědnjega věka vĕrovalo se je u kèrštjanskom světu, da je evo na blizu konac i poslědnji sud. Što duže, što dalje od Isusova vremena, tim je više slabila ta pogrěšna věra, ili su zadnji sud odlagali na docnija vremena; no pèrvih danah kèrštjanstva ljudi osobito mystici, pustinjaci, anachorete svaki su dan izgledali povratak Isusov. Nigdě tako kao na Istoku, u Egiptu. Rimska cèrkva, odmah od početka, bijaše više praktična nego idealna, pripravnija pribirati formu i snagu, nego dočekivati razpad i uništenje. Kraj svega toga premnogi i na zapadu nisu mogli toj věri odolěti. Najviše je k tomu pripomagala *Apocalypsa* sv. Ivana Apoštola, pisana na otoku Patmu. Pèrvih věkovah izašlo je množtvo ovakovih knjigah objavljenja. Ne jedan mućenik izdišući vidio je otvorena nebesa, proricao pad rimske vlasti, propast světa i došaštje Isusovo. Nejasne bijahu u tom pogledu domisli, nade i želje pèrvih kèrštjanah. Jedni su mislili, doći će Isus i započeti svoje kraljevanje na zemlji, i ovu věru zazovu kašnje: věra u *Millenium,* jer su zadnji rok dosudili godini tisućoj. Za prevrata englezkoga u sedamnaestom věku nadje se nova slědba politična i religiozna, te uzkrisi věru u Millenium. Drugi su věrovali, da će zasbilja prestati kušnja materijalna i zemlje zajedno s Rimom nestati, a na javu u prostranstvu světovah izaći novi Jerusolim, kako je obećao Ivan Apoštol. — Pa nije se tomu ni čuditi. Jer najprije mogle su něke rěči Isusove pred samu smèrt uzbuditi takovu věru. A zatim ljudi prelazeći u krilo kèrštjanstva bili su od početka ljudi posvema materijalni, sve na materijalni način umujući i željkujući; njihove fantazije razgorene, tèrpeće, ogorčene nepravdom i progonstvom světa morale su samo o tom misliti, da se i ljudi i sva priroda preobraze. Dan na dan su slušali rěči kèrštjanske, kako je ovaj svět varka i obsěna, čověčji život

titrajuća sěna, a da jest ini duhovni, viši svět; dan na dan su gledali mučenike gdě umiru vèrhunaravnom sèrčanoštju, da se dostanu višega světa; kako ih dakle nebi zaněla misao, da će taj svět duhovni nadoći i zaměniti niži tělovni? Oni su osěćali svoju zadaću, obaliti postojeći svět, koji ih muči i progoni. A nisu još mogli znati istine moralne, da duh može i mora savladati materiju, kako kapljica vodena u mnogo věkovah raztapa stěnu. Oni su dèržali, neimajući snage silom silu presiliti, da će im Isus i angjeli u pomoć saći i u jednom dnevu srunuti Kapitol i zemlju; jer koliko je bila silna věra kèrštjanska, toliko je bila silna poganska věra, da će dotle stojati svět, dok postoji Rim, a s propaštju Rima da ima i svět propasti. I za sbilja malo ne svi ljudi varaju se varkom, niti mogu jasno razuměti, kako da svět preživi ono, u čem su oni odrasli, i čega su sami dělak bili. Rimsko se je carstvo očevidno nagibalo smèrti. Što će poslě njega nadoći, toga nije nitko pojmiti mogao, te su s carstvom cěli svět na smèrt odsudjivali. — Kraj svega toga čini se kao da je samo puk ovako mislio, a nipošto načelnici kèrštjanstva. Biskupi rimski kao da su slutili, da će nauka Isusa Kèrsta primiti lik i formu jednovlaštja zemaljskoga. — Na tih skazivanjih o koncu světa, o uzkèrsnutju svetih, o razsulu Rima osniva se uspěh Iridionov u Katakombah.

[53]) *Trava neće niknuti.*

Rěči Atiline.

[54]) *Oslobodjenik čitaše mu Fedona.*

Dialog Fedona o neumèrlosti duše, dělo Platonovo, koje je Kato pročitao, prije nego će sam sebe ubiti u Utiki.

[55]) *Cenotafi po stěnah.*

Cenotaf, rěč gèrčka, nadgrobnica.

[56]) *Prije mnogo godinah Herman.*

Teutonski Herman, latinski *Arminius,* koji je porazio rimske legije generala Varra. Pamti se žalost i rěč cara Augusta: Varre, povrati mi legije moje!

Bilěžke k tretjemu dělu.

[57]) *Iridion izvadi tablice.*

Ljudi staroga světa nosili su uza se dašćice, polivene vèrlo finim voskom, na kojih su pisali šiljatim od měda perom — *Stylus.* Taj stylus obično bi zaděvali za pas na tuniki, i do potrebe rabili město bodeža. Većina ubojicah Caesara nije imala u senatu drugoga oružja, van stylus. Bruto ga probode stylom.

58) *Da ga na križ udarimo.*

Na križ razpeti bila je u starom věku toliko sramotna smèrt, koliko danas na věšala izvući.

59) *Sve do hirkanskih Sirtah.*

Hirkanija nad morem kaspijskim blizu Partije. Pustare Jazigah na Dněpru i Donu.

60) *Hekatomba.*

Hekatomba, rěč gèrčka, znači žèrtvu od sto bikovah, a onda u prenešenom smislu svaku veliku žèrtvu.

61) *Da je osveta razkoš bogovah.*

Stara gèrčka rěč, kao u Cèrnogoracah: tko se neosveti, taj se neposveti.

62) *Od vratah kurije.*

Kurija, svaka sgrada, gdě je senat věćao, ili sud sudio.

63) *Eheu!*

Na latinski to, što u nas: U zao čas!

64) *Hesper.*

Zvězda večernica Venera.

65) *Politi naftom.*

Nafta, vèrst ulja od zemlje, za gorivo.

66) *Pobědom pod Zamom.*

Pod Zamom je Scipion Afrikanski potukao Kartažanina Hannibala.

67) *Pokrov od amianta.*

Rimljani su svoje mèrtve spaljivali na lomači i pepeo njihov u urni hranili. No kako bi mogli razpoznati pepeo těla od pepela lomače, običavali su trup prije spaljenja ogèrnuti u rubaču, satkanu od nitih iz kamena asbesta. Te niti dadu se presti, i predja zove se amiant.

68) *Manipuli Severovi.*

Rimska legija na bojištu bila je poredana u tri reda: pèrvi red *Hastati*, drugi *Principes*, tretji *Triarii*. Svaki red dělio se je u dvanaest manipulah. Dvě manipule čine kohortu. Manipula brojila je šestdeset najmanje, a najviše sto dvadeset vojnikah.

[69]) *Kose Bereničine.*

Zvězdovlje, složeno od sedam zvězdah, zove se „Kose Berenike“, a ime joj je ovako postalo. Berenika, sestra i zajedno žena Ptolomeja Euergeta, kralja egipatskoga, učini zavět, da će podstrići svoju kosu i izložiti u svetinji Marsovoj, kada joj se muž živ i zdrav povrati s vojske iz Azije. Kako je obrekla, tako učinila, no iste noći nětko ukrade kosu. Konon sa Samosa, kraljevski astronom, prisegne tada, da je pronašao, kako je Zefir po nalogu Venere kosu kraljice egipatske odnio na nebesa — i nazove sedam zvězdah, světlećih oko *repa lavjega,* „kosa Berenike.“

[70]) *Narodu rimskomu.*

Brennus vodja Gallah, osvojivši Rim, izvèrnuvši senat i pobravši od Rimljanah odkupnicu, porine mač na vagu i povikne onu glasovitu rěč: *Vae victis!* Vaj pobědjenim.

[71]) *Trojna Hekato.*

S toga troguba, što se na nebesih zvala Měsecom, na zemlji Dianom, a u paklu Proserpinom ili Hekatoo. Atributt joj uvěk *Dea feralis,* pogubna boginja.

[72]) *Ako jesi moj dobri genij.*

Ljudi staroga věka tvèrdo su věrovali, da svaki ima dobroga i zloga duha, Genija. Brutu u bitki pod gradom Filippi ukazao se njegov zli genij.

[73]) *Oprostite mi kviriti.*

Quirites, od *quiris,* sulica, te znači ljudi, kojim je braniti zemlju od dušmanah. No malo po malo proměni ova rěč pèrvobitno znamenovanje u *cives,* gradjani.

[74]) *Sit tibi terra levis.*

Izreka, kojom su Rimljani, lučeći se od lomače ili urne, blagosivali mèrtvaca, obično su ju i u nagrobnicu urezivali. **Lahka ti zemljica!**

[75]) *Stoji sred onih kolumbarijah.*

Spomenik siromahom, nalik golubinjaku, zvao se *Columbarium.*

Bilěžke k četvèrtomu dělu.

[76]) *Stade na pragu Attalovu.*

Poznato je, kako je senat rimski najlěpše pokrajine, otete Antiochu Velikomu, podělio Atali, kralju pergamskomu, a ovoga

obvezao, da ih umirući bez odvětka oporukom zapiše republiki rimskoj.

[77]) *Sred isthmičkih igarah.*

Još prije nego se republika rimska uměšala u poslove gèrčke s očitom naměrom osvojenja, poslanik njezin, kada se sav narod gèrčki sabrao na igre isthmijske, proglasi ovdě javno, da senat i narod rimski, imajuć na umu, koliko su nepravična nastojanja kralja macedonskoga, a neodvisnost Gèrčke krasna i koristna, obećaje svom silom odbijati napadaje macedonske.

[78]) *Sin Latonin.*

Phoebus Apollo.

[79]) *Popločene ceste edilah.*

Edili, častnici rimski, imajući nadzirati gradnju javnih sgradah, cestah, mostovah, vodovodah itd.

[80]) *Od Gada do ultima Thule.*

Gades, danas Kadix, a Thule danas Islandija; zvali su ju Rimljani *ultima* zadnja, jer su mislili, da se svět ondě zaključuje.

[81]) *Tumarajuće sène Stoikah.*

Zadnji ostatci škole platonske bili su na koncu staroga věka Stoici. U njih je starověki idealizam uhvatio svoj lik, kao materializam opet u Epikurejcih. Krěpost Stoikah bila je velika, no bez napredka. Znali su umirati, živiti znali nisu. Glavni im zakon bijaše ἄπεχον, o d r e c i s e. I odricahu se za sbilja svega, tužno su gledali na umirući svět, no spasiti ga nisu gledali. U sebe zatvoreni, slušajući jedini sud svoga ponosa, što su svěst nazivali, postanu napokon moralni sebeljubi, kočeći se neobičnom važnosti (gravitas) sebičnom, no medju sobom nespojeni u nikakvo jedinstvo, nenadahnuti nijednom iskricom zajedničkoga, družtvenoga života. Misli njihove i zakoni vèrtijahu se u magli, u světu idealnom, neprikladni za svět sbiljni, zemaljski. S toga slušamo pripověsti jedino o slavnom umiraju, a ništa o živovanju njihovu. Marko Aurelij cezar disaše najčistijim, najkrasnijim njihovim duhom. Maxime njegove za něko su vrěme těšile i radovale taj svět svaki dan to gèrčevitije tèrzajući se sa smèrtju; no ni one nestvoriše ništa velika, životna. Sistem stoični mogao bi se nazvati oporuka, kojom umirući svojim baštinikom ništa neostavlja, van několiko žalostnih razsudjenjah o životu. Stoici su pèrvi navedi na svět onu boležljivost, koju su náslědili Englezi i nazvali *spleen,* i kojoj je poslědnja kriza samoubojstvo.

[82]) *Kano što otac dobiva děcu.*

Umovanje rimskoga pravnika.

[83]) *U hercinskih šumah.*

U luzih hercinskih porazio je teutonski Herman Varra i njegove legije, glavne vodje rimske vojske ubio i žèrtvovao bogovom germanskim.

[84]) *Niti munjevitom gromom Aleksandra.*

Ništa i nikada nebijaše idealna, uznosita u pověsti Rima, no zato nitko pod suncem nebijaše nikada tako *realan, praktičan,* kano Rim. Neobične varke i podlosti činio je senat rimski od početka do svèršetka republike. Neprijatelje skinuo si je s vrata ponajviše izdajom (Hannibal, Jugurtha, Sertorij, Mithridat, Kartaga) prijatelje i saveznike prevarom svake ruke (Gèrčka, Mala Azija, Pergam, Egipat, Gallija). Uztrajnost u zlih sgodah, věra, da Rim obstati mora, jer mora, i bezstidnost bez granicah, timi svojstvi postao je Rim velik. Nikad Rimljani nepoduzeše podhvata mladenačkoga poetičkoga, podobno Aleksandru Velikomu; nikad misao civilizacije nerazgrija njihova sèrca, kao učenika Aristotelova. Egoizam tromomaterijalni vodio jih je uvěk i u svem, i radi toga nisu nastojali narode spajati i skladati u suglasje, stvarati organičnu cělinu, nego su umarali, ništili, harali. Odsude rimskoga senata uzor su pretvornosti neprestanoga u svědočanstvo pozivanja bogovah, ponavljanja raznih zakonah krěposti, pravde, pobožnosti. U ime pravde otimahu imetak, zemlje slobodne pretvarahu u svoje pokrajine, kraljestva po smèrti kraljevah proglašivahu svojimi, sve to na temelju směšno izmišljenih, bezsramno branjenih pravah. Često su oblačili lěpu haljinu plemenitosti, uzeli u zaštitu slabe proti jakim, krivdu tèrpeće proti krivdu činećim, a onda i slabe i jake, i tèrpeće i čineće krivdu zajarmili; ugovorah, koje su generali u nuždi sklapali, nikad nepotvèrdi senat rimski, pod izgovorom, da ovaj pretor, da onaj konzul nije dobio tomu vlasti, te je i pretora i konzula izdao za kaznu prevarenomu dušmaninu. A onda nastavi vojnu proti dušmaninu, koji je gubitkom vremena izgubio plod svojih poběda. I pukom frazom uměli su Rimljani uzvisiti svoju snagu. Poslanici njihovi na dvorovih inozemnih, osim prevarah svakovèrstnih, opisivahu silu rimske dèržave nečuvenom dèrzosti i oholosti. Popilij Lenas štapom u ruci napravi u pěsku kolobar oko najmoćnijega vladara iztoka, oko Antiocha Velikoga, i nedade mu iz kolobara van, dok nije pristao na želje njegove; uza sve to Azija u ono vrěme jedva je dočula o Rimu; jednom rěči, nitko Rimu nije par u praktičnosti razuma, nu nitko kao on nije jednako, sistematično svět varao, zakletve lomio, nevěru i nasilje činio. Ali u duhovnoj struci bili su Rimljani slabi: ničega neiznadjoše, ničega neodkriše. Književnosti, umětnosti neimadoše. Razum njihov bio je nada svim advokatski. Njihova osvajajanja bijahu nalik parnicam velikom věštinom i mukom dobivenim, i zadnja im poběda, gospodstvo světa, proizvede skvarenost i umor toga světa. Čověčanstvo predje u gnjiloću pod rukom Rima. Jedinstvo, za kojim su išli, nije bilo jedinstvo, nego mekanični skup dělovah, neorganično oživljenje

velikoga těla; u čem su bili majstori, to su nam ostavili — Kodex — osim Kodexa ničega, upravo ničega, jer svi njihovi pisci odsěvaju prosvětu gèrčku, prosvětu gèrčku naslěduju, robski naslěduju. U světu su materije bili gospodari, u světu duha robovi. I pretèrpili su kaznu sami u sebi, sami sobom. Propali su od toga, što nisu pravo pojmili života družtvenoga, od toga, što su podjarmljivali, a neuredjivali — što su pogubljivali, a nepomnažali — gnječili, a neoslobadjali — sabijali silom, a nespajali duhom. Kada je kucnuo čas umora, obazre se Rim oko sebe, neće li smotriti gdě bilo iskricu života, da njom razněti stare obumèrle svoje žile, no nesmotri ničega, van lěšine, ležeće podno svojih noguh i zalud ih dovikivaše u samèrtnoj uri — one se neprobude! *)

[85]) *Euge, Euge!*

Uzklicaj, kao u nas: nuto, nuto.

[86]) *Rostra.*

Katedra za govornike, govorilnica.

---

*) Sud je ovaj o Rimljanih ne samo prestrog, nego i pristran. Nitko neće tvèrditi, da nisu Rimljani bili osobito realni i praktični; ali neće moći ni toga zanijekati, da su oni znali biti idealni i uznositi, ako pomisli, kolike su žèrtve prinosili za svoju slobodu i koliko je u njih bilo plemenitih ljudih, kao što na pr. P. Decij jedan i drugi, obadva Graccha i t. d. Neprijatelje ako je Rim varao i izdajom uništavao, a to jih je znao i tući i junačtvom tamaniti, i izuzam Sertorija i Jugurthu nadvladao je sve ovdě navedene neprijatelje. — Da su Rimljani naprama saveznikom nepošteno postupali nećemo nijekati; ali napomenuti moramo, kakovi su to saveznici i prijatelji većinom bili, i da je to prijateljstvo navadno toliko značilo, koliko podložnost, a uz to nevalja prezrěti, da je razlika medju postupanjem n. p. proti Gèrkoj i medju postupanjem proti Pergamu jako velika. R m nije učinila velikim samo uztrajnost u zlu, nego uztrajnost u obće, dakle i u dobru. Što se podjarmljivanja tudjih narodah i zemaljah tiče, pitali bismo, koliko se je putah to dogodilo bez nasilja i nepravde. U pogledu umětnosti nisu istina, Rimljani daleko dotèrali, ali opet nesmijemo čisto zaboraviti veličanstvenih njihovih gradjah, kojim se svět još i dan danas divi. Književnost rimska nije izvorna, to stoji; nu zato se nemože tajiti, da su nam Rimljani ostavili děla, lěpa i izvèrstna, koja neće nikad izgubiti velike svoje cěne. Rimljani imadjahu, kao što i Gèrci, osobitu svoju zadaću; kao što su Gèrci razvili osobito duševnu stranu čověčje naravi, tako su razvili Rimljani osobito tělesnu stranu iste naravi, pak i to je spomena vrědno.

Op. prevoditelja.

87) *Ultimum Vale.*

Poslědnji oproštaj na sprovodu.

88) *Diespiter.*

Město *pater diei,* otac dneva.

89) *Otac ljudih i bogovah.*

Obični atribut Jupitra.

90) *Razsija li možda zmajevih zubih.*

Jason, polazeć po zlatno runo, ubi zmaja i posija zmajevih zubih — od njih postade namah oružana vojska.

91) *Marspiter.*

To, što *Mars pater,* otac Mart.

92) *Gemonija.*

Jama, u koju su bacali mèrtva tělesa zločinacah.

Bilěžke koncu Iridiona.

93) *Cynthia.*

Ime Diane.

94) *Niti grimizni zastori.*

Za javnih igarah razprostirahu nad cělim amfiteatrom zastore, zvane velarium, da brane od sunca.

k.k.Hof-Buchbinder
in
WIEN
am Glacis

